

#9 (37), 2018 część 5

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w

Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze

wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo

publikowane jest w języku polskim, angielskim,

niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michałak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#9 (37), 2018 part 5

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland.

Articles in all spheres of sciences are published in the

journal. Journal is published in **English, German, Polish**

and Russian.

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michałak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Po-
land**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Героева Л.М.

СКАЗКА КАК ЖАНР ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ РЕБЕНКА 4

Дмитриев С.В., Евсеев С.П., Воронин Д.И.

ЭСТЕТОТЕРАПИЯ, АРТПЛАСТИКА, МЕТОДЫ ЗДОРОВЬЕТВОРЧЕСТВА, ПСИХОЛИНГВИСТИКИ
И МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СФЕРЕ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
..... 7

Yurashevich N.M., Minko N.S.

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF
THE ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE AEGIS OF THE PRESIDENT OF
REPUBLIC OF BELARUS 14

Рибалко Л. С., Коломісць О. В.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ АВТОМОБІЛЬНОЇ
ГАЛУЗІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ 18

Стрелкова Е. А.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С АУТЕНТИЧНЫМ
ТЕКСТОМ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ. 22

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Евсюков А.П.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ: ПУБЛИЧНО-
УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ 25

Михалёв А.Н.

ПАРТИЯ КАК КВАЗИАРИСТОКРАТИЯ В ПРОЦЕССАХ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
СТРОИТЕЛЬСТВА 28

Сухенко С.В.,

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ 33

Швед З.В.

ДИНАМІКА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ 38

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ковальов В.М., Атаєва О.А.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ВАРТІСНА СУБСТАНЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ
АСПЕКТ) 43

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Alma Čišić

ON PERSONIFICATIONS IN ORIENTAL-STYLE LYRIC POETRY 50

Кость С.А,

ЛЬВІВСЬКІ «SYGNAŁY» (1933-1934) У КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО
ПОРОЗУМІННЯ 53

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

Приходько С. В.

ЕКОНОМІЧНИ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ЕТИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ФІНАНСОВИХ ЗЛОВЖИВАНЬ В ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ 58

Тетиор А. Н.

ИЛЛЮЗИИ РИМСКОГО КЛУБА 60

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Geroeva L.m.,

*Candidate of pedagogical science,
Associate Professor, Department of film directing and acting,
Saint Petersburg State Institute of culture*

Героева Л.М.,

*кандидат педагогических наук,
доцент кафедры режиссуры и мастерства актера,
Санкт-Петербургский государственный институт культуры*

FAIRY TALE AS A GENRE OF CHILDREN'S FOLKLORE IN THE MORAL UPBRINGING OF THE CHILD

СКАЗКА КАК ЖАНР ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ РЕБЕНКА

Annotation. This work revealed the concept and phenomenon of fairy tales, its origins and classifications. Submitted to the knowledge of the fairy tale as the genre of children's folklore. Address questions about the place of fairy tales in children's folklore and its impact on the development and upbringing of the child.

Keywords: *folklore, fairy tale, pedagogy, child psychology, moral upbringing of the child.*

Аннотация. В данной работе раскрыто понятие и явление сказки, её происхождением и классификациями. Представлены знания о сказке как о жанре детского фольклора. Рассмотрены вопросы о месте сказки в детском фольклоре и его влиянии на развитие и воспитание ребенка.

Ключевые слова: *фольклор, сказка, педагогика, психология ребенка, нравственное воспитание ребенка.*

Детский фольклор – особо значимая область художественного народного творчества. Основными его характеристиками являются особая поэтика, форма существования, свои носители. Безусловно, так или иначе, он связан с фольклором взрослых, но имеет очень яркие отличительные особенности и направленность. Общий признак детского фольклора – соотношение художественного текста с игрой, что дает ему возможность содержать в себе целую систему поэтических и музыкально-поэтических жанров. На протяжении многих веков прибаутки, потешки, приговорки, сказки поучают ребенка, приобщают его к высокой моральной и эстетической культуре своего народа, к истокам родного, истинного русского народного творчества. Изучение традиционной культуры необходимо начинать в дошкольном возрасте. Это позволяет естественно сочетать обучение и воспитание без резких границ между ними. Потому что весь процесс освоения родной культуры есть не что иное, как воспитывающее обучение. А так как дошкольный возраст ребенка – период первоначального литературного развития детей, поэтому с этого возраста необходимо начинать педагогическую работу по сохранению национального кода. Кроме того, произведения народного творчества имеют важный педагогический аспект. Они влияют на развитие речи, обогащают словарь, развивают артикуляционный аппарат и фонематический слух, дают образцы для составления описательных рассказов, а это уже, в свою очередь, является важным психологическим фактором в развитии личности. Сама

по себе сказка – это информация, очень практически значимая, которая знакомит читателя или слушателя, каким образом взаимодействовать в том или ином случае: бороться, договариваться, использовать различные стратегии и многое другое. Сказку можно определить как лекарство от многих проблем, это духовный мостик к сердцу ребенка. Безусловно, несмотря на доступность, сказка все же имеет возрастные ограничения: сложно двух-трех-летнему малышу воспринимать сказку для шести-семи-летнего ребенка. Конечно, чтобы сказка отложилась в сознании ребенка, необходимо ее проанализировать, но такой способностью могут только обладать дети, начиная с четырех лет.

По своей сути сказка для ребенка – это не просто сказка, как таковая, не только своеобразное литературное произведение, не просто развлекательная игра, это – сама жизнь, это приемлемое и созвучное пониманию и возможностям ребенка средство материализации волнующих его вопросов и обстоятельств, моральный кодекс, правила адаптации в социальной среде.

Термин «детский фольклор» появился в середине 20-х годов 19 века в период развития новой государственности. Педагогическая мысль по воспитанию подрастающего поколения была направлена на формирование нового типа личности.

Фольклористы пытались классифицировать и анализировать сказки всевозможными способами. Среди наиболее известных – классификация Аарне-Томпсона и морфологический анализ Владимира Проппа.

Существует несколько точек зрения на то, какой материал народного творчества принимать под понятием детский фольклор. Одна из точек зрения принадлежит В.П. Аникину. Он утверждает, что к детскому фольклору относится творчество взрослых для детей, ставшее со временем детским и детское творчество в собственном смысле слова. Собирали детский фольклор в первой половине 19 века занимались такие крупные ученые-фольклористы как И.П. Сахаров, А. Терещенко, И.И. Авдеев. Именно в это время исследователи выделяют детское творчество в отдельный раздел народной поэзии. Начиная с 60-х годов 19 века, на детский фольклор обращают своё внимание педагоги-просветители. В 1867 году выходит книга для детей «Родное слово» К.Д. Ушинского, в нее вошли различные жанры детского фольклора: сказки, песни, загадки, прибаутки, скороговорки и пословицы. В 1868 году выходит книга П.А. Бессонова «Детский фольклор», которая оказала влияние на дальнейшее собирание и публикацию детского фольклора. Теоретическое осмысление основ детского фольклора начинается с начала 20 века. Первым исследователем был Г.С. Виноградов. Фольклористика оформляется в самостоятельное литературоведческое направление. Но с 30-х годов 20 века происходит спад в собирательно-исследовательской работе над детским фольклором, связанный с объективными причинами ослабления данного литературоведческого направления. Только в 1957 году выходит работа В.П. Аникина «Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор». Первая же обобщающая работа по детскому фольклору принадлежит М.Н. Мельникову, выпустившему книгу «Русский детский фольклор». В ней он подробно рассматривает происхождение и внутри жанровую классификацию фольклора. Фольклор уникален не только тем, что позволяет раскрываться, раскрепощаться личности. Прежде всего, это «золотая кладовая», своеобразная визитная карточка нации [2].

Сказки – особый жанр устного народного поэтического творчества, как правило, посвящены магическим, волшебным действиям людей, животных и растений. В них заключено много символов, через которые каждая сказка связывается с жизнью человека. Сказки основаны на трех элементах: мифическом, бытовом и животном, каждый из которых существует самостоятельно. Бытовая сказка несет в себе духовно нравственное начало. В мифической – олицетворены солнце; луна; времена года; погодные явления; растения, которые представлены в виде сверхъестественных существ и, в то же время, наделенные человеческими чертами. Сказкам о животных характерна важная особенность: когда животные придают качества человека. Слово «сказка» родилось не ранее XVII века, до этого их называли «баснями». [6] Из всех фольклорных жанров сказка является наиболее структурированной и более всех других жанров подчиняющейся определенным законам. Слово «сказка» возникает как обозначение вида устной прозы, связанного с поэтическим вымыслом. Начальное назначение сказки

было как забава для детей или низших слоев общества. Каждая сказка несет в себе крайне простую мысль: хочешь быть счастливым, учись уму-разуму. Таким образом, сказки являются своеобразным нравственным кодексом народа. Удивительный педагогический талант сказки ведет ребенка от простой игры до сложных поэтических образов сказок; от строк забавных к ситуациям, требующим от ребенка большого напряжения его душевных и внутренних сил. И дабы укрепить душевные силы ребенка и утвердить в нем уверенность в победе добра, сказки повествовали о трудностях этой борьбы. Важным элементом такого повествования служили моральные принципы, которые были присущи главным героям. Очень важно, когда ребенок не просто слушает сказку, но и осознает ее идею и вдумывается в то, что в ней происходит. Дети очень тонко чувствуют оттенки сюжета, характеров и поведение персонажей. Они обладают удивительной способностью переоценки услышанного. У них даже могут появиться свои собственные варианты сказок. Такое проявление творчества необходимо поддерживать. Детям присуща непосредственность восприятия, они свято верят в то, что происходящее в сказке – это истина. Данное восприятие усиливает остроту впечатлений и возникает чувство внутренней активности, когда ребенок глубоко переживает чувства вместе с персонажами. Такое состояние поднимает душевные силы ребенка на новую нравственную ступень.

Сказка, вымышленная, как правило, история, представляющая фольклорных героев и волшебство, предполагающее неправдоподобную последовательность вымышленных событий. Ее отличает тот факт, что она не содержит ни ссылок на фактические места, ни на реальных людей и события: они всегда происходят «когда-то», а не в определенное время.

Обращаясь к структуре сказок, следует отметить, что, как правило, фольклорная сказка кроме характерного использования текстов имеет набор частого использования литературных клише и сказочных формул: «Жили-были...», «В некотором царстве, в некотором государстве...», «Скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается», «И я там был, мёд-пиво пил, по усам текло, да в рот не попало», «Сказка ложь, да в ней намёк, добрым молодцам урок», «Баба-Яга, костяная нога», «Куда путь-дорогу держишь», «Встань ко мне лицом, к лесу задом», «На Калиновом мосту, на реке Смородиновой», «На ковре самолёте», «Красна девица», «Добрый молодец» и т.д. Часто невозможно провести чёткую границу в классификации сказок, хотя она и существует, но это довольно условно. Поэтому остановимся на основных вариантах.

Сказки о животных являются самым распространенным видом сказок, который рано становится известным ребенку, специально для него предназначенные – «Репка», «Колобок», «Теремок», «Волк и козлята», «Курочка Ряба», «Кот, Петух и Лиса», «Гуси-лебеди». Они невелики по объему и просты по композиции, содержат емкий и незамыс-

ловатый текст. Большая роль в таких сказках отводится диалогу, причем, в самом примитивном виде. Исполнение таких сказок сродни театрализованному представлению с активным вовлечением слушателей, где сказка приближена к игре - важной особенности восприятия художественного произведения детьми в возрасте от двух до пяти, по определению психолога А.В. Запорожца. Животные приобретают человеческие черты и, тем самым, несут ребенку знания о мире людей. Такие важные представления, как об уме и глупости, о хитрости и прямоте, о добре и зле, о героизме и трусости, о доброте и жадности откладываются в детском сознании и определяют для ребенка нормы поведения, иными словами, дети начинают приобретать свой первый социальный опыт. В сказках о животных сосредоточено много действия, движения, юмора; счастливые концовки сказок соответствуют жизнерадостности ребенка, его уверенности в победе добра над злом, что немаловажно в нравственном воспитании.

Волшебная сказка - это самый популярный и любимый у детей вид сказки. Все, что происходит в этих сказках - фантастично, загадочно и значительно по задаче: от положительного героя, до поступков волшебников и действия волшебных предметов. Имена персонажей в этих сказках и все названия предметов также несут в себе элементы необычности - Елена Прекрасная, Василиса Премудрая, Варвара Краса - длинная коса, Царь-девица, Марья-Моревна, Сивка-бурка, Щука, Серый волк, Огневушка-поскакушка, Грибки-боровички, Свинка-Золотая щетинка, Чудо-юдо, Змей Горыныч, Баба Яга, Кошечка Бессмертная, феи, волшебные палочки, меч-кладенец, ковер-самолет, сапоги-скороходы, скатерть-самобранка, шапка-невидимка, живая и мертвая вода. Главный герой в таких сказках всегда воплощение смелости, честности, доброты - Финист Ясный Сокол, Иван-царевич, Садко. Он молод, красив, умен и силен. Это тип смелого и сильного русского богатыря. Волшебной сказке характерны многие стилистические приемы других жанров фольклора: эпитеты, свойственные лирической песне; былинны гиперболы и параллелизмы; присказки; традиционные зачины и концовки - всё это предназначено для ограничения сказки от обыденной жизни. Важной составляющей волшебных сказок являются персонажи-дети, образы которых трогательны и поэтичны - Терешечка, Крошечка-Хаврошечка, братец Иванушка, сестрица Аленушка, Мальчик-с-Пальчик. Именно эти образы «наводят мостик» в восприятии ребенком сюжетной линии произведения. Дети стараются «примерить на себя» тот или иной персонаж, что делает ребенка соучастником событий и всего тона повествования.

Сказки, в которых социальные и бытовые отношения стоят в центре действия получили название социально-бытовых. Этому типу сказок присущ комизм поступков и словесный комизм, что определяется их сатирическим, ироническим, юмористическим характером, иными словами, это народная комедия характеров и положения. Темой

одной группы сказок является социальная несправедливость, темой другой - людские пороки, где осмеиваются ленивые, глупые, упрямые. Бытовая (сатирическая) сказка наиболее близка к повседневной жизни и не всегда включает в себя чудеса. В ней всегда четко выражена оценка и есть ответ на вопрос: что безнравственно, а что требует подражания. Героями сатирических сказок выступают «простые» бедные люди. При этом они одерживают верх над богатым и знатным человеком, они достигают торжества справедливости без помощи чудесных помощников, а лишь благодаря уму, ловкости, находчивости, природной смекалке, народному юмору. Бытовая сатирическая сказка веками впитывала в себя характерные черты жизни народа. Такие сказки ментальны и несут в себе подлинные национальные черты. В этих сказках содержится «витамин смеха», который помогает простому человеку сохранить свое достоинство. Главную роль в таких произведениях играет не подбор персонажей, а сатирическое осуждение людских пороков и недостатков. Такие сказки содержат специфический элемент детского фольклора, как перевертыш. Возникает смещение реального смысла, побуждающее ребенка к правильной расстановке предметов и явлений [3, с 7.]. Значение бытовых сказок в системе гражданского воспитания невозможно переоценить, так как их влияние способствует непосредственной социальной адаптации ребенка в обществе уже как самостоятельного индивида: «Про Фому», «Как один мужик двух генералов прокормил».

Хорошая добрая сказка способна оказать положительное влияние в любом возрасте ребенка. Сказочная история помогает ребенку адаптироваться к детскому мышлению познавать, изучать и воспринимать через неё сложный окружающий мир. Сказка учит опосредованно и не дает однозначных решений и готовых правил поведения. Повествуя о добре и зле, сказка говорит, что добро победит, а настойчивый добьется цели, что ничего недостижимого в мире нет. Таким образом, сказка способствует развитию позитивного настроения и уверенности ребенка в себе, определения своего места в таком непростом мире. Воспринятые через сказку аналогии помогут ребенку сориентироваться с правильной оценкой того или иного поступка окружающих, да и собственные дела будут проанализированы им достаточно детально, разделяясь на полезные и вредные дела. Однозначность сказочных персонажей поможет ребенку самостоятельно давать оценку тому или иному явлению из жизни, проведя аналогию со сказочной историей. Поэтому, можно с уверенностью сказать, что сказка помогает в процессе нравственного, художественно-эстетического и гражданского воспитания детей. Не следует думать, что сказка является плодом народного досуга. Это литература достоинства и ума народа, которая становилась и укрепляла его нравственный облик, была его исторической памятью и традицией.

Неоценима польза сказки для развития области чувств у ребенка. Дети учатся сопереживанию

понравившимся добрым героям, сочувствию слабым и попавшим в беду, это, в свою очередь, является залогом того, что со временем вырастет отзывчивый и чуткий человек. Воспитательная и коммуникативная функции сказки не вызывают сомнений. Воспринимая сказку, ребенок воспринимает наглядные примеры различных ситуаций и познает модели поведения в той или иной ситуации, учится благодарности, дружелюбию, храбрости, упорству и вере в себя. В сказке заложены уроки взаимоотношений между различными персонажами, схемы поведения с другом, врагом, старшими и младшими, примеры семейных отношений. Таким образом, влияние сказок на детей охватывает все стороны их маленькой жизни [5].

Сказка является одним из важнейших жанров детского фольклора. Так как она занимает неотъемлемую часть в художественно-эстетическом и нравственном воспитании ребенка. Сказки мудро поучают ребенка, приобщают его к высокой моральной культуре своего народа, к истокам родного, истинного русского народного творчества. «Сказка ложь, да в ней намек! Добрым молодцам урок» - А. С. Пушкин. И, если, приобщение ребёнка к народной культуре начинается с детства, когда закладываются основные понятия и примеры поведения, то

можно с уверенностью сказать, что культурное наследие будет передаваться из поколения в поколение, развивая и обогащая мир маленького человека. А фольклор в этом многоступенчатом процессе будет являться уникальным средством для передачи народной мудрости в воспитании детей на всем этапе их развития.

Список литературы

1. Бабаян Т. М. Статья «Сказка как жанр устного народного творчества», 2013.
2. Ельмуратова Т.А. Жанры детского фольклора, ДВ-218710, 2015.
3. Капица О. И. Русская народная сказка М. – Л., 1930.
4. Никифоров А. И. Сказка, её бытование и носители : ОГИ, Москва, 2008.
5. Полищук Н. А. Статья «Как влияют сказки на детей», 2014.
6. Свободная энциклопедия Википедия. Статья «Сказка», <https://ru.wikipedia.org/wiki/Сказка>, 2012.
7. Эрленвейн А. А., Народные сказки, М., 1863 2 изд.: Народные русские сказки и загадки, М., 1882.

Дмитриев Станислав Владимирович

заслуженный работник ФК РФ, доктор педагогических наук, профессор, награжден почетным дипломом Губернатора Нижегородской области за вклад в науку, образование и спорт

Евсеев Сергей Петрович

заслуженный работник высшей школы РФ, заведующий кафедрой теории и методики адаптивной физической культуры Санкт-Петербургского государственного университета им. П. Ф. Лесгафта, лауреат премии Государственного комитета РФ по ФК и Олимпийского комитета России за лучший цикл научно-исследовательских работ в области физической культуры и спорта

Воронин Денис Иванович

кандидат педагогических наук, доцент, декан факультета физической культуры Нижегородского государственного педагогического университета им. К. Минина

ЭСТЕТОТЕРАПИЯ, АРТПЛАСТИКА, МЕТОДЫ ЗДОРОВЬЕТВОРЧЕСТВА, ПСИХОЛИНГВИСТИКИ И МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СФЕРЕ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Dmitriev Stanislav Vladimirovich

doctor of pedagogical sciences, professor, Honored Worker of the FC, was awarded an Honorary Diploma of the Governor of Nizhny Novgorod Region for his contribution to science and education

Evseev Sergey Petrovich

Honored Worker of the Higher School of Russia, Head of the Department of theory and technique of adaptive physical culture, St. Petersburg State University. named after P.F.Lesgaft, Laureate of the award of the State Committee of the Russian Federation for the Physical culture and the Russian Olympic Committee for the best cycle of scientific research in the field of physical culture and sports

Voronin Denis Ivanovich

candidate of pedagogical sciences, associate professor, dean of the faculty of physical culture Nizhny Novgorod State Pedagogical University named after K.Minin

ESTHEOTHERAPY, ARTPLASTICS, METHODS OF HEALTHCREATION, PSYCHOLINGUISTICS AND INTERPERSONAL INTERACTION

Аннотация

Для того, чтобы образование в сфере адаптивной физической культуры (АФК) реально выполняло роль социокультурного регулятора, оно должно быть обращено к личности, формировать культуру человеческой телесности (где «здоровый дух» выступает духовным фундаментом телесного здоровья), систему ценностных ориентаций и нравственных принципов. Без поворота технологий адаптивной педагогики «лицом к человеку» не может идти и речи об оптимизации развивающего обучения, методов сбережения здоровья и восстановлении утраченных функций. Необходимо научить человека рефлексивно-творчески работать с собственным сознанием и механизмами телопсихики, личностного и межличностного здоровья.

Abstract

In order for education in the field of adaptive physical culture (AFC) to really fulfill the role of a socio-cultural regulator, it must be addressed to the individual, to form a culture of human corporeality (where the "healthy spirit" is the spiritual foundation of bodily health), a system of value orientations and moral principles. Without turning the technologies of adaptive pedagogy "face to person" there can be no question of optimizing developmental learning, methods of saving health and restoring lost functions. It is necessary to teach a person to work in reflective-creative way with his own consciousness and the mechanisms of telopsychics, personal and interpersonal health.

Ключевые слова – методология адаптивной физической культуры, межличностное взаимодействие субъектов образования.

Keywords - methodology of adaptive physical culture, interpersonal interaction of subjects of education

Когнитивные, телесно-ориентированные, регулятивные методы развивающего обучения в АФК. В данной статье здоровьетворчество рассматривается нами в трёх аспектах: духовном (расширение деятельностно организованного сознания), физическом (реализация функционально-деятельностного потенциала) и социальном (активное жизнетворчество и многофакторная адаптация). Это не только знание о своих потенциальных возможностях, но и умение пользоваться данными резервами и нераскрытыми потенциями в самом себе. В данном определении зафиксированы три составляющие структуры личности: *когнитивная, эмоционально-мотивная и поведенческая*. Мы считаем необходимым говорить не об «активности» функциональных систем организма (это биологический процесс), а о деятельности человека в условиях меняющейся предметной среды. Ограничимся здесь кратким изложением лишь некоторых изменений духовно-культурных и психосоматических функций адаптивной педагогики, которые необходимо учитывать в профессиональном образовании студентов-реабилитологов, психотерапевтов, специалистов по работе с телопсихикой. Обучающие технологии в АФК должны, на наш взгляд, включать в себя программы трех типов: предметно ориентированные, телесно ориентированные и эстетически ориентированные. Эстетическое развитие личности – это развитие способности и потребности отражать и творить в соответствии с предметными параметрами двигательного действия (морфология, биомеханика) и человеческой меры (культурологические координаты – ценности, смыслы, самоорганизация психических механизмов). Творческие способности в сфере артпластики движений, имажотерапии (от лат. *imago* – образ) и эстетотерапии требуют серьезной работы педагога и человека с инвалидностью над предметным содержанием двигательных действий (творческое выражение мысли на «языке тела» – ментально-двигательные эвристики) и формой (художественно-эстетическое оформление

«текста движений» – зрительно-двигательные коннотации; ментально-двигательная моторика – жест, мимика, пантомимика).

Эстетотерапевтические технологии должны обеспечивать конструктивные преобразования (дающие облегчающий, лечащий, адаптивно-коррекционный, эстетически развивающий и т.п. эффект) и межличностные взаимодействия: безоценочное позитивное принятие другого человека, активное «эмпатийно-двигательное понимание» (совместное «художественное переживание» экспрессивно-пластических образов) и конгруэнтное (т.е. адекватное, подлинное и искреннее) самовыражение в общении с ним (в том числе на языке «семантики движений»). Таким образом, арттерапевтические технологии отражают «метаиндивидуальное существование» человека – «отраженность» его в другой личности, креативно-двигательный «семантический диалог» двух и более суверенных субъектов образовательно-обучающего процесса. Данные технологии не только отражают «универсум общения», но и способны конструировать, совершенствовать кататимно-эмоциональную сферу личности (экспрессивный отклик в душе – эстетический катарсис), интеллектуальную сферу человека (творческие способности), телопсихическую сферу субъекта двигательного действия («ментально-телесное сознание»). Здесь важна смысловая конгруэнтность (от *congruentis* – соответствующий, совпадающий) – совпадение того, что понимается человеком вербально с языком тела («образ тела», «телесное Я») и структурами (механизмами) телосознания (метафоризация сознания, семантическая идеомоторика, имажотерапия). По сути дела телесно-смысловая конгруэнтность – это вторжение «художественно-эстетических переживаний» в понятийно-двигательную сферу; средств «чувствознания» – в сферу смысловой организации действия; эмоций и творческого воображения – в сферу интеллекта [2-10]. Антропные технологии нуждаются в разработке

механизмов так называемого янусианского мышления [1] – способностей человека обдумывать одновременно две противоположные точки зрения (Янус – древнеримское божество с двумя ликами, обращенными в разные стороны).

Можно говорить о «взаимодействии» различных организованных по содержанию и форме мыслей (мыследействий, мыслезнаний), «бьющих в точку» воздействия на объект/ предмет мысли. Так, например, ребенок-инвалид «играя, учиться» (доминирует направленность деятельности на процесс) и «учится, играя» (доминирует направленность деятельности на результат). В театрализованных программах обучения процесс творчества должен преобладать над результатом. Достигнутый результат – это только инструмент, способ совершенствования, одно из необходимых средств аутотерапии (гр. *autos* означает «сам»). Необходимо найти нужные точки опоры в себе самом для развития и совершенствования. В мотивационной сфере человека должно доминировать не желание быть «как все», а полное самораскрытие (самоактуализация) способностей, составляющих ментально-двигательный потенциал индивидуальности. К сожалению, проблема соотношения игрового (в широком смысле слова), аутотерапевтического и образовательного развития в АФК пока еще не получила научно-методологического анализа.

Современное литературоведение рассматривает отношение читателя к автору как диалог, собеседование, встречу [10]. Так, *мессидж* (англ. *message* – мысль, которую автор хочет передать читателю, определённая «программа воздействия» автора на «воображаемого читателя») оказывается продуктом различных социокультурных дискурсов: *интенцией адресанта* (экспрессивный текст), *творческим опытом адресата* (импрессионный текст), *контекстом восприятия* (коды, действующие в данной культуре, социокультурные установки, языковые референции, ценностно-смысловые системы личности, эмоционально-экспрессивные трансакции). Так, например, при восприятии «текста движений» важны эйдетические способности человека «видеть в воображении» семантику двигательных действий («чтение образами, а не словами»). С помощью механизмов моторной идентификации создаётся «живой образ» двигательных действий, обладающий множеством оттенков, каждый из которых не всегда может быть обозначен словом (механизм восприятия психосемантики движений балерины, инструктора по аэробике, дирижёра оркестра во многом похож на дзенский способ «понимания вне слов»).

В смысловой организации «живых текстов» происходит сложная состыковка биологических программ, характеризующих индивидуальную наследственность (биокод), и надбиологических программ поведения, общения и деятельности, составляющих своего рода «социокультурную наследственность» (социокод). Отметим, что в диалоге человека с миром посредством «живого текста» мир приоткрывается в тексте в задаваемой дис-

курсивности, а также осмысливается и переосмысливается в нём. Часто возникает своего рода «смысловая лессировка» объекта, когда один слой смысла просвечивает сквозь другой, на него наложенный («смысловая суперпозиция»). Известно, что постижение смысла того или иного объекта не есть самый глубокий уровень его понимания. Будущие исследователи, как правило, понимают литературный источник лучше, чем его создатели и современники («парадокс Ф.Шлейермахера» – основателя ранней герменевтики). Это связано с тем, что в процесс смыслопостижения включаются не только текст и его автор (всякий автор – сын своей эпохи), но и связи содержания текста с тенденциями общественного развития, которые могут и не быть известны автору.

Известно, что предметность не обязательно материальна, тем более вещественна, она может иметь и духовный характер. Мы разводим понятия *субъектности* (внутренний мир сознания) и *субъективности* (точка зрения индивида, часто не совпадающая с точками зрения других людей или противоречащая результатам науки). Предмет деятельности (предмет познания, оценки и преобразования) у разных людей может быть один, ракурсы его видения взаимодополнительны, а пути «личного восхождения» к нему различны и индивидуальны. В процессе решения ментальных, художественных и креативно-двигательных задач человек, как известно, «творит себя» – не только «образовывается» (то есть приобретает знания, умения и компетенции), но и сам преобразует свой ценностно-смысловой мир: своё понимание, своё видение, своё отношение к ситуации задачи и интерпретации деятельности. В образовательных технологиях весьма важны методы предметной рефлексии, с помощью которых субъект образования действует сообразно «логике объекта», а также в соответствии с «логикой понятий»: здесь, по выражению французского математика, физика и философа А.Пуанкаре, интуиция творит, а логика доказывает. При этом осуществляется «вживание», вовлечённость (*engagement*) человека в процесс деятельности. Это – экстатический процесс, «захватывающий» эмоции, мысли и действия субъекта деятельности. Так, музыкант «погружается» в музыку, находится во власти музыки; стихи «овладевают» поэтом или читателем; спортсмен испытывает «мышечную радость движений», начинает «мыслить всем своим телом» (возникает феномен «мыслительной ткани из смешанной пряжи» – язык гибридного, полимодального мышления).

Известно, что **смыслоинтерпретация** представляет собой переработку усвоенных человеком смыслов в соответствии с его концептуально-ценностной системой. Если «понимание» человеком действительности предполагает, прежде всего, процедуру формирования и выявления общезначимого смысла («погружение» в смысловую структуру знания и прослеживание «внутренней» логики его развития), то термин «интерпретация» ориентирован на процедуры толкования текстов, явлений и фак-

тов науки, культуры и деятельности людей (опосредованных личностными ожиданиями и интенциями «интерпретанта»). «Интерпретант» извлекает релевантную информацию в соответствии со своими потребностями и ценностно-смысловыми установками. Например, театральный зритель в «диалоге восприятия и интерпретации» видит мизансцену

монолога Хлопуши в спектакле «Пугачев» «глазами В.Высоцкого» (рис.1). Интерпретируя иные миры, «входя» в пространство социума, культуры и собственного мировоззрения, действующая личность производит себя, конструирует свою индивидуальность.

Рис. 1. «Рвусь из сил и всех сухожилий»

В.Высоцкий читает монолог Хлопуши) из спектакля Театра на Таганке «Пугачев» (по поэме С.Есенина, режиссер Ю.Любимов, 1967 год).

Участие в «Пугачеве» было больше, нежели просто актерское исполнение одной роли, больше, чем один, созданный актером художественный образ. На самом деле это, конечно, не монолог, а, скорее, диалог: голос автора, создателя – куда ж ему деться? – всегда звучит в тексте. Сам С.Есенин очень любил читать монолог Хлопуши. Впервые он читал поэму 6 августа 1921 года в знаменитом «Литературном особняке» на Арбате. В выступлениях С.Есенина звучал прежде всего голос героя – и поэт не перебивает его, отходит в тень, а его присутствие ощущается в интонации, мелодии. Впрочем, и в речи персонажа тоже: кто, как не поэт, помогает герою выговорить то, что наболело, передать написанный поэтом стихотворный текст.

Слушая Хлопушу-Высоцкого, словно видишь за ним взвихренную, народную массу, вспененную могучую лаву взбунтовавшихся людей, неудержимый поток, разлившийся по царской России. Своеобразный голос артиста способствует силе впечатления, его оттенки как нельзя больше соответствуют характеру Хлопуши, воплощенному в строках есенинских стихов, – сложной человеческой судьбе, надорванному, но не сломленному человеческому духу.

Надрывному тембру голоса В.Высоцкого верили. Казалось, что художественное восприятие должно быть именно таким: неприглаженным, хриплым, м.ятежным! Поэтичность и огневой темперамент актёра создают своеобразный сценический характер Хлопуши в исполнении В.Высоцкого. Уральский каторжник, стремящийся к Пугачёву, передаёт в спектакле неистовый взлёт стихийных сил, характерный для размаха «пугачёвщины», взлёт, сделавший крестьянское восстание таким устрашающим для самодержавия.

Не последнее действующее лицо поэмы – русская тоска, степной пейзаж, плачущие деревья, бесконечные пески, солончаки, вёрсты, ветлы... С этой Россией никаким одиночкам ничего не поделать. Гибнет Хлопуша, гибнет Пугачёв, в дальнейшем гибнет В.Высоцкий – «под душой так же падаешь, как под ношей». «Мы понимаем не сделанное, а слеланным» (парадокс грузинского философа М.К.Мамардашвили).

Участие в «Пугачеве», В.Высоцкого, таким образом, было больше, нежели просто актерское исполнение одной роли, больше, чем один, созданный актёром образ. В «Пугачёва» вступил актер-поэт, уникальная его многогранная творческая природа обогатила восприятие и интерпретацию спектакля, его сценарную партитуру я, а поэт пошёл дальше, своей дорогой...

Отметим, что в театрально-художественной системе К.С.Станиславского актёру для идентификации предлагается войти во внутренний мир своего персонажа, представить себя в его теле, преодолеть – как утверждают современные учёные – «границу Я-чувства» (В.А.Подорога), «энергетическую границу» (Л.Марчел), «контактную границу» (Ф.Перлз), «границу Я» (А.Ш.Тхостов). В результате происходит диверсификация как внешнего предметного поля действия, так и внутреннего пространства личности, развитие способности к аутентичному самовыражению и усвоению социокультурных программ. Любое креативно-двигательное

действие человека «объято» духом творца, и последний имеет возможность наслаждаться самим процессом «объятия» – он счастлив от ощущения своей аутентичности. Можно полагать, что в методике АФК важны методы «глубинной экологии личности» (А.Нейсс), «мышечная радость» (И.М.Сеченов, И.П.Павлов), «телесно-двигательное счастье» человека, которые определяются не только механизмами интериоризации (П. Жане, Ж. Пиаже, А. Валлон, П.Я.Гальперин). Известно, что никакие «внешние факторы» сами по себе не могут гарантировать подлинное счастье человеку. Необходимы методы соучастия, причастия, приобщения

к другим людям, механизмы кататимно-двигательного катарсиса, «вживания», «вовлеченности» (engagement) в процесс творческой деятельности (M.Csiksentihalyi). Кататимно-двигательная «телесность, восчувствованная изнутри», «эмоционально-ментальные модели личности», к сожалению, ещё не вошли в арсенал образовательных технологий в сфере АФК.

Как подчёркивал австро-английский философ и логик Л.Витгенштейн, «*границы моего языка означают границы моего мира*», переживаемого и

преобразуемого в той или иной – личностно ориентированной – ситуации предметной деятельности. Так, в АФК посредством «языка движений» хореографы, спортсмены художественных видов спорта, модераторы образования (обеспечивающие включение в процесс повышения квалификации субъектов образования, организованный в форме «обучаемого исследования» и «исследующего обучения» [5]) стремятся раскрыть внутренние глубины своей «психосферы» – они «воспевают мир» и одновременно «воспевают себя» в своих инновационно-творческих действиях.

Танцор-модератор, например, чувствует «музыку в теле», мыслит на языке движений, открывает новые возможности своего «живого тела». Культура телесности, культура движений и культура человеческого духа образуют своего рода семантико-двигательный континуум – в зависимости от ситуации решаемых задач и стратегий деятельности. Так, М.Плисецкая по-разному «танцевала музыку» (а не «танцевала под музыку»), в частности, при исполнении партии «Умиравший лебедь». Если в оркестре доминировали скрипки, движения балерины были более «трагическими», чем в ситуации, когда аккомпанировал Ю.Башмет. В композиции, исполняемой совместно с оперной певицей М.Кабалье, «доминировала песня» умирающего лебедя, голос певицы «вёл за собой» танец.

Совершенно различна арtpластика движений у скрипачек Акико Суванди (японская школа исполнения) и Ванессы Мэй (корейская артистка-шоумен). И та, и другая, «сливаясь» в единое целое с инструментом, находятся в непрерывном изменении мимики и пантомимики – переступания, наклоны, повороты позвоночника, подседы и выпрямления тела. Вместе с тем, можно отметить, что в основе движений японской скрипачки заложен «эмоционально-праксический интеллект» (естественное сопряжение – контаминация – движений тела, эмоций и извлекаемых звуков), в то время как у В.Мэй доминирует «имиджевый текст движений», связанный с «игрой на публику».

Известно, что художественно-смысловое восприятие «социокультурного произведения» зависит не только от «самой картины», но и от того, как именно мы смотрим на неё. Периферийный тип зрения основан на сканирующем (панорамном) восприятии, механизмы центрального зрения воспринимают детали (локально-шаговые персепт). Например, если смотреть в глаза Моны Лизы (картина Леонардо да Винчи «Джоконда») или на её фон за плечами, «включается» периферийное зрение. Улыбка женщины кажется более выраженной, потому что данный тип зрения распознаёт игру светотеней и красок. Если смотреть прямо на губы Джоконды, знаменитая улыбка почти не видна, так как мозг занят рассматриванием деталей, но совершенно не распознаёт оттенки и нюансы. И, наконец, улыбка исчезнет совсем, если рассматривать Джоконду в упор. Проблема образования заключается в том, как используются антропные технологии, каким образом функционируют в системе обучения дидактические механизмы. Ясно, что пока мы лишь приступили к разработке сложной междисциплинарной области, лежащей на границе между языком, деятельностью, значением, сознанием и социальными структурами.

Отметим, что в традиционной методологии различается образование в узком смысле слова и обучение – передача и усвоение некоторого объёма знаний и умений в избранной области. Кроме того, выделяется **образование в широком смысле**, включающее, наряду с «образованием личности» и «обучением деятельности», ещё и развитие человека, его профессиональную подготовку и воспитание личности. **Обучение** – это процесс усвоения (освоения в деятельности и для деятельности) новых норм, методов и технологий, определяющих уровень приобщения человека к культуре, традициям, достижениям социума (в том числе в сфере науки, искусства, спорта, производства). Известно, что термин «обучение» рассматривается как «внешнезаданный», извне определяемый процесс, термин «образование» – это и процесс (преимущественно психический), и его результат (**про-из-ведение** личностно сформированного продукта). **Воспитание** – процесс управления субъектом собственными потребностями (окультуривание потребностей), определяющий уровень духовно-деятельностного (ценностного) сознания личности, образ жизни и профессиональной деятельности. **Развитие** – расширение спектра (структурного взаимодействия) интеллектуальных и психофизических возможностей человека. Следует иметь в виду, что рост, увеличение потенциала не есть развитие. Подлинное развитие – это процесс выращивания способностей (окультуривание способностей) путём совершения социокультурных действий (других не бывает), использования методов и способов профессиональной деятельности, определяющих уровень всестороннего (разностороннего) функционирования в обществе человека-деятели. В АФК-технологиях формируется не столько обученный (адаптированный к среде) инвалид, сколько обучающаяся личность, делающая акцент на формирование *телесно-организованной умелости* (как свойства личности) и *личностного развития* (потребностей, способностей, самосознания, мировоззрения).

Существуют разные точки зрения на социокультурное развитие личности: 1) обучение и есть развитие (Д.Уотсон); 2) «обучение идет в хвосте развития» (В.Штерн); 3) развитие не зависит от обучения (Ж.Пиаже); 4) обучение идёт впереди развития (Л.С.Выготский). Мы полагаем, что, обучение, опережая

развитие, стимулирует его и должно опираться на механизмы актуального развития, а не развёртывание того, что «задано в генетических программах». Известно, что в ФК и АФК термин «обученность» соотносится с понятием «обучаемость». *Обученность* – это результат предыдущего обучения. *Обучаемость* – это способность человека к дальнейшему развитию.

В настоящее время в реабилитационной биомеханике и кинезотерапии (устраняющих соматопсихические дисфункции) начинают разрабатываться телесно-пластические методы профилактики, формирования и коррекции осанки и травм опорно-двигательного аппарата (костный туберкулез, рахит, детский церебральный паралич), используются приемы глубокого дыхания в специальных позициях. Разработанные нами теоретические и практические подходы могут быть применимы для формирования и коррекции различных поз не только в координатах (топографической ориентации) тела (лежа, сидя, стоя, в различных висах), но и в координатах телесно-пластических движений в предметной среде деятельности и экстраперсональном пространстве личности. Так, в детском саду воспитатель должен, образно говоря, общаться с детьми «стоя на коленях» (играть вместе с ними на полу). Здесь осуществляется не столько «передача знаний-умений», сколько «встреча сознаний», не коррекция телесно-психических функций и не лечение души, а процесс «лечения душой». Здесь приобретают особый статус психотерапия взаимообогащающего общения, телесноориентированная терапия, деятельностно-смысловой катарсис и другие антропные технологии, «работающие» на границе психического – ментального и духовного.

У педагога-инструктора на каждого инвалида должен быть разработан план-схема (проект, программа, сценарий) психолого-биомеханической реабилитации по каждому курсу коррекции и адаптации движений и опорно-двигательного аппарата. Отдельные компоненты системы коррекции креативно-двигательных действий реализуются нами с использованием методов когнитивного контроля (под разным углом «рассекающих» артпластику движений), контроля перцептивно-моторных процессов (*suí generic*), способов художественно-эстетических действий и их результатов, эмоционально-лингвистического контроля. При разработке методов эстетотерапии и артпластики весьма важен эмоциональный интеллект, проявляющийся в восприятии, контроле, понимании и оценке чувств и эмоций. Человек с инвалидностью очень ярко воспринимает эмоционально значимые факторы (жесты, мимику, «контакт глазами», прикосновение к партнеру) и эмоционально нагруженные результаты как индивидуальной, так и совместной деятельности. Отметим, что ребенок-инвалид, «ориентированный изнутри» (*inner-directed*), действует в соответствии со «смысловым гироскопом», лежащим внутри его персониферы. Ребенок, «ориентирующийся на других» (*other-directed*), как бы имеет внутри своего сознания «смысловой радар», чутко реагирующий на ценности и требования общества.

Таким образом, признание нами телесной пластичности в качестве биомеханической категории открывает предметно-дисциплинарное пространство педагогической кинезиологии в сфере искусства, театра, спорта и адаптивной физической культуры. Система используемых нами понятий в театрализованной студии танцевально-двигательных и арттерапевтических технологий расширяет «ментально-двигательный опыт» студентов соответствующих вузов (спортсменов разного ранга), углубляет их «телесное самосознание» (*leibbewusstsein*) и «телесный опыт» (*body experience*). Артпластические технологии, методы имаго- и эстетотерапии предполагают разработку таких смысловых операторов, как «схемы тела» (в том числе с дефектами опорно-двигательного аппарата), «схемы ориентировки» (ориентирующие ассоциации), «схемы действия» (мысленный проект и программа), модальный «язык движений». Перечисленные «фигуративные схемы» образуют так называемые идентификационные матрицы, на основе которых упорядочиваются имеющиеся и приобретаемые «знания-умения-навыки». Важнейшей задачей педагога-технолога в сфере театрализованных программ является научить студентов переводить теоретические и культурологические основы искусства в психологические механизмы художественного творчества (воображение, вдохновение) в методы образовательного развития личности и деятельности человека с инвалидностью.

Вместо заключения. Один из платоновских диалогов завершается сентенцией, вошедшей у греков в пословицу: «Прекрасное – трудно». Пословица эта многозначна. В образовательных технологиях трудно освоить культуру человеческой телесности (телесный канон), культуру человеческих движений (артпластику), культуру человеческой ментальности (мыслезнания). Что является объектом понимания и интерпретации рукотворного произведения: сам объект или его автор? замысел автора или «дух», заложенный в тексте? «дух произведения» или «дух эпохи»? Что хотел сказать автор (замысел произведения) и что сказалось (семантическое содержание произведения)? Люди думают на языке или мыслями? Что важнее для языка – быть средством общения или быть средством воплощения мысли? Что важнее для реципиента – понять язык произведения или понять мысль автора? Нами показано (С.В.Дмитриев), что «становящееся мыслезнание» (*becoming thinkknowledge*) когнитивно-двигательного субъекта – эпистемологическая категория, указывающая на соотношение мышления, знания и развития как трёх форм интеллектуальной деятельности и на способы их взаимодействия. Важная цель проведённых нами исследований – углубленный анализ *сферы* «алгебры смыслов и отношений» в предметно-деятельностном

отражении (постижении) мира. На смену *плоскости*, которую образует традиционная оппозиция «субъект – объект», «языковая личность – языковое сознание», «мысль – образ» (где каждый член оппозиции имеет самостоятельное значение), приходит *сфера объемного* панхронического пространства (от гр. *pan* – все; первая составная часть сложных слов, означающая: «охватывающий все», «в целом»). Объект познания в данном случае предстает не «склеенным» из «двух сторон одной медали», а цельным – как вращающееся вокруг оси целостное «смысловое пространство». При этом объект анализа-синтеза можно «раскрутить» и «в другую сторону», и вокруг любой другой «мировоззренческой оси», в зависимости от чего на его «внешней» или «внутренней» поверхности в разных конфигурациях «высвечиваются» плавно переходящие друг в друга «смысловые образования» («облака смыслов», связанных с мышлением и деятельностным сознанием). Нами показано, что творчески мыслящий человек далеко не всегда сам может отличить, что он «вычитывает» из объекта познания, а что «вчитывает» в него (*функция смыслопорождения*). Данное системное объединение представляет собой, образно говоря, «хитон без шва» – область семантико-синтетических личностных знаний. Это своего рода «концептуальные синтагмы» (от гр. *syntagma* – «вместе построенное, соединенное»), основанные на системном единстве, построенные через со-развитие разного, а не через слияние в одинаковом. Это сфера сознания мыслящего и действующего человека, компоненты которой могут быть обособлены только силой абстракции и только в целях их более детального анализа.

Как видим, диалектика смысловой интерпретации того или иного текста весьма сложна. В процессе интерпретации осуществляется своего рода «герменевтический диалог» с продуктами деятельности другого человека (общества в целом). Применительно к науке или образованию это означает реконструкцию той или иной проблемы. Ни один человек не может освободиться от психологического переживания, «предпонимания» проблемы, определяемого уровнем его знаний, целями, ценностями, рамками «жизненного мира», языковым сознанием, установками личности. Отметим, что «мир автора», хотя и приоткрывается в тексте в задаваемой дискурсивности (логике его рассуждений), но и одновременно переосмысливается с позиций читателя. Театральный зритель видит «глазами Гамлета» – одновременно он видит самого Гамлета своими собственными глазами (две позиции в «диалоге восприятия»). Данное системное объединение представляет собой, образно говоря, «хитон без шва» – область семантико-синтетических личностных знаний. Это своего рода «концептуальные синтагмы» (от гр. *syntagma* – «вместе построенное, соединенное»), основанные на системном единстве, построенные через со-развитие разного, а не через слияние в одинаковом. Это сфера сознания мыслящего и действующего человека, компоненты которой могут быть обособлены только силой абстракции и только в целях их более детального анализа

(«Я единое» и «Я множественное»).). Так, например, «мысль чувства» (чувствознание) невозможно полностью (без «ускользающего остатка») преобразовать в «мысль разума». Они наслаиваются друг на друга, образуя «единство множества». Здесь использованы одновременно как минимум два принципиально различных способа отражения действительности. При одном способе действует система дискретной кодировки событий и образуются линейные цепочки соединенных сегментов, каждый из которых обладает собственным смыслом. При другом способе отражения преобладает континуальная система, «смысл его организуется не линейной, не временной последовательностью, а «размазан» в *n*-мерном семантическом пространстве...» (Ю.М.Лотман).

В педагогической кинезиологии нужны новые парадигмы, позволяющие исследовать единство души, тела, интеллекта и деятельностного сознания не по принципу альтернативности, а по принципу дополнительности (в соответствии с воззрениями Н.Бора). Это позволит соединить в теории социокультурных двигательных действий два плана бытия человека – Материи и Духа, «телесной плоти» и «Я-сознания», «*mens sana in corpore sano*» («здорового духа в здоровом теле», по Д.Ювеналу).

Не менее трудно постичь студентам специальных вузов сущность тех или иных понятий в теории, в методике обучения двигательным действиям. Как выбрать критерии красоты, гармонии, совершенства, единые для таких разнородных объектов, как тело, телесно-психическое здоровье человека и артпластика его движений, эстетотерапия и дизайн-проекты предметной среды деятельности. Существуют неорганическая природа (радуга, звезды, горные вершины) и высокоодухотворенные произведения искусства (живопись, музыка, скульптура). Где найти общие признаки, объективное мерило в науке, искусстве, сфере образования? Может быть, важнейший принцип научных, художественных и образовательных технологий заключается в достижении максимального эффекта при минимуме средств – изящное математическое доказательство, техническая рациональность движений, ментально-духовная конструкция, возникающая при гармоничном «взаимоотражении» (со-понимании, со-переживании, эмпатии) суверенных субъектов деятельности? Окончательного ответа пока не существует.

В заключение отметим, что в образовательной деятельности, в отличие от научно-познавательной или производственной, решение её задач должно соответствовать не столько целям деятельности, сколько мировоззренческим позициям, методам и средствам (педагогическому кредо, профессиональному менталитету, метакогнитивным стратегиям). Эти антропные технологии, входя в предметное содержание образования/ обучения/ развития и в отношенческую среду (в которую человек вовлекается как её субъект), вначале становятся предметом усвоения соответствующей информации, и, будучи освоенными в предметно-орудийных действиях, становятся методами и средствами

метадеятельности (научной, технологической, производственной). Данные технологии оказываются *имплицитными*, где сплетаются идеи-замыслы, гипотетическое мышление, эвристический поиск, артпластика и соматоэстетика движений, вероятностное отражение мира, открытие себя в мире и внутреннего мира в себе.

Список литературы

1. Делёз Ж. Логика смысла. М.: Изд. центр «Академия», 1998. 472 с.
2. Дмитриев С.В., Воронин Д.И., Кузнецов В.А. Обучение двигательным действиям студентов факультета физической культуры: теория, технология, инновационное педагогическое моделирование. Учебное пособие для преподавателей, аспирантов и студентов. Н.Новгород, НГПУ, 2009. 243 с.
3. Дмитриев С.В., Неверкович С.Д., Быстрицкая Е.В. Диалог и сотворчество в образовательном процессе. ж. «Мир психологии» № 2 (66), 2011. С. 175-181.
4. Дмитриев С.В., Неверкович С.Д., Быстрицкая Е.В. Образовательная технология становления субъекта профессиональной деятельности. ж. «Спортивный психолог» № 3 (24), 2011. С. 14-22.
5. Дмитриев С.В., Неверкович С.Д., Быстрицкая Е.В., Воронин Д.И. Трансверсальные программы для системы образования магистрантов в сфере физической культуры. Часть 1: docendo discimus (обучая других, мы учимся сами). ж. «Спортивный психолог» № 3, 2014. С. 15-19. Часть 2: Презумпция культуры в антропных технологиях образования. ж. «Спортивный психолог» №4, 2014. С.17-22.
6. Дмитриев С.В., Быстрицкая Е.В. Формирование сознания и самосознания студентов на основе предметно-смыслового содержания образовательных технологий. Нижний Новгород, НГПУ, 2012. 286 с.
7. Дмитриев С.В., Неверкович С.Д., Быстрицкая Е.В., Воронин Д.И. Антропоконструкты самосознания, мышления и деятельности человека в сфере образовательных технологий. ж. «Мир психологии» №2, 2012. С. 209-222.
8. Дмитриев С.В., Неверкович С.Д., Быстрицкая Е.В. Школа восприятия, конструктивного мышления и продуктивного действия спортсмена в методике психолого-педагогического обучения. ж. «Теория и практика физической культуры» №5, 2013. С. 96-102.
9. Дмитриев С.В., Неверкович С.Д., Быстрицкая Е.В., Воронин Д.И. Семантическое пространство «живых движений» в сфере языкового сознания и самосознания человека как творческого деятеля. ж. «Мир психологии» №3, 2014. С. 173-186.
10. Евсеев С.П. Теория и организация адаптивной физической культуры: учебник. В 2 т. Под общей ред. проф. С.П. Евсеева. — М.: Советский спорт, 2003. - 448 с.:

Yurashevich Nadezhda Mikhailovna,

Head of the Department of Theory and History of State and Law, The Academy of Public Administration under the aegis of the President of Republic of Belarus, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Minko Natalia Sergeevna,

Associate Professor, Chair of Theory and History of State and Law, The Academy of Public Administration under the aegis of the President of Republic of Belarus, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE AEGIS OF THE PRESIDENT OF REPUBLIC OF BELARUS

Annotation. The most important task of higher education is the achievement of the current level of the content of educational standards, the use of innovative forms of education, orientation to the comprehensive development of the individual, the formation of a system of values of life, social norms and other elements of culture. In the Republic of Belarus, each higher educational institution creates its own unique model of the educational process, taking into account those tasks that are before the training of specialists of a certain profile, the requirements of society and the state. In this regard, the article analyzes the traditions and innovations of training specialists in public administration in the Academy of Public Administration under the aegis of the President of Republic of Belarus

Key words: traditions and innovations of the educational process, training of specialists, public administration, higher education, innovative educational technologies.

Introduction

Currently, higher education provides inheritance of culture, further socialization and personal development, the formation of certain managerial skills. Education is the subject of research in various fields of knowledge: philosophy, sociology, psychology, pedagogy, economics, jurisprudence. The right to education refers to the basic inalienable human rights that belong to everyone from birth. The constitutional rights to education, teaching and research are recognized as one of

the most significant social human rights that create the prerequisite for the development of both the individual and the whole society. The functions of education include social, communicative, cultural and humanistic, cognitive, worldview, economic, security function. The system of these functions is implemented in the educational process of the Academy of Public Administration under the aegis of the President of Republic of Belarus (hereinafter - the Academy of Public Administration). The main goal of the organization of the educational

process in the Academy of Public Administration is the training of a qualified specialist of the appropriate professional level, taking into account the managerial profile, competitive in the labor market, ready for constant growth, social and professional mobility.

Main part

On the basis of the legislation regulating the educational process, all the participants in this relationship have legal relations that arise, change and terminate, which determine the specifics of interaction, for example, the teacher - the student, the pedagogic - the educational institution, the teacher - the parents of the students, the educational institution - the parents, the educational institution - the corresponding educational management body. In this sphere, all stages of legal regulation are manifested - from the national and international educational legislation to all forms of realization of law. The provisions of the Constitution of the Republic of Belarus on basic social, cultural and economic rights - on the right to education and the right to obtain a free education on a competitive basis on a competitive basis - are the core of the system of norms and principles that legally formalize the education system, higher education in particular (Article 49), freedom of literary, artistic, scientific, technical and other forms of creativity, as well as teaching, the protection by law of intellectual property (Article 51), on the right to free choice of activities and activities, etc. [1].

The Code of the Republic of Belarus on Education No. 243-3 of January 13, 2011 regulates public relations in the sphere of education, including relations on the realization of the right of citizens to education, the purpose of which is to learn the content of educational programs (educational relations); as well as relations related to educational relations, the purpose of which is to create conditions for the realization of citizens' right to education [2].

Problems of education in general, higher education in particular, are at the center of attention of the Head of State and Belarusian civil society. One of the most important problems of higher education is the achievement of a modern world level of the content of education, humanization, orientation to the comprehensive development of the personality, the formation of a system of values of life, social norms and other elements of culture. Analysis of the current educational situation makes it possible to assert that one of the most important tasks of training management specialists is to increase the efficiency and intensification of the practice-oriented educational process, conditioned by the trends of scientific and technological progress and globalization in the world, the interpenetration of cultures and legal systems, the development of legal informatization, communication, computerization, telecommunications, etc. In this connection, the problem of choosing and using appropriate educational technologies, methods, teaching methods to enhance the quality of the learning process of students, as well as the use of pedagogical diagnostics.

Training of specialists in the field of public administration has its own characteristics. Mastering this specialty involves acquiring, in addition to a high professional culture, knowledge, skills and abilities in the

field of jurisprudence, economics, information technology, as well as special managerial competencies with the possibility of their effective implementation in the employment of positions in the state apparatus.

As many modern researchers and experts note, in the modern information society, management technologies are recognized as increasingly important [3, p. 83], therefore, there is a growing need to improve the training of specialists in management.

Training, retraining and advanced training of management personnel are conducted by the Academy of Public Administration, taking into account the priorities of the social and economic development of the Republic of Belarus, global trends, including the requirements of the Bologna Process [4], and qualification requirements for the respective positions of civil servants.

One of the central tasks of improving the educational process in the Academy of Public Administration is to ensure the necessary correspondence of the qualitative and quantitative results of the higher education institution's activities to the needs of the society and the state in the field of training specialists in the management profile. Of particular importance is the search for new approaches to a significant improvement in the quality of the training of specialists in the management profile, the orientation of the higher education system on its fundamental nature, on the satisfaction with the education of students, society and the state.

Traditionally, when mastering disciplines, teachers of the Academy of Public Administration use the following educational technologies:

- traditional (reproductive) technology, focused on the transfer of knowledge, skills and abilities, ensuring the assimilation of learning content for students, testing and evaluation of its quality at the reproductive level;

- technology of developmental learning, characterized by teaching at a high level of difficulty, suggesting the stimulation of the reflection of students in various learning situations;

- technology of collective interaction, involving the organization of a dialogue, the work of students in temporary microcollectives;

- technology of different levels of instruction, which presupposes the creation of pedagogical conditions for the inclusion of each student in activities corresponding to the zone of his immediate development;

- technology of problematic learning, aimed at the development of cognitive activity, the creative independence of students, and assuming consistent and purposeful advancement of cognitive tasks for learners, resolving which learners actively learn knowledge; technology of project training, characterized by the fact that the educational process has an individual experience of productive activity [5];

- educational technology of olympiads, involving the integration of training in cooperation and training in competition in preparation for creative innovation activities;

- technology of active (contextual) training, aimed at organizing active learning activity of students and assuming modeling of the subject and social content of future professional activity at innovative enterprises;

the technology of game training, aimed at providing the personality-activity character of learning knowledge, skills, assuming independent cognitive activity and aimed at finding, processing, assimilating educational information in the form of business games and other pedagogical technologies.

Innovative processes in the education system are understood as controlled processes of creation, perception, evaluation, development and application of pedagogical innovations. Pedagogical innovation can be seen as a purposeful change that brings to the educational environment stable elements (innovations) and improves the characteristics of individual parts, components and the educational system as a whole; the process of mastering innovation (a new tool, method, methodology, technology, program); search for ideal methods and programs, their introduction into the educational process and their creative rethinking [4, p. 26-27].

The basis of innovative activity of a competitive specialist is professional creativity. The formation of the creative component of the competence of students is given great attention. Thus, in the Academy of Public Administration, the following main trends and objects of innovative pedagogical transformations were introduced into practice and demonstrated their effectiveness:

- designing new models of the educational process;
- continuous updating of the content of education;
- change and development of new technologies for teaching and upbringing;
- improvement of training / retraining of pedagogical and managerial staff;
- providing psychological, physiological, ecological safety, the success of education and upbringing;
- monitoring, diagnostics of the educational process and the development of trainees;
- development of specialized modules, textbooks, teaching aids, electronic educational-methodical complexes of a new generation;
- contextual (professionally-directed) study of disciplines, combining the study of theoretical foundations with the solution of practical problems, for example, the resolution of collisions;
- distance education system;
- practice-oriented educational process with the direct participation of public authorities, including the creation of innovative sites.

The management of the Academy of Public Administration noted the need to develop concepts, strategies for the development of education, in particular, the Concept of Management Education.

Also in the pedagogical practice of the Academy of Public Administration the following innovative educational technologies are used: gaming technology, health and resource-saving technologies, technology of differential training, active learning technology, active learning, project method, integrated learning technology, student rating (rating system of knowledge assessment).

Let us dwell in more detail on active methods of teaching, which understand such methods and means of teaching, which are aimed at active participation and

direct involvement of students in the educational process. In the context of active learning, knowledge takes on different forms. On the one hand, they represent certain information about the world around us. The peculiarity of this information is that the student receives it not in the form of a ready-made system from the teacher, but in the process of his own activity. He interacts with other students and the teacher, learns a system of tried and tested ways of working himself, with the society, the state organs, and assimilates various mechanisms for finding knowledge. Therefore, the acquired knowledge is also an instrument for independent production. The basis of most methods of active learning is made up of various options for individual and group work, discussions, use of gaming technologies, organization of seminars on various disciplines in the form of debates, «round tables», and educational conferences [7].

In recent years, the method of situational analysis or case study, which involves using real or close to real administrative situations, which students should investigate and offer possible solutions, becomes increasingly popular in the educational process in the post-Soviet space [8; 9]. In the Academy of Public Administration in 2013 appeared the first case-club in the country.

Currently, the case method is rightly considered to be a very effective educational technology, which has such advantages in comparison with the traditional methods of conducting seminars, such as:

- interactivity: the case method assumes active involvement of students in the situation, increases interest in the training session and thus provides more effective mastering of the material;
- practical orientation: the method of cases is based on actual and concrete factual material and makes it possible to apply the theoretical knowledge obtained in solving a real practical problem;
- the development of specific skills: the case method focuses not on mastering the ready knowledge, but on its development in the process of finding a solution to a problematic issue.

The application of the case method becomes more effective when the trainees have a certain amount of knowledge and skills that allow them to successfully solve the set tasks: theoretical knowledge in various disciplines, the ability to work with regulatory legal acts, and the possession of primary skills in the information retrieval systems of legislation.

Thus, the case method is ideal for completing the study of large topics or sections on discipline, since it allows to improve and consolidate the knowledge gained, and in the course of this, to develop new knowledge, skills and competencies in accordance with the requirements of training programs. The use of the case method facilitates the introduction of interdisciplinary projects into the educational process, since the decision of cases, as a rule, requires the connection of knowledge in various disciplines.

In solving specific situations (cases), the student develops and improves many skills: critical thinking skills, comprehensive analysis, public speaking, discussion, teamwork, leadership skills, ability to act and make quick decisions in unusual situations with data

shortages, to consider and analyze various factors. On the example of solving cases, students get acquainted with the essence and features of managerial work.

Practical orientation of the managerial competencies being developed is provided by business and role plays, which have a special potential in the educational process, since they make it possible to apply the received theoretical knowledge and realize their general professional culture in situations as close to real as possible reflecting the work of state bodies. Between the students there is a distribution of roles within the context of the situation, which allows to diversify the learning process, using the example of one situation to analyze possible scenarios of actions for different participants.

The use of these methods allows future specialists in the field of public administration to develop the ability to conduct a dialogue, to argue, to motivate their choice and decisions, to listen to the needs of others; to arrive at a consensus; establish intersubject communications; apply the acquired knowledge in practice; To cultivate a humane attitude to others; develop logical thinking; improve the ability to ask questions; supplement the professional terminological dictionary; improve the skills of working in a group and managing it; develop the ability to promptly implement an independent choice and to argue the chosen position.

Thus, there is a motivation of future specialists in the field of public administration to independently search for correct managerial decisions, self-confidence is formed when making non-standard decisions. The use of such forms of education as dialogue, cooperation, reflection, as well as the use of pedagogical diagnostics by teachers, makes it possible to encourage students to independently search for correct solutions and conduct a mutual evaluation within organized small groups.

Learning to think without problem training is not possible, and it cannot become universal. The necessary combination of different types of education and different types of questions - information, innovation, problem, evaluation, practice-oriented, rhetorical - is one of the indicators of the pedagogical culture and the high quality of the educational process in general in the Academy of Public Administration.

At present, specific approaches to the organization of the educational process are relevant and in demand. Such traditional forms of conducting classes as a lecture and seminar are combined with managed independent work on modular technology. Independent work on the mastering of educational material on a particular subject can be performed by students in the reading room of the library, classrooms (laboratories), computer classes, and also at home. When organizing independent work using technical means that provide access to information (for example, computer databases, etc.), it is envisaged that the students will receive the necessary consultation or assistance from specialists. The organization of independent work assumes the obligatory methodological provision of educational modules, electronic educational-methodical complexes, etc. on the basis of electronic presentation of educational information.

An important place in the general professional training of specialists in public administration is occupied by extracurricular forms of the educational process, which include the activities of student scientific clubs, the organization of student meetings with practitioners, the work of a public legal reception, field visits to enterprises and organizations that allow students to obtain representations about their work and directly communicate with practitioners, and so on.

Particularly important is the study of the labor market and interaction with direct customers, which includes organization of practice on the basis of state organizations, consultation and information exchange, joint scientific and practical activities, development and coordination of scientific and methodological support of the educational process (including curricula, plans for seminars and practical classes, subject of course and diploma papers, master's theses).

The innovative sites of the departments play an important role in training specialists in public administration. Innovative sites are a new form of interaction between the Academy of Public Administration and state bodies (organizations) aimed at bringing the educational process and scientific activity closer to practice, implementing a practice-oriented educational process, effectively using the experience of leading practitioners, organizational and material-technical opportunities in the educational process, improving the quality of training specialists.

Interaction between the departments and state bodies (organizations) is carried out in various forms: the organization of training, consulting and information events, round tables, seminars, other scientific and practical events with representatives of state organizations, conduct of relevant special courses, exchange of consultations, review of scientific papers on relevant directions, conducting master classes, retreats on the basis of innovative sites, etc. Through participation in various projects (according to the competence model [10]), access to relevant information in the course of educational, industrial, pre-graduation practice and other acquaintance with the activities state bodies and organizations. Practice is organized in conditions of professional activity under the organizational and methodological guidance of university teachers and practitioners in this direction.

Conclusions

The needs and priorities of the social and economic development of the Republic of Belarus determine the direction of the educational process in the Academy of Public Administration.

Organized in the Academy of Public Administration activities largely ensure the practical orientation and management focus of the educational process, improve its quality, contribute to the integration of theoretical and practical knowledge, skills, skills of students.

In the educational process, there is a significant development of professional culture and managerial thinking, legal communication, consistent and systematic execution of management tasks, in-depth study of political, legal, socio-economic phenomena with opportunities for their further prediction.

During the adaptation of students to the educational space, an understanding of the specifics, essence and significance of the future profession is developed, professionally important competences are formed, students acquire practical experience that allows them to competently approach the choice of a specific sphere within their profession and quickly adapt to the conditions of activity.

List of used sources

1. The Constitution of the Republic of Belarus: with amend. and additional., accepted on rep. referendums on 24 November. 1996 and 17 Oct. 2004 – Minsk: National University. Center of legal information. Rep. Belarus, 2016. – 64 p.
2. The Code of the Republic of Belarus on Education [Electronic resource]: January 13. 2011, No. 243-3: adopted by the House of Representatives on 2 December. 2010: approved. Council of the Republic of. 22 Dec. 2010: in the redaction of Law of the Republic of. Belarus of July 18, 2016 / / ETALON. Legislation of the Republic of Belarus / Nat. center of legal information. Rep. Belarus. – Minsk, 2018.
3. Castells M. Information Age: Economics, Society, Culture / M. Castells. – M.: State University Higher School of Economics, 2000. – 608 p.
4. Lukichev G. The Bologna Process Forms a New Model of Education / G. Lukichev // Search. – 2004. – N 22. – P. 7–15.
5. Meretukova Z.K. Culture of the organization of problem training as a dominant factor in the development of students / Z.K. Meretukova // Bulletin of the
- Adygei state. University. Series 3. Pedagogy and psychology. – 2012. – N 3. – P. 14–20.
6. Popov A.I. The content and organization of student learning activities when mastering a competence-oriented PLO in accordance with the requirements of the GEF HPE: educational guidelines / comp. : A.I. Popov, N.P. Beams. - Tambov: Publishing house of the FGBOU HPE "TSTU", 2012. – Part 1. – P. 26–27.
7. Evsyutkina P.A. Innovative correctional pedagogical technologies / P.A. Evsyutkina // Actual problems of modern pedagogy: materials of the VI International Conference. sci. Conf. (Ufa, March 2015). – Ufa: Summer, 2015. – P. 183–185.
8. Lundberg K. The Case Method: K. Lundberg // Enhancing Government Capacity in the Era of Evidence-based Governance: Materials of the 2017 KIPA International Conference, Seoul, 24 March 2017 / The Korea Institute of Public Administration. – Seoul: The Korea Institute of Public Administration, 2017. – P. 15–25.
9. Enhancing Government Capacity in the Era of Evidence-based Governance: Materials of the 2017 KIPA International Conference, Seoul, 24 March 2017 / The Korea Institute of Public Administration. – Seoul: The Korea Institute of Public Administration, 2017. – 146 p.
10. Bolotov V.A. Competence model: from idea to educational program / V.A. Bolotov, V.V. Serikov // Pedagogy. – 2003. – N 10. – C.8–12.

УДК: 378.14

Рибалко Л. С.

доктор педагогічних наук, професор, професор загальної педагогіки і педагогіки вищої школи,

Коломієць О. В.

здобувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, Харків

ТЕОРИЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ АВТОМОБІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті предметом дослідження є процес формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації. Метою роботи визначено теоретичне обґрунтування сутності індивідуально-розвивального способу формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації. Методологією проведення роботи є суттєві положення особистісно зорієнтованого підходу. Результатами роботи є аналіз наукової літератури, отримані й оброблені результати опитування студентів, розроблені методи й прийоми формування зазначеної готовності. Рекомендовано для професійної підготовки студентів закладів вищої технічної освіти. Розроблений автором спосіб доповнює й розширює зміст теорії й методики професійної освіти.

Ключові слова: самореалізація особистості, професійна діяльність інженера, професійний інтерес, розвиток майбутніх інженерів в освітньому процесі, активні методи й прийоми роботи з майбутніми інженерами автомобільної галузі.

PhD in Pedagogy, Rybalko L. S., Kolomiets O. V. Theory and practice of formation of readiness of future engineers of automobile industry for professional self-realization / Kharkiv National Pedagogical University G.S. Scovoroda, Ukraine, Kharkiv.

In the article the subject of the research is the process of forming the readiness of future engineers in the automotive industry for professional self-realization. The purpose of the work is to determine the theoretical substantiation of the essence of the individual-developing method of forming the readiness of future engineers of the automobile industry for professional self-realization. The methodology of the work is the essential provisions of a personally oriented approach. The results of the work are an analysis of scientific literature, obtained and processed

results of the students' survey, developed methods and techniques for the formation of the specified readiness. Recommended for the professional training of students of institutions of higher technical education. The method developed by the author complements and extends the content of the theory and method of vocational education.

Keywords: *self-realization of the person, professional activity of the engineer, professional interest, development of future engineers in the educational process, active methods and methods of work with future engineers of the automotive industry.*

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Науково-технічний прогрес, відкритість і диверсифікація ринку праці, суспільні потреби у високоякісній виробничій продукції, автоматизації більшості сфер інженерної діяльності, міжнародне партнерство і ділові відносини висувають нові вимоги до фахівців відповідної галузі, зокрема в автотранспортній сфері. Нині сучасному інженерові недостатньо здобутих академічних знань та сформованих умінь професійної діяльності, йому необхідно постійно пізнавати й розкривати власний потенціал, бути готовими до професійної самореалізації впродовж трудового життя, долучатися до інноваційних процесів у нових виробничих умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. Окремі аспекти професійної самореалізації особистості відображено в контексті вивчення: самовиховання (Л. Грень, С. Грищенко, А. Кучерявий, Л. Рувінський, М. Супрун), саморозвитку (В. Ковальчук, С. Некрасова, С. Соколовська, І. Сахневич, П. Харченко), самовизначення (Є. Борисова, Д. Закатнов, Є. Климова, А. Масанов, В. Моляко, Д. Сьюпер, С. Ховланд, С. Шандрук, Н. Шевченко), самовдосконалення (С. Архіпова, В. Гладкова, І. Шаповалова), самоактуалізації та самореалізації особистості (А. Альбуханова-Славська, О. Артемова, Г. Балл, Л. Коростильова, О. Коропецька, К. Поселецька, Л. Рибалко, О. Савчук, Н. Старинська, Є. Федосенко), механізмів самореалізації в різних видах професійної діяльності (О. Асмолов, М. Гінзберг, Л. Коган, Д. Леонтьев, А. Петровський).

Близькими до теми дослідження є наукові праці, в яких акцентовано на практичній підготовці майбутніх інженерів, її модернізації до нових виробничих умов, розвитку та самовдосконалювання особистісно-професійних якостей фахівців (М. Беленков, Н. Брюханова, Р. Горбатюк, В. Дуганець, О. Ігнатюк, О. Кіриченко, О. Коваленко, А. Крохмаль, Ю. Кучеренко, О. Мельниченко, М. Михайлюк, А. Нізовцев, І. Панченко, С. Рідкозубова, Г. Романовський, Н. Руденко, Ю. Триус, Т. Якимови).

У законах України «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» (2012), «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017) акцентовано на важливості розвитку студентів, підвищення якості їхньої підготовки до першого робочого місця, проте недостатньо розробленими є способи формування готовності майбутніх інженерів до професійної діяльності.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності індивідуально-розвивального способу формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації, а завданнями – розроблення методів і прийомів реалізації зазначеного способу, отримання й аналіз результатів опитування студентів.

Виклад основного матеріалу статті із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих документів.

На основі проведеного нами аналізу наукової літератури з питань формування готовності майбутніх фахівців до професійної самореалізації (Л. Рибалко, І. Сірак, Н. Сегеда, Л. Служинська, М. Ярославцева), визначаємо суть поняття «готовність майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації» як особистісно-професійне новоутворення, котре складають мотиваційно-ціннісна спрямованість особистості на пізнання й розкриття внутрішнього потенціалу в професійній діяльності, професійні знання й уміння специфіки інженерної діяльності, зокрема в автомобільній галузі, навички рефлексивної діяльності, емоційної стійкості, самоконтролю. Готовність майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації є невід'ємною складовою особистісного й діяльнісного становлення висококваліфікованого майбутнього працівника в закладах вищої технічної освіти (ЗВТО).

Однак, як свідчить досвід практичної роботи, організація освітнього процесу недостатньо забезпечує розвиток індивідуальності студентів, орієнтування на перспективне працевлаштування у виробничій сфері за напрямом професійної підготовки, оскільки переважають традиційні способи викладання, зорієнтовані на предметне засвоєння навчального матеріалу. Однак, як зазначає вчена О. Ігнатюк, «щоб навчити студентів самостійно аналізувати, мислити і діяти, сформулювати в них творчу самостійність та ініціативу як передумови готовності до професійної діяльності, необхідно перенести центр уваги з пасивних форм навчання на активні, індивідуальні» [2, с. 7]. У зв'язку з цим, слід говорити про потреби в формуванні готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації завдяки новітнім підходам до освітнього процесу, зокрема перенесення акцентів на активні методи і форми роботи зі студентами, котрі допомагають розкривати їхню індивідуальність й сприяти саморозвитку й самовдосконалюванню в студентські роки.

До того ж, як зазначає Д. Гоменюк, до змісту кваліфікаційної характеристики, наприклад, слюсаря з ремонту автомобілів не включені важливі складові професійної підготовки як сформовані

особистісні властивості, котрі дозволяють майбутнім фахівцям бути конкурентоздатними на ринку праці, «назріла потреба модернізації освітньо-виховної системи професійної підготовки кваліфікованого робітника, яка органічно реалізує усі механізми педагогіки вільного виховання, а розвиток і саморозвиток особистості майбутнього кваліфікованого робітника автосервісу як конкурентоздатного фахівця на ринку праці стає метою і результатом навчально-виховної практики» [1, с. 42].

Пояснимо суть індивідуально-розвивального способу формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації, запропонованого нами в якості авторського підходу до теми дослідження.

Розглядаючи індивідуальний розвиток майбутніх інженерів як сукупність зовнішніх і внутрішніх, кількісних і якісних змін, котрі характеризують рух особистості до акме вершин, зазначимо його роль для професійної самореалізації особистості [5]. У професійній діяльності виробляється індивідуальний стиль працівника як результат професійної самореалізації, досягнення ним нових вершин професіоналізму й майстерності.

Рушійними силами професійної самореалізації особистості є мотиви досягнення успіху й запобігання невдачам. Як свідчить аналіз результатів тестування за методикою вивчення мотивації досягнення цілі та успіху за Т. Елерсом, проведеного зі студентами другого та третього курсів механічного факультету Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (разом 216 осіб), більшість студентів (53,2%) мають низьку мотивацію до успіху, 38,9% осіб – середній рівень мотивації, 5,6% респондентів – достатньо високий рівень мотивації, 2,3% студентів – дуже високий рівень мотивації до успіху.

Отже, не всі студенти ставлять цілі професійної самореалізації, починаючи з професійної підготовки, не спрямовують власні потреби й бажання досягати успіху в процесі формування готовності до професійної самореалізації.

Наведемо приклад аналізу отриманих відповідей на запитання «Що таке кар'єра, чи потрібно її прагнути?» з метою з'ясування стану сформованості уявлень студентів про кар'єрне зростання як складової частини ціннісних орієнтацій. Виявлено, що майже 9,4 % вище названих опитаних не змогли окреслити вказане поняття. Водночас ті, хто відповіли на запитання, пов'язали кар'єру із матеріальним благополуччям – 61,3%; досягненням максимальних професійних результатів – 19,2%; можливістю займатись улюбленою справою – 10,1 %. Позитивне ставлення до кар'єрного просування підтвердили майже 78,6% опитаних, 45,7% із них висловили певні застереження. Водночас студенти усвідомлюють, що кар'єрне зростання пов'язане із певними труднощами, частину із яких вважають непереборними. До таких труднощів було виділено: відсутність коштів – 41,4%; слабка державна

підтримка – 15,3%; життєві обставини – 14,5%; сильна конкуренція – 11,6%; рівень знань і умінь – 10,6%; невпевненість, слабка самооцінка, – 6,6%, поліпшення яких на думку студентів матиме позитивну тенденцію під час реалізації поставленої мети.

Основою розробленого нами індивідуально-розвивального способу формування готовності майбутніх інженерів автомобільного транспорту до професійної самореалізації є теорія професійного інтересу. Так, В. Пономарьова й О. Попова дослідили проблему формування професійних інтересів стосовно учнів вищих професійно-технічних навчальних закладів поліграфічної галузі. Нам імпонує визначення названих вище авторів суті поняття «професійний інтерес майбутнього фахівця» як «комплекс психічних властивостей інтелектуальної, емоційної, вольової активності, спрямованої на опанування професією, що супроводжується вибіркоким ставленням до способів професійної підготовки й до знань, умінь, навичок, необхідних майбутньому фахівцеві» [4, с. 15].

У межах пілотного дослідження студентам було запропоновано відповісти на питання «Чи уявляєте Ви якості, необхідні для професії інженера? Які саме?». Респонденти відповіли «Так, майже уявляю». Найчастіше згадувалися такі якості, як любов до автомобілів, і всього що з ними пов'язане, повага до іншої особистості, терпимість, комунікабельність, оптимізм, відповідальність. На питання «Які риси допомагають людині реалізувати власний потенціал у професійній діяльності інженера?» отримано такі відповіді: «Прагнення до самооцінки та самопізнання», «Володіння професійними знаннями й уміннями», «Розвинена мотивація самореалізації», «Усвідомлення необхідності поступового розвитку». Позитивним виявилось те, що студенти розуміють необхідність таких властивостей особистості, як усвідомлене прагнення до розвитку. Наступне питання було сформульовано таким чином: «Сформулюйте основні ознаки професійних досягнень в обраній професії?». Саме це запитання викликало труднощі в студентів. Так, менше половини респондентів змогли назвати деякі ознаки високих досягнень у професії інженера, такі як: «Високий рівень навченості обізнаності у даній сфері діяльності», «Досконале професійне володіння новітніми інженерними технологіями, методами, прийомами, формами та засобами», «Творче збагачення особистими досягненнями, дослідженнями, відкриттями», «Відданість інженерній професії, ставлення до себе як до професіонала». На питання «Як Ви оцінюєте свою підготовку до подальшої роботи над удосконалення професійних знань і умінь?» студенти дали поверхові відповіді у таких формулюваннях: «Така підготовка відсутня», «Ніяк, бо її немає», «На низькому рівні», «Як таку, що потребує формування».

З метою формування професійного інтересу студентам було запропоновано намалювати шарж «Портрет водія невдахи», «Настрій водія в погану погоду», «Випередження машин на дорозі», «Мобі-

лка в руках водія та її наслідки». Майбутні інженери виконували завдання, як-от: «Уявіть, будь ласка, сучасного працівника автомобільної галузі та опишіть його професійні й особистісні якості». Наведемо приклади відповідей студентів. Студент написав так: «Нині пересічні люди, спираючись на стереотипи, звикли уявляти, що працівники автомобільної галузі не володіють професійною етикою та культурою спілкування, нервуються в роботі з населенням, не виявляють індивідуальний підхід до кожної людини. Я так не вважаю і глибоко перекоаний, що працівники автомобільної галузі мають більше приділяти увагу власному розвитку». Інша студентка написала так: «Щоранку я користуюся суспільним транспортом, що так поширений нині в Україні, маршрутною. Щоразу я спостерігаю, як водії порушують як професійні обов'язки, так і людські стосунки. Вони користуються побількою за рулем, кричать на пенсіонерів, вимагаючи від них грошей, включають гучну музику, розмахують руками. Таке враження, що вони катаються на власному «авто». Громадяни здебільшого мовчать і не роблять зауважень, не думають про власну безпеку».

Нами з'ясовано, що студенти відчують труднощі з плануванням професійної самореалізації, наприклад, у процесі навчальних практик. Це пов'язано з відсутністю в багатьох студентів образу успішного інженера, належного матеріального забезпечення його сім'ї, в тому числі наявності високої зарплатні, комфортного житла, визнання в суспільстві. Уміння самоорганізації також вимагають кращої сформованості, оскільки студенти не мають звичок чітко планувати й виконувати розпорядок дня, витрачають час на зайві розмови і справи, що заважають їх сконцентруватися на головних питаннях професійної підготовки. Умінням контролювати власні дії і поведінку заважають невміння правильно реагувати в конфліктних ситуаціях і наявність тривожності як негативної риси людини. Низький рівень сформованості комунікативних умінь заважає професійній самореалізації майбутніх інженерів, налагоджуванню стосунків у студентській групі та з керівниками навчальних практик. Загалом, виявлений нами факт недостатньо сформованих комунікативних умінь студентів свідчить про загальну потребу усувати такі перешкоди, що заважають професійному становленню успішного інженера сучасної інтернаціональної виробничої сфери.

Про проблеми, що існують у підготовці фахівців транспортної галузі, зазначають дослідники Ю. Козловський та М. Пукало [3]. До таких проблем, що заважають формуванню готовності майбутніх інженерів до професійної самореалізації, належать складність організації практичного навчання, обмежений доступ до складних технічних засобів і технологій, відсутність необхідних практичних навичок у майбутніх фахівців з точки зору роботодавця. На нашу думку, головною проблемою в підготовці майбутніх інженерів є розбіжність між стандартами вищої технічної освіти й вимогами роботодавців, зокрема вітчизняних та іноземних фірм. У такому

випадку спостерігаємо тенденцію «вчимо одне, а на практиці робимо інше».

У процесі формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації проводили лекцію «Особливості професійної діяльності інженера автомобільно-дорожньої галузі», бесіду «Кар'єрні очікування майбутніх працівників автомобільної галузі», організовували зустрічі з провідними працівниками автомобільної галузі, відвідували виставки автомобільної промисловості, залучали до участі у Міжнародному форумі «Автодорекспо», присвяченому технологіям будівництва та ремонту доріг і мостів. Були проведені навчальні екскурсії на машинобудівний завод, на заправні станції та станції автомобільного сервісу.

На заняттях суспільно-гуманітарного циклу навчальних дисциплін використовували ігрові методи: розігрування ролей, ділова гра, ігрове проектування та неігрові методи: аналіз конкретних і типових інженерних ситуацій, метод «інциденту», дія за інструкцією, тим самим мотивували бажання майбутніх інженерів пізнавати й розкривати власні потенційні можливості. Під час експерименту використовували різні види ситуацій: ситуація-проблема, ситуація-ілюстрація, ситуація-вправа, ситуація-успіху. Це позитивно сприяло формуванню у майбутніх інженерів мотивації до професійної самореалізації, пошуку методів і способів дій, розробці плану дій, саморефлексії; студенти мали можливість проявити активність через аргументацію власної позиції відносно тієї чи іншої ситуації.

Студентів також залучали до складання програм з проведення ділових зустрічей, ознайомлювали з технікою встановлення контакту із співрозмовником. Було зазначено, що успіх ділової бесіди забезпечують такі вміння, як: установлювати контакт із співрозмовником, створювати сприятливу атмосферу для бесіди, привертати увагу партнера, викликати інтерес до бесіди, перехоплювати ініціативу, якщо це потрібно. Також проводили тренінг на тему: «Професійна самореалізація як основа успіху працівників автомобільної галузі» тим самим стимулювали саморозкриття студентами власного потенціалу, формували потреби «Я»-професійного і проектували їхній подальший розвиток.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У дослідженні визначаємо суть поняття «готовність майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації» як особистісно-професійне новоутворення, котре складають мотиваційно-ціннісна спрямованість особистості на пізнання й розкриття внутрішнього потенціалу в професійній діяльності, професійні знання й уміння специфіки інженерної діяльності, зокрема в автомобільній галузі, навички рефлексивної діяльності, емоційної стійкості, самоконтролю. Мета і зміст індивідуально-розвивального способу формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації полягають у професійному орієнтуванні на потреби студентів та виявлення їхньої індивідуальності засобами освітнього процесу.

У подальшому дослідженні слід розробити педагогічні умови формування готовності майбутніх інженерів автомобільної галузі до професійної самореалізації, підібрати освітні технології для їхньої успішної реалізації.

Література:

1. Гоменюк Д. В. Сучасний стан підготовки кваліфікованих робітників для автосервісу у професійно-технічних закладах. Імідж. № 1 (160). 2016. С. 39 – 42.
2. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення : теорія і практика : монографія. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 432 с.
3. Козловський Ю., Пукало М. Вимоги ринку праці щодо підготовки майбутніх фахівців автотранспортного профілю. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів : теорія і практика : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 10 квітня 2018 р.) / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків : «Стиль-Издат», 2018. С. 244 – 247.
4. Попова О. В., Пономарьова В. В. Формування професійних інтересів учнів вищих професійно-технічних навчальних закладів поліграфічної галузі в процесі виробничої практики : монографія. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 216 с.
5. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. 442 с.

References:

1. Homeniuk D. V. Suchasnyi stan pidhotovky kvalifikovanykh robotnykiv dlia avtoservisu u profesiino-tekhnichnykh zakladakh. Imidzh. № 1 (160). 2016. S. 39 – 42.
2. Ihnatiuk O. A. Formuvannya hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonallennia : teoriia i praktyka : monohrafiia. Kharkiv : NTU «KhPI», 2009. 432 s.
3. Kozlovskiy Yu., Pukalo M. Vymohy rynku pratsi shchodo pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv avtotransportnoho profilu. Psykholoho-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv : teoriia i praktyka : materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 10 kvitnia 2018 r.) / KhNPU imeni H. S. Skovorody. Kharkiv : «Styl-Yzdat», 2018. S. 244 – 247.
4. Popova O. V., Ponomarova V. V. Formuvannya profesiinykh interesiv uchniv vyshchychkh profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv polihrafichnoi haluzi v protsesi vyrobnychoi praktyky : monohrafiia. Lviv : Ukr. akad. drukarstva, 2017. 216 s.
5. Rybalko L. S. Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia (akmeolohichniyi aspekt) : monohrafiia. Zaporizhzhia : ZDMU, 2007. 442 s.

УДК 378.147
С 842

Дальневосточный институт управления – филиала РАНХиГС, старший преподаватель (680000, г. Хабаровск, ул. Муравьева-Амурского, д. 33; тел.:(4212) 23-16-96;)

E.A. Strelkova

The Far Eastern Institute of Management, senior lecturer (680000, Khabarovsk, Muravyeva-Amurskogo str., 33; (4212) 24-1696)

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С АУТЕНТИЧНЫМ ТЕКСТОМ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ.

В статье выделяются и описываются особенности процесса обучения такому речевому виду деятельности, как чтение.

Обосновывается мысль о необходимости использования на занятиях по иностранному языку аутентичных печатных источников. Особое внимание в статье уделяется этапам работы над текстом.

Автор приходит к выводу, что существенным условием достижения успеха в данном процессе является определенная стратегия обучения и методическая составляющая при подготовке материала.

Ключевые слова: виды речевой деятельности, чтение, межкультурная коммуникация, аутентичный текст, этапы обучения чтению, стратегия обучения.

SOME PECULIARITIES OF METHODOICAL WORK WITH AUTHENTIC TEXT IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES IN NON-LANGUAGE EDUCATIONAL INSTITUTE.

The article touches upon the process of teaching reading. The author of the article emphasizes the necessity of using authentic sources in foreign language classes.

Special attention is given to the stages of the work with the text. The author comes to the conclusion that the main preconditions of learning skills are peculiarities of using some methods and strategies of material preparation.

Key words: reading, intercultural communication, authentic text, stages of teaching reading, strategy of teaching.

Анализом общих проблем связанных с преподаванием предмета «Иностранный язык», занимались многие исследователи и методисты (Л.В. Щерба, А.И. Смирницкий, С.Г. Тер-Минасова, И.А. Зимняя, Н.Д. Гальскова и др). Известно, что центральным понятием в современной взаимосвязи лингвистики и методологии преподавания является теория речевой деятельности. Автором одной из наиболее четких систем понятий, связанных с речевой деятельностью, является Л.В. Щерба.

Концепция ученого объединяет речевую деятельность в один комплекс вместе с психологической речевой организацией, языковой системой, языковым материалом, включающим сумму отдельных актов говорения и понимания. С этой концепцией связано распространенное в методике преподавания иностранных языков понятие видов речевой деятельности – говорения, аудирования, чтения, письма.

Чтение, как рецептивный вид речевой деятельности, направлено на восприятие и понимание письменного текста. Отличительная особенность чтения – это тесная связь между восприятием и осмыслением письменной речи. Восприятие зависит от условий понимания, поэтому процесс обучения чтению на иностранном языке строится таким образом, чтобы погрузить обучающегося в условия языковой среды. Учитывая, что в настоящее время обучение иностранному языку воспринимается как средство межкультурной коммуникации с носителями другой культуры, при отборе учебного материала по иностранному языку важная роль отводится аутентичным печатным источникам, которые являются оптимальным средством ознакомления с культурой изучаемого языка, а также, иллюстрируют функционирование языкового материала в естественном контексте.

Целью чтения аутентичных текстов является не только освоение языкового материала, но и извлечение информации, поэтому ценность иноязычного текста заключается в обогащении информационной базы читающего, побуждении его к размышлению, вербальной и невербальной или невербальную реакцию. Однако, сложность заключается в том, что в процессе работы над текстом, обучающиеся не всегда учитывают связь оригинальной информации с национальной культурой, ее самобытностью и историей, воспринимая прочитанное дословно [1].

Обратимся к такому примеру, как использование слова «чашка, чаша» в идиомах английского, французского и русского языков. Если англичанин скажет «*Family meetings are not my cup of tea*», он будет иметь в виду, что он не любит семейные собрания. В данном случае словосочетание *cup of tea* выступает как обозначение категории нравится/не нравится. Во французском языке используется следующее выражение: «*j'ai du bol*», которое в переводе означает «я счастлив», а в дословном переводе – «у меня есть чашка», где *bol* – это чашка. В русском языке тоже есть фразеологизм со словом *чаша*, смысл которого – зажиточная, беспечальная

жизнь – «*полная чаша*». В процессе чтения и понимания обучающийся должен знать, что в основе информации, представленной в иноязычном тексте, лежит культурно- исторический образ. Поэтому, для подготовки обучающегося к межкультурному общению необходимо развивать умения и навыки восприятия подобных явлений культуры и ситуаций коммуникативного воздействия.

Однако содержание иноязычных текстов может не только удовлетворять познавательные потребности обучающихся и обогащать их новой информацией, необходимой для их дальнейшего личностного и профессионального развития, но и содействовать социальному становлению личности, что представляется особенно важным в условиях компетентностного подхода к образованию и личностно-ориентированного обучения иностранному языку.

Текст, в данном случае, выступает в качестве носителя определенных ценностей и социальных отношений. Можно проследить, какие ценности лежат в основе национальных мировоззренческих стереотипов, каким образом они взаимодействуют в данном лингвокультурном сообществе.

Сведения о культуре и истории страны, о ее персоналиях можно черпать из различных источников, но чтобы ощутить национальную специфику, эти сведения должны быть не абстрактными, а привязанными к конкретной ситуации. Особенно важно, что аутентичный текст содержит большое количество культурно-маркированных единиц: безэквивалентная лексика (*I can't decide to keep a clear head or to have a drink for Dutch courage*), прецизионная лексика: (*I was no Bradley Wiggins, but I had ridden bikes throughout my childhood and again in London*), пословицы, поговорки (*They say March comes in like a lion and goes out like a lamb.*), фразеологизмы (*Can you keep an eye on Bob for a second?*), фразовые глаголы (*I felt angry as well, but decided to bottle it up.*), которые не ориентированы на русскоязычную аудиторию, не опираются на родной язык и культуры и, следовательно, не учитывают принципы диалога культур.

Рассмотрим этапы работы, на которые можно разделить процесс обучения чтению: предтекстовый этап, этап чтения текста, послетекстовый этап.

На первом этапе необходимо мотивировать обучающихся к работе с аутентичным текстом, актуализируя их личный опыт путем привлечения знаний из других областей, а также создать благоприятную психологическую обстановку на занятии.

Кроме этого, важно облегчить учащимся процесс понимания содержания, акцентируя их внимание на ряд важных моментов работы над аутентичным источником, например, определить по заголовку и структуре текста к какому типу относится этот текст; о чем или о ком может идти в нем речь. При наличии большого числа незнакомых слов можно провести предварительную словарную работу.

В процессе чтения аутентичных текстов важную роль играет фоновое знание (*background*)

knowledge) - знание реалий, характерных для данной культуры и связанных с историей, культурой, укладом жизни, не встречающихся у другого народа, наличие или отсутствие которых влияет на восприятие прочитанного, понимание смысла, получение впечатлений. Необходимо научить обучающихся искать и находить скрытые смыслы, по возможности восполняя недостающие знания. Предтекстовый этап используется для введения разнообразной новой информации, которая повлияет на дальнейшее формирование межкультурной коммуникативной компетенции.

Второй этап – этап чтения текста. На данном этапе важно поставить перед обучающимися конкретную коммуникативную задачу: как и с какой целью читать текст, например, понять основное содержание текста, ответить на вопросы или заполнить после прочтения таблицу/схему.

При этом, на данном этапе должно действовать следующее правило: нецелесообразно многократно читать текст, это связано с тем, что если содержание уже известно, то его повторное прочтение имеет смысл лишь в случае поиска дополнительной, уточняющей информации. Способы проверки понимания текста могут быть коммуникативными и аналитическими, поэтому, если перед первым прочтением коммуникативной задачей может быть определение основной идеи или установление логико-смысловых связей, то при повторном прочтении дается ориентация на другую задачу – понимание деталей и их оценка.

Объектом контроля чтения должно быть понимание текста. От результатов контроля зависит вся последующая работа с текстом и стратегия обучения чтению в целом. Использование коммуникативных проблемных заданий важная составляющая второго этапа, ими могут быть вопросы по тексту, заполнение пропусков, восстановление порядка следования отдельных фраз или абзацев, задания в виде теста и так далее.

Послетекстовый этап связан с использованием содержания текста для развития коммуникативных навыков, а именно развития умения продуктивного характера, позволяющих учащимся использовать полученную информацию в ситуациях естественного общения. Речь идет об овладении определенной стратегией обучения под которой ученые Н.Д. Гальскова, А.П. Василевич, Н.В. Акимова понимают [2, с. 99] комплекс знаний и умений, владение которыми позволяет обучающимся:

- понимать тип, специфику и целевое назначение текста;

- ориентироваться в тексте с учетом его специфики и в соответствии с коммуникативной задачей (понять его полностью или избирательно);

- обладать определенными прогностическими способностями, т.е. обладать опытом предсказывать содержание всего текста или отдельных его частей по заголовку, начальной фразе, абзацу и т.п.

- пользоваться компенсационными умениями;

Для формирования вышеперечисленных умений в ходе обучения необходимо выполнять упражнения разных типов.

Принимая во внимание стратегию процесса обучения чтению, представляется возможным выделить ряд методических составляющих, которые являются существенными при подготовке материала. К ним относят грамматическую сложность текста, наличие активной лексической и лингвострановедческой информации; социальную актуальность проблемы текста и, наконец, возможность использования содержания, прочитанного для обучения другим видам речевой деятельности (говорению, письменной речи).

Педагогическая практика показывает, что чтение, ориентированное на страну изучаемого языка, занимает одно из ведущих мест в процессе обучения, побуждает обучающихся к использованию своих знаний для решения учебных проблем, развития творческого мышления и познавательной активности.

Библиографический список:

1.Белинская Г.П., Гапонова Г.Я., Стрелкова Е.А. Национально-культурная специфика как составляющая содержания обучения иностранному языку. Актуальные проблемы современного высшего образования: от общего к частному : сборник материалов регионального научно-методического семинара. – Хабаровск, Дальневосточный институт управления филиал РАНХиГС, 2017.-125с. ISBN 978-5-94456-256-2

2.Гальскова Н.Д., Методика обучения иностранным языкам : учебное пособие / Н.Д. Гальскова, А.П. Василевич, Н.В. Акимова. – Ростов н/Д : Феникс, 2017. С.99

3.Серова Е.С., Раскопина Л.П. Обучение гибкому иноязычному профессионально-ориентированному чтению в условиях деловой межкультурной коммуникации: моногр. – Пермь: Изд-во Пермского гос. техн. ун-та, 2009.- 242 с. ISBN: 978-5-398-00208-9

4. James Bowen «The world according to Bob», printed and bound by CPI Group (UK) Ltd, Croydon, CRO 4 YY

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Евсюков А.П.

Профессор кафедры государственной службы, управления и обучения по международным проектам, Институт государственного управления в сфере гражданской защиты, к.психол.н., доц.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ: ПУБЛИЧНО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ

Yevsyukov A.P.

Professor of the Department of civil service, management and training in international projects, Institute of Public Administration in the field of civil protection, PhD in Psychological Sciences, Associate Professor

THE ENSURING OF SOCIAL-ECONOMIC SECURITY IN UKRAINE: PUBLIC- MANAGEMENT MECHANISMS

Аннотация

В статье рассмотрены и проанализированы вопросы трансформации механизмов государственного управления социально-экономической безопасностью Украины. Определено перспективное направления такой трансформации – публичное управление.

Abstract

The article deals with and analyzes the issues of transformation of the mechanisms of public administration of social and economic security of Ukraine. The perspective direction of such a transformation (public management) is determined.

Ключевые слова: государственное управление, организационный механизм, формирование, развитие, социально-экономическая безопасность.

Keywords: public administration, organizational mechanism, Formation, development, social and economic security.

Введение. Проблемам обеспечения социально-экономической безопасности традиционно отводится особое место среди других проблем национальной безопасности. В связи с этим, высокой степени актуальности приобретает вопрос об осуществлении действенного общественного управления в целом и государственного в частности с целью развития системы обеспечения социально-экономической безопасности Украины. Результаты моделирования такой системы напрямую зависят от решения ряда теоретических и практических задач, а именно:

- разработки современного правового механизма публичного администрирования в сфере социально-экономической безопасности Украины;
- создание при необходимости соответствующих организационных структур в пределах отечественного государственного аппарата, который должен гарантировать и поддерживать надлежащий уровень такой безопасности;
- внедрение в практическую их деятельность системы мониторинга, а также обеспечение учета требований социально-экономической безопасности и результатов проведенного мониторинга при разработке мер государственной социально-экономической политики;
- научного обоснования направлений решения проблем, возникающих в указанной сфере;
- создание системы согласованного взаимодействия институтов публичной власти различных уровней.

Все это свидетельствует об актуальности темы

исследования и необходимости ее комплексного рассмотрения.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам безопасности государства и обеспечения его социально-экономического развития посвящены научные разработки С. Алексеева, С. Арнштейн, В. Бакуменко, С. Белая, С. Домбровской, О. Иляш, В. Коврегина, Н. Нижник, Г. Сытника, В. Садкового, В. Скуративского и др. [1–3].

Не умаляя достижений вышеуказанных ученых, можем отметить, что существует необходимость в определении перспективных направлений развития механизмов государственного управления в сфере социально-экономической безопасности в Украине, а именно: публично-управленческого. Все это и составляют *цель* нашего исследования.

Результаты. Основы государственной политики в сфере социально-экономической безопасности составляют положения Конституции Украины, законов, указов и распоряжений Президента, постановлений Правительства, государственных программ и др. Такая политика реализуется посредством скоординированной деятельности органов государственной власти центрального и регионального уровня, общественных объединений и граждан. Анализ специфики государственно-правового обеспечения социально-экономической безопасности государства позволяет конкретизировать специфику субъектов исследуемой деятельности.

Согласно Конституции Украины [4] общее управление в сфере социальной и экономической безопасности – это прерогатива государства. Она

(безопасность) достигается путем проведения единой государственной политики в сфере ее обеспечения и при помощи применения системы мер экономического, политического, организационного и иного характера. С целью создания и поддержания необходимого уровня защищенности объектов социально-экономической безопасности в Украине разрабатывается система правовых норм, регулирующих отношения в этой сфере, и определяются основные направления деятельности органов государственной власти в данной области, а также формируются органы обеспечения безопасности и механизм контроля (надзора) за их деятельностью.

Комплекс государственно-управленческих отношений, направленных на нормативно-правовое регулирование обеспечения социально-экономической безопасности Украины, предусматривает наличие значительного количества субъектов, которые могут участвовать в этом процессе. Спецификой субъектного состава правоотношений в этой сфере является обязательное наличие в нем в качестве одной из сторон субъекта, наделенного властными полномочиями. Согласно отечественному законодательству государственным органам (в качестве обязательного субъекта государственно-управленческих отношений в указанной сфере) предоставлены полномочия по обеспечению устойчивого социального и экономического развития и противодействия угрозам экономическим интересам. Такое обеспечение должно происходить путем реализации (в установленном нормативными правовыми актами порядке) мер по своевременному противодействию угрозам публичным и частным интересам, правам личности, юридических лиц и общества в целом. Все это является ключевым показателем в определении (оценке) правоотношений в социально-экономической сфере и ее безопасного развития.

В отечественной государственно-управленческой и правовой науке существует проблема соотношения понятий «государственный орган», «орган государственной власти», «институт» и «организация». Фундаментальная наука, как критерий разграничения органов государственной власти от государственных органов, определяет отношение органа к одной из ветвей власти. Вместе с тем, Конституция Украины [там же] не исключает возможности существования самостоятельных государственно-правовых институтов, что определяется потребностями государственного строительства (не входящих в законодательную, исполнительную, судебную ветви власти). Как справедливо отмечают А. Крюков, Н. Мельтюхова, В. Никитин и др. [2; 3], из содержания Основного Закона Украины [4] следует, что Президент Украины осуществляет государственную власть, не относясь ни к одной из трех ветвей власти. Таким образом, Президент Украины одновременно является и государственным органом, и органом государственной власти, а также должностным лицом, наделенным общегосударственными полномочиями. Кроме того, в системе государственного управления Украины осу-

ществляют свою деятельность государственные органы, которые непосредственно не относятся ни к одной из указанных ветвей власти.

Принимая во внимание имеющиеся в украинском законодательстве принципы, которые допускают существование государственно-правовых институтов (которые не входят в законодательной, исполнительной и судебной власти), мы соглашаемся со взглядами исследователей Н. Мельтюховой, А. Радченко и др. [2] о необходимости наделения отдельных государственных органов легитимным (правовым) статусом, как подсистем государственной власти, которые не относятся к определенной ветви власти.

Некоторые ученые в качестве критерия, определяющего различия органов государственной власти от государственных органов указывают на наличие (или отсутствие) государственно-властных полномочий. Учитывая это логично возникает вопрос о том, что может пониматься под категорией «государственно-властные полномочия». В основном в теории и практике государственного управления (строительства) под ними понимается возможность регулирования общественных отношений и издание общеобязательных нормативно-правовых актов. Нормы же действующего законодательства Украины наделяют указанными полномочиями в сфере принятия нормативно-правовых актов, как органы государственной власти, так и государственные органы. Особое значение имеет и сущность понятия «государственный орган». Согласно общепринятой точке зрения, государственный орган представляет собой учреждение, которое выполняет определенные задачи в той или иной сфере общественной жизни. В государственно-управленческой исследовательской традиции существует множество различных определений категории государственного органа. Однако, по мнению большинства ученых [1, 2], орган государства – это четко организованная часть действующего государственного механизма, которая наделена властными полномочиями, обладает специальными компетенциями и необходимыми средствами для осуществления задач в конкретной области государственного управления.

На данный момент в рамках фундаментальной науки государственное управление продолжается дискуссия о соотношении понятий «орган государственной власти» и «государственный орган», а также о том, что в имеющихся нормативно-правовых актах данные понятия часто используются как синонимичные категории, и последнее время объединяемых в категорию «публичные». При этом ученые выделяют несколько уровней системы государственных органов и ведомств, призванных обеспечивать социально-экономическую безопасность государства, а именно:

1. Стратегический уровень, представленный деятельностью главы государства (т.е. Президента), что определяет направления проводимой внутренней и внешней политики государства в рамках обеспечения ее социально-экономической безопасности.

2. Законодательный уровень, на котором формируется правовая основа социально-экономической безопасности государства, определяется правовой статус участников общественных отношений, развивающихся в рамках обеспечения такой безопасности, а также устанавливается система органов власти и их компетенция в указанной сфере деятельности.

3. Исполнительный уровень обеспечения социально-экономической безопасности государства. Он представлен достаточно большим количеством органов государственной власти (центрального и регионального уровня, общей и специальной компетенции). К ним, как известно, относятся министерства, службы, агентства (агентства), администрации и т. д.

4. Судебный уровень, который представлен судебными органами власти, обеспечивающими соблюдение и трактовку законодательных норм всеми участниками правоотношений, возникающих в сфере безопасности.

5. Институциональный уровень (государственные институты, которые осуществляют обеспечение системы безопасности Украины на уровне существующего комплекса мероприятий. К ним можно отнести защиту государственных границ, осуществление таможенного и налогового контроля, сопровождение оптимального режима миграции населения и тому подобное. Примером указанных органов власти могут служить Государственная служба по противодействию экономическим и налоговым преступлениям, Государственная таможенная и миграционная служба и т.д.).

6. Правоохранительный уровень (представлен органами внутренних дел, прокуратуры, спецслужбами и органами безопасности, которыми осуществляется оперативно-розыскная и предупредительная деятельность).

7. Консультационно-координационный уровень, представленный в частности Советом безопасности и обороны, который призван обеспечивать реализацию функций Президента Украины в сфере системы безопасности.

8. Исследовательский уровень (представлен научными и образовательными учреждениями, которые анализируют состояние и перспективы социальной и экономической безопасности государства, а также обеспечивают подготовку кадров для органов государственной власти выше приведенной иерархии).

Анализ управленческой практики позволяет настаивать на следующем: развитие государства не ставят перед собой задачу по обеспечению социально-экономической безопасности хозяйствующих субъектов как институциональных единиц. Они только создают условия для нормативно-правового, информационного, научного и иного обеспечения их деятельности как институциональных единиц, безопасность их органов, снижение уровня внешних угроз и рисков. В современных условиях

«институциональная единица» относится к самоорганизующимся социально ориентированным публичным системам [3]. Поэтому социально-экономическая безопасность в конкурентной среде рыночных отношений является квинтэссенцией (находится в основе) всех уровней публичного управления ими и требует его действенности, как инструмента, обеспечивающего ее оптимальный уровень. В рамках институционального подхода к обеспечению социально-экономической безопасности государства акцентируется внимание на создании экономической среды, ограничении влияния негативных внешних и внутренних эффектов, обуславливающих возникновение рискоформирующих факторов в силу того, что развитие формальной структуры любой институциональной единицы отмечается склонностью к воздействию внешней среды, в которое она организационно (институционально) вовлечена. Однако в рамках данного исследования проблемы публично-правового обеспечения социально-экономической безопасности на микроуровне не является предметом детального рассмотрения.

Выводы. Итак, совершенно очевидно, что многоаспектность проблемы публично-управленческого обеспечения социально-экономической безопасности государства предполагает множественность субъектов ее решения. В данном контексте справедливо обратить внимание на то, что параллельно с государственными субъектами обеспечения социально-экономической безопасности государства с началом экономических реформ и формирования рыночных отношений стали постепенно актуализироваться негосударственные структуры. Последние заняли свою нишу в сфере поддержки такой безопасности, и нацелены прежде всего на безопасность предпринимательства, собственности и личности.

Список использованной литературы:

1. Домбровская С. Н. Механизмы обеспечения государственной социальной безопасности в Украине / С. Н. Домбровская // Научные труды: Научно-методический журнал. Серия: Государственное управление, 2015. – Вып. 242. Т. 254. – С. 28–32.
2. Энциклопедия государственного управления: в 8 т. / Нац. акад. гос. упр. при Президенте Украины; под общ. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К., 2011. – 692 с.
3. Помаза-Пономаренко А. Л. Механизм государственного управления безопасностью социально-экономических систем регионов / А. Л. Помаза-Пономаренко // Инвестиции: практика и опыт. – 2015. – № 6. – С. 128–131.
4. Проект Закона о внесении изменений в Конституцию Украины (относительно децентрализации власти) № 2217 от 01.07.2015 г. [Электронный ресурс] // Официальный сайт Верховной Рады Украины. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

ПАРТИЯ КАК КВАЗИАРИСТОКРАТИЯ В ПРОЦЕССАХ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Проводится сравнительный параллельный анализ эволюции базовых понятий публичного управления и государственной деятельности от древности до наших дней. Рассматриваются возможности оптимизации партийно-политической деятельности с целью повышения её эффективности в современных социально-экономических условиях.

Ключевые слова: государство, партия, атомизация общества,

Постановка задачи. За годы независимости на Украине зарегистрировано более 350 партий. Сам процесс их существования в таком количестве заслуживает внимания как некий специфический феномен, требующий особого подхода к своему пониманию и изучению.

При этом не смотря на обилие различных партий (спору – благодаря этому обилию), сужается их значимость, престиж члена партии, его роль в обществе и многое другое, что привычно связывалось с партийной деятельностью до развала СССР (например феномен КПСС на различных отрезках времени), значительно обесценились и упали не только в глазах рядового обывателя, но и фактически продемонстрировали свою несостоятельность и низкую эффективность при решении важнейших политических и социально-экономических задач современности.

Упадок социально-политической деятельности партий как общественного авангарда в социальном строительстве привел, в свою очередь, к нивелировке и упадку самого социального строительства как такового.

Оно, как понятие и как вид социально-политической деятельности, тоже сошло на «нет» и тихо исчезло из сознания большинства граждан нашей страны, вытеснение повседневными мелочами и бытовыми проблемами, с которыми атомизированное общество, лишённое общих объединённых целей и задач, вынужденно сражаться в одиночку без всяких шансов на успех в каждодневной гонке на доживание по все более трудных, почти неподъёмных для большинства, социально-экономических условиях.

Действительно, если задать (на первый взгляд) вопрос – а что мы (общество в целом, население всей страны) строим и куда движемся в своём бытии, то найти ответ (хоть сколь-нибудь внятный, обоснованный и социально значимый) окажется неимоверно трудно (практически невозможно, как показал наш анализ, даже если обратиться с этим вопросом как к партийным идеологам (и это не смотря на обилие и обязательное наличие партийно-политических программ и видов деятельности), так и к государственным чиновникам различного ранга, включая депутатов разного уровня).

Начиная с 90-х годов, указанный вопрос есть наибольшая загадка и тайна, охраняемая как важнейший государственный секрет.

Но, что будет, если допустить, что это никакая не тайна, а секрета и вовсе нет. Иначе говоря, ответа

конкретного и быть не может, поскольку в повестках дня на разного уровня заседаниях, в том числе и правительственных, подобная тема не затрагивалась, вопрос не обсуждался и даже не ставился. Поэтому как говорится – на нет и суда нет.

Но, как известно, свято место пусто не бывает. И если нет общегосударственных, социально значимых целей, на их место приходят другие цели и задачи, соразмерные по своей ресурсной емкости и социально-экономическому эффекту с государственностью. Естественно, что при таком замещении меняется и субъект деятельности, с которым связываются эти новые цели и задачи, также, как и последствия по их реализации.

Вполне понятно и закономерно (в соответствии с принципом – разделяй и властвуй), что атомизированное население, задачи государственного масштаба не ставит, а если бы вдруг поставило, то выполнить не сможет, опять же – вследствие своей атомизации.

Следовательно, население, как субъект деятельности, уходит (или вытесняется) с главных ролей на арене политической деятельности и на его место автоматически становится более сильный политический игрок, на роль которого всегда было, есть и еще долго будет достаточное число претендентов со стороны. Иначе говоря – раздробленность внутри страны приводит к созданию оптимальных условий для эффективного внешнего вмешательства со стороны. Другое дело – куда направлена такая эффективность. Вполне понятно, что в большинстве (если не во всех) случаев такое вмешательство имеет свои интересы и цели, которые реализуются (при захвате первых ролей) в различных политических играх, что находит большое число подтверждений от седой древности до наших дней [1;2;3].

В описанных условиях возникает вопрос, переходящий в актуальную задачу современности, жизненно важную для любой государственности, особенно той, которая находится на начальных стадиях своего становления – что делать с атомизацией и как преодолеть (или нейтрализовать её последствия).

Анализ публикаций. Для ответа на многие вопросы и нахождения решения возникшей задачи необходимо более углубленное понимание феномена «атомизация» в условиях современной реальности.

О «социальной атомизации» заговорили многие исследователи. В их числе Т. Гоббс, Д. Лукач, Э. Тоффлер, Х. Аренд, С. Московичи [4;5;6;7;8].

Наступило время, когда на передний план выступили чисто личностные интересы, преследуются самые ближайшие индивидуальные цели. Видна погоня исключительно за материальными благами, что способствует разрыву связей между людьми. До этого времени жизнь людей направлялась традиционным обществом, которое обладало высокой степенью устойчивости, скрепляясь большим количеством связей между индивидами. На переднем плане были общественные интересы.

Один из крупнейших ученых XX века Н. Винер проводя сравнительный анализ традиционного и современного общества, обратил внимание на то, что наиболее действенным и важным в социальной системе есть управление средствами связи. В современном обществе возникло изменение социальной психологии, происходит распад взаимосвязей, атомизация людей, а мерилем всех ценностей становятся нажива и деньги. Идеи целого общества и справедливости отходят на задний план [9].

На фоне этого есть интересы. И вот как эти интересы проецируются и реализуются с учетом геополитических стратегий, можно говорить об реальных социально-экономических реформах в своей стране.

В мире наблюдается очень большая нестабильность. Геополитические игроки (США, Великобритания, ЕС, Россия, а также Франция, Германия, Польша) ведут свою игру на мировой «шахматной» доске. Возникает закономерный вопрос – где Украина? Если она присутствует, то в качестве кого?

З. Бжезинский, посвящая труды своим ученикам, обозначил геостратегию США: «Геополитика продвинулась от регионального мышления к глобальному, при этом превосходство над всем Евразийским континентом служит центральной основой для глобального главенства» [2, с.57]. Далее он продолжает, что главной задачей есть выявить потенциальные силы, которые им могут в этом помешать и сформулировать конкретную политику, чтобы компенсировать или контролировать обозначенное в целях сохранения и продвижения жизненных интересов США [2, с.58].

Интересную роль он отводит Украине: «Украина новое и важное государство на евразийской шахматной доске, является геополитическим центром, потому что, само ее существование как независимого государства помогает трансформировать Россию. Без Украины Россия перестает быть евразийской империей» [2, с.66]. «Потеря Украины явилась геополитически важным моментом по причине существенного ограничения геостратегического выбора России» [2, с.124]. Отсюда стремление России удержать политическое влияние над Украиной.

В Украине провозглашен курс в Евросоюз. С позиций системных закономерностей, Евросоюза не существует. Страны как элементы, входящие в ЕС, контактируя между собой вызывают возникновение процессов обрушения. Из-за сложного человеческого «состава», их нечем соединить. Нет единой конституции, идеологии и духовного родства.

Говоря о Евросоюзе, «железная леди», М. Тэтчер, будучи последователем макиавеллиевских идей высказалась: «То, что империя строится исключительно на силе, а не согласии (хотя культура и может со временем создать определенные связи), делает их в высшей степени продуктом интриг и уловок» [3, с.354]. Далее она отмечает, что ЕС строился без единой идеи и без серьезных концептуальных теоретических разработок – «По сути, приоритет Европейского союза совершенно ясен: создать правительство, а остальное приложится ... Это не держава, обладающая военной мощью, всеобъемлющим технологическим превосходством или безграничными ресурсами, хотя, надо сказать, она хотела бы приобрести и то, и другое, и третье» [3, с.354].

На этом фоне, в последнее время, все более слышны территориальные претензии к Украине Польши, Венгрии, Румынии [10;11;12]. Вскрываются истинные интересы под вуалью некогда красивых лозунгов и дипломатических эстетик.

Из этих реалий очевидно то, что в мире присутствует серьезный кризис, решение которого сильнее геополитические игроки не знают. По этому поводу собирали целый ряд Международных конференций под общим названием об «Устойчивом развитии» (Рио-де-Жанейро 92, Рио+15, Рио+20), где ставилась задача нахождения путей решения кризиса путем смены существующей парадигмы мышления. Но, до сих пор эта задача не решена. То есть, это говорит о том, что методы изложенные Макиавелли в своих трактатах, актуальны до сих пор [1]. В своей работе по сути М. Тэтчер в неявном виде ставит задачу подготовки новой элиты: «Государство – дело рук человека, а не природы. Это еще более справедливо в отношении империй. Они прежде всего, нуждаются в сильной и преданной элите, которая, используя свои способности и стратагемы, поддерживают их целостность или обеспечивает расширение» [3, с.354].

Нерешенные раннее части общей проблемы. Мы позволим себе уточнить задачу – подготовку и воспитание новой элиты (аристократии) соответствующей современным масштабам государственного строительства.

Цель статьи. В данной работе привести некоторые результаты проведенных нами аналитических исследований и дать первичные рекомендации (по принципу итерационных приближений к оптимальному и максимально точному решению) их реализации начальных шагов (их можно рассматривать и как первичные, и как предварительные), ведущих к пониманию ответа на поставленный вопрос, так и к нахождению приемлемого для практики решения, с формулируемой выше задачей.

Изложение основного материала. Науке необходимо обратить особое внимание именно на практическую приемлемость искомого решения. Ибо, как правило, социальные задачи многовариантны как по своей постановке, так и по своему пониманию. А такая многозначность, в свою очередь, неминуемо приводит не к одному, а к целому вееру

соразмерных (и одинаково убедительно аргументированных!) решений, что создает на практике дополнительную трудность – проблему выбора того единственного варианта, на реализацию которого будут направлены все ресурсы и значительные усилия конкретных исполнителей.

Начальным вариантом решения проблемы, связанной с атомизацией, по нашему мнению, является решение дополнительной (упреждающей) задачи – превращению населения в народ.

На бытовом уровне термины «народ» и «население» плохо различимы большинством граждан по своей сути.

Однако на практике между указанными понятиями есть существенное деятельностное различие и несовместимые по иерархическим уровням особенности, связанные с индивидуальными, внутренними системными характеристиками каждого из указанных выше двух понятий.

В связи с этим возникает проблема отображения иерархически упорядоченного объекта, а также возможности его моделирования. Все существующие на данный момент времени, методологические средства, в своей совокупности, имеют ограничения в силу того, что не отражают иерархию. Понятие «население» можно отобразить при помощи математики как множество, но не более того. По отношению к «народ» в данном случае не решена задача адекватности, то есть, отсутствует методологический инструментарий, при помощи которого, возникнет возможность, по сути, и содержанию его определить, а также отобразить как понятие.

Массовость применения математического аппарата, автоматического на объект исследования и их результаты, переносятся все существующие инструментальные ограничения. Математика как инструмент, в силу своей внутренней конструкции (построена на жестких соотношениях своих основных понятий), может быть, применена только в пределах одного иерархического уровня и в рамках своих ограничений. Она не может учитывать весь спектр качественных характеристик всех индивидов и их групп в социуме. Сообщества возникают как результат их взаимодействия между собой большого количества таких индивидов, в процессе деятельности, в результате чего, эти группировки приобретают новые целостные свойства – новое качество, что является признаком другого иерархического уровня. В противном случае возникают общественные множества с измененными количественными параметрами (изменяется количество населения) в пределах одного иерархического уровня.

Появившиеся системные методы, в начале прошлого века, дали шанс для описания таких сложных объектов как социальные. Но, при вербальном изложении в отсутствии автора (множество интерпретаций), не дало широкого применения, а попытки совершенствовать, заимствуя путем наложения на них существующих (математических методов), ни к чему не привели. Так появилось большое количество методологических гибридов,

каждый из которых применялся в своей предметной области, с результативностью в зависимости от возможностей адекватного отражения описываемых объектов математическим формализмом.

В конце XX века американский социолог К.Бейли, обратил на это внимание и сформулировал признаки-требования, которым должны соответствовать методологические средства, способные описывать социальные объекты [...]. Этим критериям отвечают новые системные методы («третье поколение») – это теория гиперкомплексных динамических систем (теория ГДС) [...], которые построены на универсалиях (инвариантах). В них введено понятие иерархии и описаны закономерности ее отображения в достаточной полноте, что дает возможность отображать и моделировать такие сложные объекты как социальные.

Опуская подробности, резюмируя, получим: население превращается в народ (единую, сплоченную, монолитную, системно организованную сущность), когда есть (приемлемая и добровольно принятая абсолютным большинством населения) объединяющая всех идея (позиция, стратегема, направление деятельности и т.д.).

Такую идею часто называют всенародной, что, в свою очередь, тоже требует деятельностного уточнения.

В частности, в западноевропейской научной традиции под национальной идеей понимают, как правило, идею, объединяющую все население, вне зависимости от этнической разновидности конкретных граждан. На Украине двойная интерпретация. «Национальная» как всенародная (для небольшого числа начитанных эрудитов) и «национальная» как принадлежащая одному этносу (украинскому). Такая действенность приводит к возможности возникновения разного рода политических спекуляций, используемых разного рода «деятелей» в зависимости от политической конъюнктуры, личных амбиций ситуационно-политической целесообразности.

Аналогичные трудности, перерастающие в проблему, сегодня возникают и при использовании термина «Украина», производные от которого тоже имеют двухступенчатую (по смыслу), иерархически разную интерпретацию, что тоже порождает необходимость устранения такой неопределенности как на уровне терминологическом (теоретическая целесообразность), так на уровне конкретной деятельности (практическая необходимость).

Поэтому, с целью снятия потенциальных возможностей возникновения межэтнической напряженности, способной перерасти в опасное по своим последствиям столкновение, рекомендуется заменить в применении на высших уровнях толкования фразу «украинский народ» на выражение «народ Украины».

В онаученном контексте (обычно представленном в виде греческой или латинизированной терминологией) эти же понятия, например, «народ», также требуют конкретно деятельностного уточнения. Иначе говоря, широко употребляемые фразы типа «демократические реформы», требуют своего

уточнения в конкретных социально-экономических ситуациях конкретного государства или какой-либо другой социально значимой общности людей.

С позиций системных методов (теории ГДС), где вводится понятие уровня системной организации:

0. Нулевой уровень – это состояние хаоса или состояние системообразующей среды. В этом состоянии ничего конкретного и закономерно обоснованного об объекте сказать нельзя, только общая характеристика исходных данных и ресурсных возможностей.

1. Первый уровень, иначе называемый элементарным, из названия которого выплывает его суть. На этом уровне уже можно четко и определенно говорить о наличии и свойствах элементов рассматриваемого объекта или явления, о его составе.

2. Второй или динамический уровень системной организации, соответствующий такому уровню, при котором уже явно видно присутствие межэлементных отношений динамики взаимодействий.

3. Третий уровень – структуризации. Это состояние объекта, в котором явно выделены и устойчиво существуют группы элементов и связи между ними.

4. Уровень целостности, характеризуется эмергентными особенностями, где важным есть то, что в системе появляется принципиально новое качество, наличие которого не могло быть реализовано на предыдущих уровнях;

5. Иерархический уровень системной организации. В объекте, процессе или явлении увеличивается сложность по вертикали – появляются явно определяемые два или более иерархических уровня, соотношенные между собой. Соотнесенность определяется взаимной вложенностью друг в друга элементов или составляющих системы (8);

в частности, при потере платежеспособности (даже на уровне бытовых услуг и коммунальных платежей) население катастрофически нищает (не успевая за ростом цен). При этом «демос» (платежеспособная часть населения, которая способна прокормить себя сама за счет собственных средств и возможностей) переходит в «охлос» (нахлебники у «демоса», неспособные к самостоятельному выживанию в ухудшившихся социально-экономических условиях).

При трансформации «демоса» в «охлос» происходит фактическое изменение основного внутри их содержания как субъекта деятельности. Демократия превращается в охлократию (власть толпы, площади, майдана). Понятие «республики» (как продукта демократических преобразований) нивелируется. А это в свою очередь (на уровне публичного управления и государственной деятельности), приводит к фактическому размытию (подрыву государственной безопасности) государственных устоев, что дискредитирует государство и его структуры в глазах своего народа и международной общественности (в силу невозможности такого раз-

мытого квазигосударственного образования выполнять свои функции и оправдывать всенародные ожидания).

Естественной реакцией на такой процесс (в силу непонимания происходящего) служит замена персоналий в порочно функционирующей системе власти. И объяснение неудач «коррупционными» процессами (что является тактической уловкой внутренних внешних оппонентов отечественной государственности).

Коррупционность, как явление, существует в большинстве стран акцентуированный психологический эффект – придает уверенность тому, кто дает взятку, в том, что, заплатив, он получает свой «бонус» (привилегию, преимущество), что, в свою очередь повышает трудоспособность дающего взятку и убирает целый ряд препятствий с пути достижения цели.

Тема коррупции, взяток и т.д. – отдельная специфическая тема, требующая сложного полифункционального исследования, связанного с традицией, выяснением взаимоотношений, благотворительностью, меценатством и прочее. Так, например, на востоке принесенный «подарок» (сумма денег, предмет и т.д.) и отданный кому-либо (начальнику, чиновнику), говорит об уважении принесших к этому человеку и готовность выполнять услышанное. А принятие подарка рассматривается как благосклонное отношение и готовность выслушать принесшего.

Иначе говоря – это безмолвный, опредмеченный диалог, претворяющий словесный деловой контакт, способствующий будущей договоренности.

Такой вариант гораздо лучше и социально более эффективен, чем, например, при полном отсутствии взаимопонимания, уставшей от множества просителей, чиновник просто хамски удаляет очередного посетителя.

Действительно, при общем принципе оплаты, как при капитализме, так и при социализме – каждому по труду, любой работник, даже инстинктивно, старается минимизировать свою деятельность (естественный принцип наименьшего действия, присущий всем, хорошо организованным системам).

А здесь ставка – стабильный оклад. Прими сто человек или десять – материальный эффект один (ставка), исчезает личная заинтересованность в повышении эффективности своей работы. Как следствие – падает качество, а наличие властных возможностей и абсолютная безнаказанность (во времена социальной неопределенности и хаоса) только ухудшает ситуацию.

У нас в стране коррупция служит «смазкой», подгоняющей отчасти менять движение, отчасти регулировать работу социальной и государственной механики в неумело построенном государственном механизме, когда вместо отлаженной машины рядовой обыватель сталкивается просто с большим количеством отдельных «деталей», собирать которые (чтобы получить нужный эффект) ему

приходится самому (или с группой таких же заинтересованных лиц), на сборке в плохой механике (и в государственной тоже) – удел специалистов высшего класса. Поэтому, наиболее часто, неудовлетворенность выплескивается в стихийный протест, а не в деятельностный конструктив, что еще более ухудшает и без того драматическую ситуацию.

Выводы из данного исследования. На первом месте не «борьба с коррупцией» и поиск социального «стрелочника» (козла отпущения), а спокойный, системный анализ имеющейся ситуации (как по анализу государственного механизма, его устройства и соответствию уровню сложности современных задач, так и по оценке кадрового потенциала и его способности понимать и выполнять имеющиеся запросы общества). После адекватного анализа – формулировка стратегических социальных целей, связанных с задачей конкретного изменения ситуации в требуемую сторону и вовлечение в этот процесс основных масс населения.

Сказанное – это укрупненная блок-схема реальной социально-экономической (политической, государственной и т.д.) деятельности, направленной на реальное изменение существующей ситуации в жизненно важную сторону, от которой зависит сам факт существования государства как такового и его граждан.

Более подробно указанная блок-схема излагается в виде алгоритма успешной деятельности в Международной высшей школе «Новый университет» предназначенной для подготовки первых лиц («кадров, которые решают все») [4].

Именно в алгоритме успешной деятельности обоснованно определяющая роль, социальное место и даже последовательность создания партии, предназначенной выполнять авангардную роль в указанной деятельности.

На роль такой партии из сегодняшнего конгломерата претендовать в партийной окраске может реально только партийная организация, проводящая в жизнь идеи интеллектуальных инициатив, способная стать «мозгом» и основополагающей силой в сложных задачах современного государственного строительства, политических преобразований и социально-экономических реформ.

Литература:

1. Макиавелли, Н. Государь. История Флоренции / Н. Макиавелли. – Москва : Эксмо. – 2009. – 532 с.
2. Бжезінський, З. Велика шахівниця / З. Бжезінський. – Львів – Івано-Франківськ : «Лілея-НВ». – 2000. – 236 с.
3. Тэтчер, М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / М. Тэтчер. – Перевод с англ. В. Ионов. – Москва : Альпина Паблишер. – 2003. – 504 с.
4. Гоббс, Т. Левиафан / Т. Гоббс. – Москва : «Мысль». – 2001. – 478 с.
5. Лукач, Д. К онтологии общественного бытия. Прологомены. / Д. Лукач. – Перевод с нем. Общ. Ред. и вступ. ст. И.С. Нарского и М.А. Хевеши. – Москва : Прогресс. – 1991. – 412 с.
6. Тоффлер, Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – Москва : ООО «Издательство АСТ». – 2002. – 557 с.
7. Аренд, Х. Истоки тоталитаризма. Пер. с англ. / Х. Аренд. – Москва : ЦентрКом. – 1996. – 672 с.
8. Московичи, С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. Пер. с фр. / С. Московичи. – Москва : «Центр психологии и психотерапии». – 1998. – 480 с.
9. Винер, Н. Информация, язык и общество. // Техника молодежи 1994, №12, с. 12.
10. Польша выдвигает территориальные претензии Литве и Украине
Режим доступа: http://agitpro.su/polsha-vydvigaet-territorialnye-pretenzii-litve-i-ukraine/?utm_source=politobzor.net
11. Польша не скрывает свои территориальные претензии к Украине
Режим доступа: <https://ua-reporter.com/news/polsha-ne-skrывaet-svoi-territorialnye-pretenzii-k-ukraine>
12. Венгрия, Польша и Румыния строят далеко идущие планы в отношении Украины... Режим доступа: <https://ua-reporter.com/news/vengriya-polsha-i-rumyniya-stroyat-daleko-idushchie-plany-v-otnoshenii-ukrainy>
13. Малюта, А.Н. Гиперкомплексные динамические системы / А.Н. Малюта. – Львов : «Выща школа». – 1989. – 120с.
14. Малюта, А.Н. Введение в практику инвариантного моделирования / А.Н. Малюта. – Чернигов : ЦГИ «Северная Звезда». – 1999. – 120 с.

Сухенко С.В.,

*аспірант, Національна академія державного управління
при Президенті України, м. Київ*

Sukhenko S.V.,

*Postgraduate student, the National Academy of Public Administration
under the President of Ukraine, Kyiv*

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті напрацьовані напрями розвитку державного управління у сфері охорони культурної спадщини в Україні. Встановлено, що зберігати культурну спадщину в сучасних умовах необхідно з позиції її органічної імплементації у життя громадськості, що дасть можливість перейти від моделі виживання до створення моделі сталого розвитку. З метою удосконалення функціонування засобів державного контролю даної сфери, потрібно відпрацювати механізм співпраці органів публічної влади з громадськими організаціями, брати участь у програмах міжнародного та міжрегіонального співробітництва та стежити за раціональним утриманням та збереженням історико-культурного середовища.

Ключові слова: *культурна спадщина, охорона, сталий розвиток, управління, державний контроль.*

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОХРАНЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье наработаны направления развития государственного управления в сфере охраны культурного наследия в Украине. Установлено, что сохранять культурное наследие в современных условиях необходимо с позиции его органичной имплементации в общественную жизнь, что позволит перейти от модели выживания к созданию модели устойчивого развития. С целью усовершенствования функционирования средств государственного контроля данной сферы необходимо отработать механизм сотрудничества органов публичной власти с общественными организациями, участвовать в программах международного и межрегионального сотрудничества и следить за рациональным использованием и сохранением историко-культурной среды.

Ключевые слова: *культурное наследие, охрана, устойчивое развитие, управление, государственный контроль.*

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE

Abstract. The article devoted to the development of public administration in the sphere of cultural heritage protection in Ukraine. It is established that the preservation of cultural heritage in modern conditions is necessary from the point of its organic implementation into the life of the public, which will enable transition from the model of survival to the creation of a model of sustainable development. In order to improve the functioning of state control facilities in this sphere, it is necessary to develop a mechanism for cooperation between public authorities and non-governmental organizations, to participate in programs of international and interregional cooperation, and to monitor the rational maintenance and preservation of the historical and cultural environment.

Key words: *cultural heritage, protection, sustainable development, management, state control.*

Постановка проблеми. Збереження національного історико-культурного надбання займає важливе місце у формуванні України, як незалежної держави. Це обумовлено тим, що історико-культурна спадщина займає одне з найважливіших місць у сфері формування української національної ідентичності та відродження автентичності українського етносу. Належне ставлення до історії та культури, утримання та збереження пам'яток історико-культурного надбання як з боку держави, так і з боку суспільства має позитивний вплив на імідж України в міжнародних відносинах. Пам'ятки історії та культури підтримують розвиток науки, освіти і культури, формування патріотичної свідомості громадян, високого морального та естетичного виховання. Збереження та ефективне і раціональне використання об'єктів спадщини у вихованні дітей та молоді сприятиме зростанню самосвідомості та

ідентичності громадян. Але сьогодні існує велика кількість проблем щодо стратегії державного управління у сфері охорони, утримання, реставрації та поширення історико-культурної спадщини українського народу. Неправильна оцінка та відсутність розуміння процесів, що мають місце в гуманітарній сфері та культурному житті, негативно впливає на стан культурної спадщини України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку державного управління у сфері охорони культурної спадщини в Україні присвячували свої праці такі провідні науковці як Каткова Т. Г., Колодіна Є.А., Могіліна Т. С., Радіонова О.В., Холодок В.Д. та інші. Попри це, проблематика правової охорони культурного надбання України залишається однією з найменш досліджених.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у напрацюванні напрямів розвитку державного управління у сфері охорони культурної спадщини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Визнана необхідність відродження українського народу в сферах духовності та національної ідентичності, веде до актуалізації наукових досліджень, спрямованих на визначення ролі держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та окремих громадян у збереженні та реставрації культурної спадщини України. Увага українських науковців протягом останнього періоду усе більше прикута до розподілу повноважень, які сприятимуть здійсненню державної політики у сфері збереження, охорони, відновлення та збагачення історико-культурного надбання країни між органами влади різних рівнів. Це базується на необхідності створення дієвої в реальних умовах системи державного регулювання у наведеній галузі.

Однією із основних проблем охорони історико-культурних пам'яток та пам'яток архітектури є удосконалення діяльності державно-владних інституцій через створення системи засобів координації функціонування пам'яткоохоронної сфери. Забезпеченню розвитку та популяризації культурних цінностей сприятиме підвищення організаційного, правового, економічного та інформаційного механізмів державного регулювання охороною культурної спадщини за пріоритетними напрямками.

Зокрема, в умовах сучасності, проблема удосконалення законодавства у сфері охорони культурної спадщини є досить актуальною для України, що обумовлено появою значної кількості загроз культурній спадщині в країні, серед яких можна виокремити [3, с. 152]: залучення рухомих предметів культурної спадщини у цивільний обіг, який у переважній більшості є незаконним; масове розгарбування археологічних пам'яток; масове знесення пам'яток архітектури у великих містах і будівництво на їхньому місці комерційної та житлової нерухомості, що не вписується у традиційну архітектуру цих міст; погіршення якості розробки нормативних актів, у тому числі й у сфері культури; збільшення випадків розкрадання об'єктів культурної спадщини; незаконне вивезення культурних цінностей за кордон; ігнорування рекомендацій міжнародних організацій, у тому числі ЮНЕСКО та ін.

А тому, для збереження та обліку рухомих об'єктів спадщини на території України, доцільно було б доповнити Закон України "Про охорону культурної спадщини" статтею щодо охорони предметів, пов'язаних із найважливішими історичними подіями в житті українського народу, археологічних знахідок, творів образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, документів, які мають національну цінність. Загалом же, на думку автора, варто підтримати точку зору С. В. Іванова та Т. Г. Катковської щодо прийняття окремого законодавчого акту "Про обіг культурних цінностей", який би передбачав: порядок обліку культурних цінностей, що знаходяться у приватній власності; правила за-

несення їх до реєстру культурного надбання; створення системи електронного каталогу предметів національної спадщини; процедуру комерційного обігу та правила колекціонування культурних цінностей; легалізацію наявних приватних колекцій за певними правилами [2].

Разом з цим, реальне збереження культурної спадщини неможливе без наявності системного законодавства. Зауважимо, що норми вітчизняного законодавства про охорону пам'яток не можуть відтворити та попередити всі зміни, які відбуваються в Україні в сучасний перехідний період до створення держави з ринковою економікою. Відповідно, у рамках удосконалення правового механізму державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури, автор, поділяє позицію В. Холодок, яка наголошує на доцільності розробки комплексного нормативно-правового акту (Кодексу) охорони культурної спадщини в Україні [7]. Проте, доцільним є розширення його функціонального призначення та впровадження Кодексу охорони історико-культурної спадщини, пам'яток архітектури та містобудування (далі – Кодекс) в якості єдиного унітарного нормативно-правового акту, який є результатом кодифікації та правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони культурної спадщини та поєднує чинне законодавство різних галузей, що містять норми щодо утримання та охорони культурних пам'яток.

Відповідно кожен із законодавчих актів, що увійде до Кодексу, встановлюватиме норми щодо захисту та збереження історико-культурних цінностей, визначатиме відповідальність за їх належне утримання та фінансову підтримку дослідницької роботи по виявленню пам'яток. До пакету таких законодавчих актів, користуючись досвідом зарубіжних країн, можуть бути включені законодавчі акти щодо приватизації, землі, транспорту, реконструкції центрів історичних міст, розвитку сільськогосподарського виробництва [1 с. 62], заборони будь-яких знесень пам'яток без дозволу спеціально уповноважених адміністративних органів, які несуть відповідальність за стан збереження культурного майна, взятого на державний облік і без проведення необхідної кваліфікованої оцінки історичних й монументальних об'єктів фахівцями пам'яткоохоронної діяльності.

Водночас, необхідно посилити контроль під час проведення реставраційно-ремонтних робіт як екстер'єру, так і інтер'єру архітектурних пам'яток. При цьому заборонити будь-які перебудови фасадів, внесення нових елементів оздоблення на об'єктах історико-архітектурного значення, як таких, що змінюють первісний, автентичний вигляд пам'ятки та пошкоджують її [6, с. 82].

Отже, за основу Кодексу має бути взято принцип шанобливого та належного ставлення до національних традицій та реліквій кожного з етносів, які проживають на території України, ставлячи ціль поцінювання та збереження культурної спадщини у країні.

На сучасному етапі, задля вдосконалення правових засобів державного контролю охорони культурної спадщини та створення довгострокового бачення перспектив розвитку культурної сфери та творчої складової України, актуальним є питання щодо розробки, підготовки, створення та прийняття довгострокових цільових програм по збереженню пам'яток як державного, так і регіонального значення. Дані програми не мають залежати від політичної ситуації, що має вплив на діяльність місцевих органів управління, зміна яких кожні 3-4 роки великою мірою позначається на виконанні обов'язків по захисту та збереженню об'єктів культурної спадщини. Виходячи з цього, слід підкреслити необхідність прийняття довгострокових програм з визначеними обсягами фінансування як за державні так і позабюджетні кошти (приватних товариств, благодійних фондів тощо).

У цьому контексті заслуговує на увагу програма у рамках проекту Дорожньої карти – “Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія” (далі – Культурна стратегія), над розробкою якої працює Міністерство культури України за підтримки вітчизняних та європейських консультантів із Естонії та Грузії [5]. Варто зазначити, що Культурна стратегія має на меті вирішення не тільки національних, а й регіональних і місцевих питань із обов'язковим включенням у процес її розробки ключових партнерів (міністерств, регіональних і місцевих органів влади, а також неурядового сектору). Для запобігання створення документа, який може швидко втратити чинність та для того, щоб культурна стратегія була актуальною щодо часу, заплановано її постійне оновлення та вдосконалення.

Культурна стратегія має пройти схвалення з боку Уряду, який зможе призначити подальші етапи/дії усіх робочих сторін (наприклад, культурна дипломатія і пропагування іміджу країни для Міністерства закордонних справ України, культурні і творчі індустрії для Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, культурний розвиток у регіонах для Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України і т.п.). Це приведе до значного збільшення шансів Культурної стратегії на впровадження в дію.

Отже, у контексті дослідження, на особливу увагу заслуговує реалізація охорони пам'яток, їх популяризації в пресі та на телебаченні, вдосконалення форм впровадження та імплементації нових пам'яток у туристичні маршрути регіонами України. Беручи до уваги труднощі з фінансуванням такої програми, вона має бути відкритою для фінансової підтримки з боку приватних інвесторів, культурно-освітніх закладів, меценатських фондів, окремих членів суспільства.

Наступним засобом державного контролю, що потребує удосконалення є організаційний, під яким варто розуміти процес контролю діяльності органів публічної влади у сфері охорони спадщини з метою підвищення результативності імплементації державної політики та розв'язання існуючих проблем шляхом розширення міжнародних, культурних та

наукових зв'язків. Цього можна досягти через погодження суспільних відносин та створення моделі модернізованої взаємодії органів публічної влади, громадськості та приватних структур у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури, спрямованих на комплексну охорону всіх видів культурних пам'яток з метою створення нової організаційної структури управління на державному і регіональному рівні, яка б була заснована на принципах децентралізації та демократизації.

Оскільки можливості держави в сфері утримання пам'яток культурної спадщини є досить обмеженими, а як наслідок обсяг державного фінансування для утримання та реставрації пам'яток складає приблизно 10-15% від необхідного рівня – виникає гостра потреба у пошуку альтернативних джерел фінансування та створення досконалого новітнього економічного механізму державного контролю у сфері охорони культурної спадщини. Досвід провідних країн свідчить, що пам'ятки культурної спадщини є важливим активом сучасних міст, що може приносити прибуток та істотно впливати на їх економічний розвиток.

Стає очевидним, що удосконалення економічного механізму державного управління у сфері охорони культурної спадщини можна ідентифікувати з її залученням до соціально-економічних процесів розвитку країни. Актуалізація передумов залучення державою приватних інвесторів для спільної діяльності у галузі охорони культурної спадщини є надзвичайно важливою, оскільки культура розглядається як один із вагомих ресурсів економічного розвитку регіонів і об'єктом для ефективного інвестування. У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору В. Холодок, чия позицію поділяє і автор дослідження, що державно-приватне партнерство є не лише одним із найважливіших і найбільш універсальних механізмів інвестиційної політики, а й сприяє консолідації фінансового, організаційного та управлінського потенціалу приватного та державного секторів економіки на пріоритетних напрямках [7]. Відповідно, інвестиційний напрям розвитку економічного механізму державного регулювання охороною культурної спадщини розкриває такі переваги та перспективні форми державно-приватного партнерства, як: оренда та безоплатне користування об'єктами культури; безоплатна передача у власність об'єктів культурної спадщини; довірче (трастове) управління об'єктами культури; концесія; аутсорсинг; інвестиційні угоди [4, с. 117]; приватизація; включення об'єктів культурної спадщини в туризм; формування транскордонних, культурних, туристичних кластерів на використанні потенціалу культурної спадщини.

Разом із цим, удосконалення економічного механізму державного контролю у сфері охорони культурної спадщини передбачає надання сервісних послуг в якості системи довгострокових фінансових відносин між державними установами і суб'єктами приватного сектора економіки з впровадження проектів на основі партнерства та об'єд-

нання фондів, розподілу доходів та переважних видів витрат і ризиків. А тому, на даний час, управління нерухомістю різного функціонального призначення, у тому числі й пам'ятками культурної спадщини та пам'ятками архітектури, може реалізуватися на основі залучення організацій, що надають сервейнгові послуги.

Сервейінг включає всі види планування (генеральне, стратегічне і оперативне) щодо функціонування нерухомості, а також заходи, пов'язані з проведенням усього комплексу технічних і економічних експертиз об'єктів нерухомості, що забезпечують отримання максимального соціального ефекту. Сервейінг є досить новим для України, проте дуже актуальним на сьогоднішній день напрямом у консалтингу, що проводиться виключно на користь власника і інвестора. Тому, закономірним є бажання будь-кого із них отримати максимальний прибуток від використання нерухомості при мінімальних витратах.

Розкриваючи основну концептуальну складову сервейінгу, слід зазначити, що характерними особливостями концепції сервейінгу є всеохопність опрацювання управлінських питань та системність вирішення робочих проблем, інтегрованість пропонування рішень, стратегічне бачення перспектив майбутнього та орієнтація на реалізацію прикладних управлінських завдань. Дані конкурентні переваги відрізняють сервейінг від традиційного управління нерухомістю, виступаючи об'єктивним підґрунтям для його успішного застосування, як нової системи. Адже відомо, що історичну нерухомість і пов'язані з нею земельні ділянки визнають в усьому світі інвестиційно-привабливими об'єктами. Варто зазначити, що багато чого залежить від стану пам'ятки, її місця розташування та культурної цінності. З метою реалізації інвестиційних проектів у сфері культурного надбання необхідною умовою є, з одного боку, дотримання інтересів держави в сфері, що стосується збереження і використання пам'ятки, а з іншого – врахування інтересів інвестора в плані окупності проекту та отримання прибутку.

Суть застосування сервейінга у сфері охорони спадщини – досягнення максимального ефекту при управлінні нерухомими об'єктами культурної спадщини, що реалізується за рахунок системного підходу, який охоплює усі стадії реконструкції та життєвого циклу пам'ятки. Отже, у процесі реалізації концепції сервейінга проводиться опрацювання технічних і просторово-територіальних питань розвитку історичної нерухомості з урахуванням яскраво вираженої управлінської цільової направленості, що має важливе значення для її ефективного використання.

Отже, удосконалення економічного механізму державного контролю у сфері охорони історико-культурного надбання та пам'яток архітектури має відбуватися через налагодження системи взаємодії органів публічної влади різних рівнів, суб'єктів підприємницької діяльності у процесі господарської діяльності з питань пошуку фінансових джерел, фо-

рмування кошків для фінансування охорони культурних пам'яток, перерозподілу доходів бюджетів усіх рівнів задля утримання історико-культурної спадщини країни. Даний механізм має базуватись на таких основних засадах державного контролю: плановості, ефективності використання коштів, публічності, результативності, зворотного зв'язку, закonnості.

Виходячи з цього, курс на євроінтеграцію та перспектива приєднання України до Єдиного європейського інформаційного простору (Single Information Space), Європейського освітнього та дослідницького просторів (European Research Area) та Європейського культурного простору (European Cultural Area) ставить перед Україною завдання в плані розвитку національної сфери інформаційно-комунікаційних технологій та культурно-освітньої сфери в світлі європейських тенденцій.

У ЄС існує стратегічна мета створення “Європейського культурного простору”, що заснована на спільній Європейській культурній спадщині та орієнтації на сприяння плідному міжнародного співробітництва в цій області. Поява в Європі цифрової культури відбувається одночасно із включенням традиційних культурно-освітніх закладів у європейський культурний простір. Тенденція до розгляду бібліотек, музеїв, архівів у якості закладів пам'яті відобразилась на структурі інституцій ЄС. У Європейській Комісії засновано Генеральний директорат по культурі та культурній спадщині та Генеральний директорат по культурі інформаційного суспільства, у межах яких виділено відділ прикладних програм по культурній спадщині.

Формування електронних бібліотек, оцифрування культурної спадщини та накопичення цифрового контенту є однією із основних тенденцій сучасної культури, а також об'єктивною передумовою інтеграції до глобальної інформаційної цивілізації.

Інтернет-мережа нараховує велику кількість інформаційних проектів, які передбачають розширення можливостей членів суспільства щодо інформаційного забезпечення у основних питаннях пам'яткоохоронної сфери різних держав світу. Кожний ресурс дозволяє посилається на інші інформаційні сайти, формуючи постійний зв'язок між ними та взаємне просування їх в Інтернет-просторі.

Інноваційними підходами у цьому напрямі є застосування у державному секторі фінансових засобів. В сучасних умовах визнається, що фінансові засоби мають належне інформаційне забезпечення. Таким інформаційним забезпеченням даного механізму, з метою впровадження нових технологій управління по формуванню системи е-послуг є: краудсорсинг (адміністративно-управлінські процеси з надання послуг у сфері охорони культурних пам'яток, що регламентуються і здійснюються в електронній формі за допомогою автоматизованої системи міжвідомчої інформаційної взаємодії); краудфандінг (колективне фінансування з метою створення фінансових ресурсів для інвестицій у сферу охорони культурних пам'яток, використовуючи соціальні мережі) та фандрайзинг (спеціальний

організаційно-економічний інструмент для пошуку та залучення фінансових та інших ресурсів меценатськими організаціями задля здійснення певного соціального проекту або серії проектів у пам'яткоохоронній сфері, об'єднаних однією спільною ідеєю, як правило через мережу Інтернет). Визначені автором види інформаційного забезпечення фінансового механізму дають можливість говорити про них як про специфічне явище та початок створення нового сегменту фінансового ринку – ринку альтернативного фінансування.

Висновки. Отже, зберігати культурну спадщину в сучасних умовах необхідно з позиції її органічної імплементації у життя громадськості, що дасть можливість перейти від моделі виживання до створення моделі сталого розвитку. З метою удосконалення функціонування засобів державного контролю даної сфери, потрібно відпрацювати механізм співпраці органів публічної влади з громадськими організаціями, брати участь у програмах міжнародного та міжрегіонального співробітництва та стежити за раціональним утриманням та збереженням історико-культурного середовища. Виходячи з цього, завданням сучасних управлінських систем є створення оптимальних умов ефективної діяльності окремих елементів та ринку охорони культурних пам'яток в цілому. На них покладається розроблення пропозицій Міністерству культури України про пролонгацію діяльності включення об'єктів історико-культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток культури України, реалізацію інформаційного, нормативно-законодавчого забезпечення та координації діяльності органів публічної влади у сфері проведення державної політики у галузі охорони пам'яток в регіонах України. Окрім того, необхідно: почати перехід від охорони окремих об'єктів до охорони ландшафтів; від охорони лише видатних пам'яток до охорони історичної забудови, що віддзеркалює спосіб життя пересічних членів суспільства; від охорони тільки

пам'яток старовини до охорони пам'яток XX та XXI ст.; від захисту лише матеріальної спадщини до охорони нематеріальної спадщини, що включає в себе традиції, життєвий уклад і сусідства, що склалися в тому чи іншому історичному місці.

Список використаної літератури

1. Иконников А. В. Охрана памятников истории / А. В. Иконников. – Нью-Йорк. – 1998. – 96 с.
2. Каткова Т. Г. Діяльність ОВС України з питань захисту культурної спадщини: адміністративно-правові аспекти [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Каткова Тетяна Геннадіївна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – 242 арк.
3. Каткова Т. Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством / Т. Г. Каткова // Право і безпека. – 2005. – № 5. – С. 148-152
4. Колодина Е.А., Радионов О.В. Проблемы и перспективы развития публично-частного партнерства в сфере культуры / Е.А. Колодина, О.В. Радионов // Известия ИГЭА. 2013. – № 4 (90). – С. 114-119
5. Мінкультури презентує проект Дорожньої карти – “Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія” // Офіційний сайт Міністерства культури України: - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/376119>
6. Могіліна Т. С. Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яткоохоронне законодавство України / Т. С. Могіліна. – К. : Стилос. – 2002. – 195 с.
7. Холодок В.Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В. Д. Холодок; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Харків, 2014. – 20с.

Shwed Z.V.*Doctor of Sciences (Philosophy), Professor in the department of religious study
Taras Shevchenko National University of Kyiv***Швед Зоя Володимирівна***доктор філософських наук,**професор кафедри релігієзнавства філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

**THE DYNAMICS OF IMPROVEMENT OF LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING
NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE HUMANITARIAN SPHERE
ДИНАМІКА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ**

Summary:

The article deals with issues of effect and influence of professional training for power authorities personnel, to ensure the National Security of Ukraine. The author emphasizes the role of religious factors in shaping the country's security strategy. It is proven that the political and legal principles of the functioning of democratic regimes, create conditions for the emergence of new types of loyalties, based on religious dogma or ideology. The consequence of this may be the emergence of "local ghettos", in which cells will form the ideology of religious-political groups. To prevent the creation of conditions for the radicalization and extrapolation of these ideologies in the state, it is necessary to ensure the implementation of a holistic doctrine, training experts, who, on the basis of comprehensive knowledge in the field of public administration and religious studies, will be able to create conditions for the functioning of a secure environment in the humanitarian sphere of the state.

Keywords: *religious factor, national security, education, information.*

Анотація:

У статті розглянуто питання взаємозв'язку професійної підготовки кадрового складу суб'єктів владних повноважень та забезпечення національної безпеки України. Наголошено на ролі релігійних чинників у формуванні безпекової стратегії країни. Доведено, що політико-правові засади функціонування демократичних режимів створюють умови для виникнення нових типів лояльностей, заснованих на релігійній догматиці чи ідеології. Наслідком цього може бути виникнення «локальних гетто», в осередку яких формуватимуться ідеології релігійно-політичних груп. Для запобігання створення умов для радикалізації та екстремізації цих ідеологій з боку держави необхідно забезпечити реалізацію цілісної доктрини підготовки спеціалістів-експертів, які на засадах комплексного знання в галузі державного управління та релігієзнавства, зможуть створювати умови для функціонування безпекового середовища в гуманітарній сфері.

Ключові слова: *релігійний фактор, національна безпека, освіта, інформація.*

Постановка проблеми. В умовах формування нових типів солідарності, актуалізується питання виокремлення особливостей та характеристика культурно-конфесійної ідентичності, що виступає умовою конкретизації суспільно-політичних практик та уявних лояльностей. Серед причин, які зумовлюють процес культурного дистанціювання найчастіше виокремлюються системні соціально-економічні та політико-правові маркери, які визначають межі толерантності конкретних суспільств. Зіткнення ідей універсалізму та ексклюзивізму забезпечує трансформації у сприйнятті інокультурності, як ознаки автентичної ідентичності спільноти яка залежить, за визначенням І.Валлерстайна [1], від процесу формування та підтримки гегемонії певних «статус груп», що підкорені ефекту державної системи. Окрім цього ми можемо говорити про забезпечення внутрішньої автономності суспільних систем, які виникають у зв'язку з поширенням примату глобальних залежностей над відношеннями локальних сил, що проявляє себе в транснаціональній формі соціальних конфліктів, виражених в конфесійному протистоянні. І якщо універсалістська ідеологія полягає у тому, що вона репрезентує спільний світ всіх суспільних верств то ексклюзивізм наголошує на наявності нездоланих культурних відмінностей, що

спричинені змістом історичного досвіду, який, здійснюючи інформаційний вплив на особистість, формує її персональну ідентичність. Такий зв'язок етно-релігійних груп з минулим створює умови для протестного характеру процесу соціалізації, що виражається у «двозначній ідентичності» [2]. З одного боку мовиться про національну ідентичність в політичному сенсі цього слова, а з іншого про етно-релігійну ідентичність, яка, будучи перенесеною на інший національний ґрунт, зберігає свою унікальність та вдається до використання механізмів збереження та відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне вивчення ролі релігійного фактору у контексті трансформаційних процесі політико-правової сфери сучасної України триває вже достатньо давно. Серед важливих напрацювань необхідно згадати праці І., Кураса, М.Рибачука, М. Кирюшко, П.Фещенко та інших. Ці автори започаткували обговорення питання, щодо ролі релігії та її функціональних особливостей в контексті розбудови інститутів громадянського суспільства. Завдяки цьому ми можемо говорити про значну науково-теоретичну базу методологічних та теоретичних розробок, які носять міждисциплінарний характер. Продовженням цього аналізу, стали праці В.Сленського, Л.Филипович, О.Сагана та інших релігіє знавців,

які звертали увагу на те, що культурно-конфесійна ідентичність має суттєвий вплив на характеристику поведінкових практик, фундаменталізацію релігійних поглядів або радикалізацію методів досягнення цілей. **Виділення не вирішеної раніше загальної частини проблеми.** Сучасні дискусії, щодо отримання Україною томосу актуалізують додаткові аспекти у вивченні зв'язку між релігією і політикою, що відкриває перспективи для теоретичної розробки питання запобігання проявам екстремізму та радикалізму в релігійній сфері та ролі органів владних повноважень у цьому процесі. **Мета статті** – охарактеризувати особливості формування та реалізації державної політики у гуманітарній сфері та виокремити основні напрямки вдосконалення правових механізмів забезпечення національної безпеки України у сфері релігії.

Виклад основного матеріалу.

У сучасному світі спостерігається тенденція до перетворення всього у предмети споживання. Це окрема тема дослідження економічних теорій, але тут хотілося би наголосити, що до номінації цих предметів споживання також належать релігійні ідеї, ідеології релігійно-політичних груп (фундаменталізм), форми реалізації цих ідеологій (радикалізм, екстремізм) [3].

Теоретичне визначення фундаменталізму у філософському дискурсі пов'язано з тим, що дане поняття позначає необхідність існування безсумнівних засад, на які спирається розуміння реальності. Таким чином термін фундаменталізм (на відміну від релятивізму) фіксує особливий спосіб організації та освоєння соціальної реальності, сигніфікований за ознакою універсального (єдиного) критерію розрізнення істинного та хибного, морального та неморального, реального та видимого. Окрім цього, у сучасних умовах поширення глобалізаційних процесів в міжнародній політиці гостро постали питання пов'язані з національною безпекою. Національні законодавства активно запроваджують різноманітні практики запобігання та протидії тероризму, який загрожує життю та безпеці громадян. Складовими національної безпеки є економічна, соціальна, екологічна, інформаційна, релігійна, ядерна та інші види безпеки, що вже втратили локальний характер і поширюють своє значення у глобальному сенсі. Найбільшою загрозою безпеці є тероризм. Його характер та вияви мають тяжкі наслідки для світової економіки та ставлять під сумнів можливість гуманізації форм співіснування світового співтовариства. Отже актуалізується завдання вивчення феномену тероризму як способу радикалізації політичних рухів, у тому числі тих, що знаходять своє виправдання в релігійних традиціях світу. Саме тому, уточнення семантичного змісту понять і тематичних напрямків інтерпретації феноменів релігійний фундаменталізм та релігійна безпека забезпечить можливість аналізувати питання пов'язані з особливостями інтерпретації ролі релігійного фактору в радикалізації протестних рухів та визначати причини виникнення та способи усунення терористичної загрози. Аналізуючи особливості функціонування релігійних традицій світу

вчені помітили, що їм властиві тенденції до фундаменталізації ключових положень, в яких формується відношення до влади і, як наслідок, відношення до політики та інститутів права.

Важливим методологічним аспектом дослідження впливу релігійних факторів на політику є визначення робочого поняття політика. Доцільність цієї процедури зумовлена необхідністю обмежити семантичне коло застосування концепту політики в контексті аналізу впливу релігії на соціальне середовище. У філософському контексті політика мислиться як регулятивна форма діяльності, що забезпечує стабільність функціонування суспільних системи та інститутів. Маючи спільні антропологічні джерела політика і релігія, як системні феномени, конкретизуються в історичному і суспільному значенні. Соціальні характеристики релігії та її функціональності, як і самі по собі явища політики корелюються в зв'язку з визначенням змісту цих систем.

Універсалізм світових релігій, що зорієнтований на подолання державно-політичних та національних кордонів, в доктринальному плані фіксує ідеї консолідації єдиновірців в цілісну спільноту, інтегровану завдяки конфесійній (культурній) лояльності. Завдяки цьому формуються нові типи ідентичності, що сегментують суспільство за суб'єктивно-культурними ознаками самоідентифікації (приналежність до конкретної релігійної групи, переваги при обранні телеканалів для перегляду, вподобання співтовариств у соціальних мережах, тощо). Ідеологічне обґрунтування соціального механізму фрагментації спирається на ідеї відмінності, що стає підставою для обґрунтування «стратегії унікальності». Ця ідея необхідності збереження культурної своєрідності, заснована на релігійному розмаїтті, нібито запобігає «розмиванню кордонів», але водночас вона тяжіє до універсалізму, в тому сенсі, що ідеальним починає ставати таке співтовариство людей яке об'єднане на наддержавному рівні. Така позиція, дозволяє аргументувати, що причини сучасних соціально-економічних відмінностей криються у невідповідному розподілі благ, яке спричинене порушенням критеріїв, необхідності в практиці суспільних інтеракцій (політичної, соціальної, економічної). Як бачимо, ідеологічна активність пов'язана з необхідністю ідейно легітимізувати положення про панування.

Серед завдань сучасної гуманітаристики значне місце посідає аналіз конвергенційних процесів в релігії. На це вказують практично всі дослідники політології, релігієзнавства та теорії державного управління, що дозволяє констатувати «повернення» релігійного фактору в систему культурно-цивілізаційних трендів. Як було проілюстровано в роботі В.Єленського «Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття» [4], інтегративні процеси глобалізованого суспільства створюють умови для збереження релігійних ідентичностей. За нашим переконанням причина тут криється у тому, що демократичні суспільства, їх політико-правові засади існування та принципи реалізації, створюю-

ють умови і для утвердження права вибору релігійних альтернатив, і для виникнення «локальних гетто», інтегрованих на основі релігійних, мовних, економічних і соціальних виключностей. Дана обставина має історично зумовлений характер з огляду на те, що динаміка духовного життя (спричиненого доступністю різних форм задоволення потреб), ставить питання про необхідність віднаходити стабілізуючі фактори психічного, емоційного та душевного станів. Констатація виникнення «культурного вакууму», за таких умови, одночасно змушує нас засвідчити, що у просторі суспільно-значущих подій особливу роль починають відігравати релігії, які своїм «консерватизмом» забезпечують людину системою усталених цінностей, звернення до яких дозволяє орієнтувати індивідуальні життєві стратегії. Перебуваючи в осередку системи суспільних відносин, релігія впливає на формування окремих підсистем цих відносин, таким чином впливаючи на трансформації в суспільстві, соціальні процеси, тощо. Будучи альтернативою секуляризованому типу світобачення, релігія, у процесі «гармонізації» із сучасністю, з одного боку актуалізує націоконсолідуючі тенденції, а з іншого активно залучає ідею можливості створення оновленої морально-ціннісної системи для всього людства. Специфіка впливу релігійного світовідчуття, яке є індивідуальним, особистісним «діалогом» людини з Абсолютом полягає у тому, що у ньому фіксується певний розрив між реальним та належним, що призводить до розриву між світом сакральних смислів та практичним життям. Це стає підставою для фундаменталізації релігій, що прагне повернути свою «соціальну компетентність». Механізми, які могли би забезпечити цей процес, вбачаються релігією і політикою виходячи з різних постулатів, що призводить до виникнення конфлікту між світським та релігійним середовищами. Якщо політика покладається на правові механізми реалізації державно-церковних стосунків, то релігія мислить себе ширше, ніж виключно інституалізована система суб'єкт-об'єктних зв'язків. Сучасне осмислення впливу релігійних феноменів на політичні процеси відбувається на тлі тих специфічних кризових явищ які переживає суспільство. Перебуваючи тривалий час під впливом релігійних факторів, в процесі секуляризації духовні, світоглядні та національні виміри буття суспільства, постали як дегуманізовані сфери життєдіяльності, в яких практично втрачено ідею унікальності індивіда. Чисельні публікації з даного питання в галузі психології присвячені констатації та аналізу феномену фундаменталізації релігій, який пов'язаний з актуалізацією проблеми поширення індивідуальних та солідарних есхатологічних ідей. Однією з причин прискорення конвергенції цих ідей є нестабільність світових політико-правових систем, що часто зумовлено дисбалансованістю, економічною нерівністю, дефрагментацією та «етно-релігієзацією» суспільства.

Потрактуючи фундаменталізм як тип модернізації релігійних традицій світу, дослідники виходять з того, що це явище може набувати характеру

релігійного радикалізму, якщо мовиться про швидкі, «радикальні» зміни в політичних системах або громадянській (цивільній - civil) стабільності. Водночас, сприйняття цих релігійних ідей може зумовлюватися їх «інокультурною» природою, адже в традиційних суспільствах вони не виходять за межі усталених культурних патернів, та виконують свою очевидну націоконсолідуючу та націозберігаючу функції, не містять негативних трендів і не сприймаються як фактор деструкції усталених суспільно-політичних систем.

Основні завдання суб'єктів забезпечення національної безпеки України зумовлені положеннями нормативно-правових актів, сферою застосування яких є питання захисту конституційних прав і свобод громадян, національних інтересів та інших пріоритетів сформульованих в Законі України «Про основи національної безпеки в Україні» [5]. Серед визначальних напрямків діяльності спеціальних органів державної безпеки, організацій та установ виокремлюється напрямок, що забезпечує виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у сфері освіти, науки, культурного розвитку (ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки в Україні»). Виходячи з такого формулювання та посилаючись на правові основи національної безпеки (Конституція України, Стратегія Національної безпеки України, Воєнна доктрина України) законодавець конкретизує об'єкти національної безпеки, до яких відносить, зокрема духовні, морально-етичні та культурні цінності суспільства. Як результат, до національних пріоритетів належать розвиток духовного потенціалу Українського народу та основ його морального буття.

Врахування джерел та загроз національним інтересам та національній безпеці України дозволяє зробити висновок, що створення умов для захисту національних інтересів суспільства та держави у зовнішньополітичній, внутрішньополітичній, економічній, науково-технологічній, екологічній, соціальній, інформаційній та гуманітарній сферах вимагає випрацювання стратегії попередження та запобігання зазначених загроз.

Поширенню проявам моральної та духовної деградації суспільства, загрозі тероризму та розповсюдження засобами масової інформації культу насильства можна запобігти вдавшись до системи заходів, які покликані сформувати цілісну державну політику з питань національної безпеки. Серед таких заходів першочерговим видається не тільки прогнозування, виявлення, попередження та нейтралізація загроз національній безпеці але впровадження послідовної політики держави з питань національної безпеки спрямованої на підготовку кадрового складу суб'єктів забезпечення державної безпеки, державних органів загальної та спеціальної компетенції, інститутів громадянського суспільства. Така діяльність позитивно впливатиме на зміцнення духовних та моральних основ суспільства, що сприятиме вдосконаленню системи політичної влади та ефективності функціонування її ін-

ститутів. Серед умов запобігання проявам екстремізму часто виокремлюють ідею, яка торкається поширенню взаємопорозуміння в суспільстві, що ґрунтується на демократичному принципі верховенства права. Саме тому важливою умовою та основним напрямком державної політики в сфері реалізації внутрішньої політики національної безпеки є «формування і вдосконалення духовно культурних засад етнонаціональної стабільності, відпрацювання ефективних механізмів узгодження інтересів етнічних спільнот та розв'язання міжнаціональних суперечностей; забезпечення міжконфесійної стабільності та запобігання конфліктам загостренням на релігійній основі, недопущення протистояння різних церков, у тому числі щодо розподілу сфер впливу на території України» (п.п.6,7, ч.5, ст.8 ЗУ «Про основи національної безпеки в Україні») [5]. Завдяки визначенню законом суб'єктів забезпечення національної безпеки було створено підстави, для вдосконалення та змістовного уточнення тих повноважень які належать цим суб'єктам. При цьому, для розв'язання першочергових завдань, на суб'єктів владних повноважень покладено обов'язок постійного моніторингу впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в релігійному середовищі, міжетнічних стосунках, а також прогнозування змін, що відбуваються в них та визначення потенційних загрози національній безпеці. Така діяльність має спиратися на систему компетентностей, оволодіння якими повинно забезпечити можливість розробки науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, щодо прийняття управлінських рішень для захисту національних інтересів України.

З метою забезпечення положень Стратегії національної безпеки України, яка є основою для розроблення документів стратегічного планування із залученням інтелектуального потенціалу, радою національної безпеки і оборони України були прийняті відповідні рішення. Звертають на себе положення викладені в новій редакції Воєнної доктрини України введеної у дію Указом Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 року, в яких наголошено на системному характері визначення поглядів на причини виникнення та характеристики військових конфліктів, які загрожують національним інтересам. Водночас не тільки військова агресія але й інші способи дестабілізації в країні визначаються як актуальні загрози національній безпеці України. Серед них особливе місце посідає «інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності, викривленої інформаційної картини світу» (п.8, ч.3.1 «Стратегія національної безпеки України»). Тому в деяких випадках не ефективність системи забезпечення національної безпеки пов'язана з «непрофесійністю» суб'єктів органів сектору безпеки і оборони, «депрофесіоналізацією та деградацією державної служби».

Окреслені виклики дозволили сформулювати основні напрями державної політики національної

безпеки України, що конкретизувалися в наступних положеннях: з метою забезпечення процедури узгодження та реалізації програм реформування та розвитку органів сектору безпеки необхідно розробити комплексний підхід. Така стратегія уніфікації повинна спиратися на запровадження інтегрованої системи освіти, спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки із залученням викладачів які би забезпечували постійне підвищення фахового рівня персоналу, професіоналізації сектору безпеки, що сприятиме удосконаленню їх інформаційно-аналітичної діяльності. Особливу роль в подоланні викликів, що виникають у зв'язку з реформуванням системи державного управління, відіграє підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів державної служби. Саме завдяки цьому в державі здійснюватимуться системні реформи, що забезпечуватимуть основи для зміцнення безпечового середовища, впровадження демократичних реформ, у тому числі в гуманітарній сфері. Виникнення кризових ситуацій в останній створюють підстави до залучення Ради національної безпеки і оборони України до розробки заходів, що запобігають створенню загрози в стратегічних національних інтересах України, наприклад – здійснювати доручення, пов'язані з вивченням конкретних питань та здійснення відповідних досліджень у сфері національної безпеки науковим закладам України (Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України. – ВВР, 1998, № 35, ст.237) [6].

В контексті збереження суспільно-політичної стабільності в Україні актуальності набуває сфера захисту інформаційного простору. Саме забезпечення інформаційної безпеки виступає однією зі складових цілісної програми реалізації безпекової стратегії України. Створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз, запобігання проявам маніпулювання суспільною свідомістю і поширення спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства виступають пріоритетними напрямками забезпечення національної безпеки. І в цьому контексті особливого значення набувають процеси удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіа культури. У відповідності до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» (ВВР, 2017, №4, ст.41) серед важливих заходів запобігання розпалювання національної та релігійної ворожнечі повинні бути створені умови для забезпечення кваліфікованої оцінки видавничої продукції. Аналіз та оцінка повинна здійснюватися експертними радами, що формуються зокрема з провідних діячів науки, освіти та інших фахівців. Системний підхід у формуванні державної політики в гуманітарній та інформаційній сфері, який спрямований на об'єктивність оцінювання, спирається на положення, розроблені та затверджені центральними органами виконавчої влади. Дотримання окреслених в законі

процедур інкорпорує в дозвільну систему регулювання господарської діяльності участь експертів, які готують рецензії, щодо оцінки та характеристики змісту видання (для отримання дозволу); негативні висновки експертних рад (для відмови в отриманні дозволу або його анулювання).

Окремі положення, щодо забезпечення професійного розвитку для персоналу органів сектору безпеки передбачені п.12 ч.4.7 Стратегії національної безпеки України. В цьому нормативно-правовому акті передбачено створення програми, яка сприятиме професійному розвитку кадрів (Указу Президента України № 287/2015 від 26 травня 2015 року). Водночас, динаміка політичного життя в Україні вимагає врахування поточних викликів і загроз, які виникають у питаннях національної безпеки, і з огляду на це, законодавець передбачив можливість оперативного політико-правового регулювання гуманітарної сфери. Зокрема в частині 1.6 Річної Національної програми співробітництва Україна-НАТО на 2016 рік було сформульовано завдання сприяти розвитку Програми НАТО «Наука заради миру та безпеки». Зокрема Національна академія наук України була названа суб'єктом реалізації положення про участь української сторони у міжнародних конференціях, семінарах та виставках у рамках названої Програми. В освітньому аспекті наголошувалось на необхідності підготовки навчальних програм, навчально-виховного процесу підготовки кадрового складу та підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу військових навчальних закладів Збройних Сил України у процесі реалізації Програми НАТО «Удосконалення військової освіти» (DEEP). Даний факт набуває значення в контексті прийняття змін до деяких нормативно-правових актів, в яких законодавець чітко визначився як з метою так і зі стратегією забезпечення національної безпеки. Тут мовиться про прийняття законопроекту 6470 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо зовнішньополітичного курсу України)». Таким чином у діючому Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [7] абзаці сьомому, ч.2, ст.11 сформульовано положення про те, що серед основних засад зовнішньої політики є поглиблена співпраця з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації [8]. Окрім цього, ідентичне формулювання міститься в абзаці шостому, ст.8 Закону України «Про основи національної безпеки України» [5]. Цей же Закон визначає основні пріоритети національних інтересів нашої країни. В абзацах десятому та одинадцятому ми читаємо, що пріоритетами національних інтересів України є розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу,

інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір.

Висновки. У проаналізованих нормативно-правових джерелах у сфері забезпечення національної безпеки України особливу роль відводиться науково-експертному забезпеченню координації та контролю діяльності у сфері національної безпеки, яку здійснює Національний інститут стратегічних досліджень із залученням провідних наукових, аналітичних і експертних установ України. Саме тому, для реалізації проектів у сфері безпеки доцільно терміново розпочати співпрацю між вищими навчальними закладами України та суб'єктами владних повноважень. Метою такої взаємодії має стати розробка та впровадження комплексних освітніх програми, що включатимуть підготовку спеціалістів, які завдяки набутим компетентностям матимуть змогу аналізувати та кваліфіковано оцінювати впливи та ризики, що виникають в Україні у зв'язку з конфесійною специфікацією різних регіонів держави.

Список літератури:

1. Balibar E., Wallerstein I. Race, Nation, Class: Ambiguous Identities (Radical Thinkers). London, New York: Verso, 1991. – 232 p.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of nationalism. – London, New York: Verso, 2006. – 248 p.
3. Малахов В. Скромное обаяние расизма // Знамя. – 2006. – № 6. – С. 2-15.
4. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття. – Львів: видавництво Українського католицького університету, 2013. – 504 с.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» (ВВР, 2003, №39, ст. 351. зі змінами). – Електронне джерело. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
6. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (ВВР, 1998, № 35, ст. 237). – Електронне джерело. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>
7. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ВВР, 2010. № 40, ст. 527 зі змінами). – Електронне джерело. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
8. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 рік. – Електронне джерело. – http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_008

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Kovalyov Valeriy Mykolaevych

*Educational and Scientific Professional and Pedagogical Institute
Ukrainian Engineering Pedagogical Academy (Bakhmut)*

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine
Department of Economics of Enterprises and Management*

Ataeva Olena Alimivna

*Educational and Scientific Professional and Pedagogical Institute
Ukrainian Engineering Pedagogical Academy (Bakhmut)*

*Assistant Professor, Candidate of Economic Sciences
Department of Economics of Enterprises and Management*

Ковальов Валерій Миколайович

*Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії (м. Бахмут)*

*доктор економічних наук, професор
академік Академії економічних наук України
кафедра економіки підприємств і менеджменту*

Атаєва Олена Алімівна

*Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії (м. Бахмут)*

*кандидат економічних наук, доцент
кафедра економіки підприємств і менеджменту*

HUMAN CAPITAL AS A CASE STUDY OF THE ECONOMIC SYSTEM (THEORETICAL ASPECT)

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ВАРТІСНА СУБСТАНЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Summary. The theoretical foundations of the socio-economic essence of human capital as a well-defined economic category based on the class foundations of humanity in directions to its social transformations in the present and future are revealed. The historical transitional nature of the category of human capital, the development of which takes place in an evolutionary way according to the needs of the material, spiritual and social nature of the person itself as its essence, is revealed.

The methodology of quantitative determination of the level of human capital in the structure of labor potential, as an expression of the level of productive forces and industrial relations for the property of hired workers and employers has been developed. The methods of formation and the example of calculating the coefficients of socialization and capitalization of society as the indicators of revealing in the tendency of social development of mankind on the way to building a socially balanced society whose equilibrium is achieved by the correspondence of production and distribution of the results of labor between classes of employees and employers and their consumption in accordance with the number and the quality of the labor or past service to society.

Critically considered the prevailing in the economic theory of bio-socio-spiritual conception of the essence of man, which is in fact denounced as a material, spiritual and social phenomenon.

In contrast to the prevailing concept in economics of sociality as the properties of a person, its essence as a historical transient hypostasis of all human society is determined, which is measured by the economically determined distribution of the newly created product between the two classes.

Key words: *humanity, materiality, spirituality, social consciousness, sociality, transformation, science, religion, economic system.*

Анотація. Розкрито теоретичні основи соціально-економічної сутності людського капіталу як вартісно визначеної економічної категорії, що ґрунтується на класових підвалинах людства за напрямками до його соціальних перетворень в сьогоденні і майбутньому. Виявлено історично-перехідний характер категорії людського капіталу, розвиток якого відбувається еволюційним шляхом відповідно до потреб матеріальної, духовної і суспільної природи самої людини як її сутності.

Розроблено методологію кількісного визначення рівня людського капіталу в структурі трудового потенціалу, як виразника рівня продуктивних сил і виробничих відносин за власністю найманих працівників і роботодавців. Визначено методи формування й наведено приклад розрахунку коефіцієнтів соціалізації і капіталізації суспільства, як показників виявлення в тенденції соціального розвитку людства на шляху до побудови соціально урівноваженого суспільства, рівновага якого досягається відповідністю виробництва

і розподілу результатів праці між класами найманих працівників і роботодавців та їх споживання відповідно до кількості і якості витраченої праці або минулих заслуг перед суспільством.

Критично розглянуто пануюче в економічній теорії біо-соціо-духовне уявлення про сутність людини, яке насправді викривається як матеріальне, духовне і суспільне явище.

На відміну від пануючого в економічній теорії поняття соціальності як властивості особи, виявлена її сутність як історично-перехідна іпостась всього людського суспільства, що вимірюється економічно визначеним розподілом знов створеного продукту між двома класами.

Ключові слова: людський капітал, вартісна субстанція, економічна система, людство, класова сутність, продуктивні сили, виробничі відносини, соціальні перетворення.

Як вже стало відомим, що за останні півстоліття категорія людського капіталу перетворилась в економічній науці і практиці у найважливішу іпостась людського буття, якій в Україні і світі присвячена значна кількість досліджень і публікацій. Та, не дивлячись на це, виявляється, що ще далеко не всеосяжно розкрита головна, саме соціальна сутність цієї економічної категорії, через що остаточно не визначена доля її подальшого буття, шляхів розвитку та впливу на економічні і соціальні процеси в сьогоденні і майбутньому.

Саме на цей аспект проблеми в економічній науці звернуто найменше уваги, а він – основний, найбільш кардинальний, тим паче, що саме соціальне, а не економічне, і особливо не змістовне визначення сутності людського капіталу стає надто насущним. До того ж, під змістовним визначенням сутності людського капіталу економічна наука трактує його за ознакою знань та професіоналізму, які припасували цій категорії її засновники – американські вчені-економісти Т. Шульц [1] та Г. Беккер [2], прапор яких підхопила більшість українських науковців.

Однаково в економічній науці до цього часу залишається ґрунтовно невизначеною природна і економічна сутність категорії людського капіталу у взаємодії з діючою економічною системою. Та відомо, що вона виконує визначальну роль у всесвіті, бо виявляє можливості прогнозування неминучої майбутності суспільного і соціального перетворення економічного буття на користь не окремої людської особи, а всього людського товариства.

Тому, відповідно до теорії розвитку людського капіталу виникає два принципових науково-методичних питання стосовно:

1. Визначення економічною наукою складу, рівня, методів дослідження людського капіталу та ефективності його використання на різних господарських рівнях.

2. Визначення впливу економічних потреб на спрямування соціальних перетворень людського капіталу у відповідності до його природної основи – людського потенціалу.

З огляду відомих в Україні і світі літературних джерел, виявляється спрямованість розвитку людського капіталу переважно у напрямі зростання ефективності його використання, що спотворює визначення його сутності як сукупності корисних знань і кваліфікацій. Отже, враховуючи роль людського капіталу у забезпеченні прибутковості виробництва зарубіжні і українські вчені спрямовують

свій пошук методів забезпечення ефективності виробництва, минаючи соціальні аспекти розвитку цієї категорії і її залежності від існуючої класово-визначеної економічної системи.

Саме до такого напрямку досліджень можливо віднести таких відомих зарубіжних, російських та українських дослідників-економістів як Т. Шульц [1], Г. Беккер [2], П. Самуельсон [3], К. МакКоннелл [4], Б. Генкін [5], А. Добринін [6], М. Хромов [7], Д. Мельничук [8], С. Дятлов [9], О. Грішнова [10], В. Щетинін [11], Т. Кір'ян [12], Г. Гаман [13], В. Гесьць [14] тощо. Та більшість з названих дослідників і їх однодумців минають кінцеву мету існування людства, тобто: побудови суспільства за уявленням православної релігії і вчення Ісуса Христа та за принципом колективності суспільства, який сформулював К. Маркс у тезі: «від кожного за здібностями, кожному – за потребами». Бо ці принципи, як історична неминучість, спрямовують людство до соціальних змін ще до початку третього тисячоліття.

Саме в такій площині останнім часом в журналі «Економіка України» була опублікована наша стаття [19], в яких суспільні процеси людського розвитку в контексті його еволюції розглядалися як історична неминучість, що пояснюється небувалими за темпами, змістом і якістю розвитку суспільних продуктивних сил та виникненням після другої світової війни поєднання людства в особі ООН.

Тому **метою** нашого дослідження є виявлення сутності і ролі економічної категорії людського капіталу у соціальних перетвореннях людства в контексті виникнення загальнолюдської економічної системи, що ґрунтується на принципах справедливості, добра, людяності, суспільності продуктивних сил, здатних забезпечувати високий рівень матеріального буття всіх людей та їх прагнення до досконалості своїх життєвих устоїв.

Виходячи з відомих наукових узагальнень і світової економічної практики, об'єктивне розуміння сутності людського капіталу формується у людській свідомості як поєднання рівня продуктивних сил, і виробничих відносин.

Але, якщо вже більшість дослідників людського капіталу вважає за його сутність рівень людських знань і професіоналізму, то таке її визначення помічає лише інтелектуальну частку продуктивної сили особи і не помічає виробничі відносини та матеріалізовану людську працю у вартісному визначенні.

Отже, як відомо з економічної теорії, між вченими виникають незгоди стосовно включення до складу людського капіталу самої людської особи, її

фізичного стану, здоров'я, здібностей тощо. Та за нашою уявою, саме особа, яка вміщує особисті розумові і фізичні здібності до ефективної праці, на підтримку якої витрачаються ресурси, стає чи не найголовнішим елементом людського потенціалу, який примножений засобами виробництва, перетворюється на суспільний трудовий потенціал, а в умовах класової економічної системи перетворюється на людський капітал.

За такої соціальної природи людського капіталу та за етапами його утворення нами визначена наступна принципова формула розрахунку його рівня і соціальної структури відносно окремого працівника ($Q_{\text{лкі}}$):

$$Q_{\text{лкі}} = \frac{B_{\text{qv}}}{T} + \frac{B_{\text{ve}}}{I_{\text{сц}}} + \Delta B_{\text{ін}}, \quad (1)$$

де B_{qv} – витрати на формування людського капіталу на довиробничому етапі його утворення, тис. грн.;

T – середня кількість років довиробничого формування людського капіталу;

B_{ve} – витрати на людський капітал на відтворювальному етапі, які утворюються за рахунок заробітної плати, доходів, соціальних відрахувань з заробітної плати тощо, тис. грн.;

$I_{\text{сц}}$ – індекс споживчих цін відповідного року;

$B_{\text{ін}}$ – інноваційні витрати на людський капітал (професійне навчання, лікування, покращення побутових умов тощо), тис. грн.

Тому, додавши до формули 1 середньорічні амортизаційні витрати ($\sum B_{\text{а.овф.}}$, тис. грн.) та середньорічні витрати на енергетичні ресурси як технологічні потреби в розрахунку на одну особу ($\sum_{\text{вер}}$, тис. грн./особа), одержуємо метод визначення рівня трудового потенціалу особи чи то суспільства.

Отже, в цілому, формула розрахунку середнього рівня трудового потенціалу особи ($\sum_{\text{мно}}$), яка незалежно від економічної системи доповнює формулу 1 і в остаточному визначенні має вигляд:

$$\sum_{\text{мно}} = \left[\frac{B_{\text{дв}}}{T} + \frac{B_{\text{ve}}}{I_{\text{сц}}} + \Delta B_{\text{ін}} + \sum_{\text{а.овф.}} + \sum_{\text{вер}} \right], \quad (2)$$

де $\sum_{\text{а.овф.}}$ – середньорічні амортизаційні відрахування на засоби виробництва, тис. грн. / особа;

$\sum_{\text{вер}}$ – середньорічні витрати на енергетичні ресурси для технологічних потреб в розрахунку на одну особу, тис. грн.

В даному випадку слід мати на увазі саме головне, що формула 2 вже вміщує елементи, які є власністю двох соціально визначених осіб:

а) найманого працівника, як власника людського потенціалу, власність якого визначена за формулою 1;

б) роботодавця, як власника фізичного капіталу, тобто володаря засобів виробництва і технологічної енергії (за другою частиною формули 2), як фізичного капіталу.

Це принципове положення носить класовий відтінок, за яким суспільний трудовий потенціал формується в умовах приватної власності і відповідних виробничих відносин.

Саме через це людський капітал, як і капітал взагалі, стає кількісним виразником існуючих відносин сучасного суспільства, тобто виразником існуючої капіталістичної економічної системи.

Але, слід мати на увазі, що останнім часом в економічній теорії все частіше висвітлюються думки про загальноісторичні тенденції соціальних перетворень людства у суспільному напрямі, в яких категорії людського капіталу належить визначальне місце. Зокрема, про це йдеться в працях таких відомих вчених-економістів, як професори: В. Буланов [15], Г. Задорожний [16], М. Білопольський [17].

Вони цілком слушно визначають результати соціальних перетворень людства у майбутньому в залежності від природної сутності самої людини. Але цю сутність визначають по-різному. Зокрема, професор В. Буланов засновує потрійну сутність за біологічними, соціальними і мислимыми ознаками, які в свою чергу виявляють потрійний характер праці і стратегічного розвитку суспільства [15]. За думкою цього автора, основу його концепції утворює діалектичний матеріалізм. І цілком слушною виявилась думка В. Буланова відносно потрійної сутності людської особи, яка визначає стратегічний напрям розвитку суспільства. Але в цій теорії саме склад потрійної єдності потребує уточнення, розуміючи, що для підтримки життєдіяльності людина протягом свого життя вживає або використовує різні матеріальні засоби, що викриває матеріальність як першооснову людської природи. Бо, як відомо, матерія вічна, вона лише змінює свою форму. Стосовно біологічної форми матеріального буття людини треба розуміти, що вона є проявом переважно відтворювальної статевої функції.

Ознайомлення з поглядами професора Г. Задорожного виявляє дещо іншу точку зору на людську природу, а саме як на «духовно-біо-соціо» сутність, головною з яких, за його поглядами, є духовна людська ознака, поряд з якою виявляється біологічна і соціальна її природа [16]. Та, за нашою думкою, наявність духовної ознаки людської сутності має вираз ще і в релігійних уявленнях про людину і всесвіт, в моральних якостях, культурі поведінки тощо.

Тому і в подальшому розвитку людства цій його якості належить майбутнє. Бо одноразово з забезпеченням людством достатнього матеріального буття для всіх на перше місце впливає духовна людська якість і суспільна свідомість, яка породжує третю ознаку людської сутності – суспільність, що є потягом людини до суспільної праці і буття.

Отже, за людську сутність можливо вважати триєдність його якостей: матеріальності, духовності і суспільності життєвих установ, які потребують в організації людства його усупільнення.

Саме на організаційності в людській еволюції наполягає професор М. Білопольський в своїй монографії про науку «енвіроніку» [18], яка заснована на тектології А. А. Богданова як загальнолюдської організаційності. Тому М. Білопольський розглядає організаційність не лише як науку, а і як основний об'єктивний економічний закон.

Та слід враховувати, що економічна наука до об'єктивних економічних законів відносить лише ті з них, які не підкорені бажанням і волі окремих людей, а діють незалежно від неї об'єктивно. Тому організаційність людського буття скоріше підпадає не під категорію об'єктивного закону, а до науково визначеної системи виробничої взаємодії людей і чинників виробничої діяльності їх, тобто, більше до техніки, технології тощо.

Отже, найбільш принциповим питанням, яке виникає відносно людської сутності – це визначення за нею більшістю дослідників соціального статусу, через що ця більшість тлумачить людські якості як «біо-соціо-духовну» природу.

Насправді ж соціальні почуття людини є лише частковим проявом її загально значимої якості – трудової функції у виробничій сфері та у сфері розподілу і використання результатів виробничої діяльності. Але справедливості такого тлумачення людських якостей лежить за межами відомих визначень сутності економічної категорії соціальності взагалі. Наприклад, у відомому словнику В. Даля сутність соціальності визначається як «громадськість», «товариськість» тощо, що насправді далеко від її суспільної сутності. Тому, в нашому уявленні, соціальність представляє економічну категорію, яка виявляє в сучасному суспільстві класові інтереси існуючої економічної формації експлуаторського типу, яка кількісно виражається науково обґрунтованими, тобто справедливими, пропорціями розподілу знову створеного продукту між класами найманих працівників і роботодавців.

Тому, за такою уявою про сутність соціальності, вона виявляється не як довівна людська властивість, а як суспільне явище, притаманне не окремій особі, а всьому суспільству і має класово-економічний статус. Отже, можливо очікувати, що із зникненням класової структури світового товариства категорія соціальності перетворюється на духовну гуманістичну домінанту суспільства, що в людській сутності, її душі і розумі виявляється як суспільна свідомість, духовність, виражена в божеській вірі, моральних якостях, совісті, людяності.

За таким визначенням категорії соціальності її роль в суспільних перетвореннях людства виявляється як каталізатор неминучого поєднання всіх людей планети за інтернаціональною ознакою згідно об'єктивному закону еволюції всесвіту.

Саме виходячи з зазначених передумов соціальних перетворень людства виявляється всеосяжна сутність економічної категорії людського капіталу, її історична роль в розвитку економічних систем як прояв зміни приватно-власницької капіталістичної економічної системи на безпосередньо суспільну економічну систему людства вкінці кінців.

Як свідчать наукові дослідження і економічна суспільна практика, розвиток, накопичення і використання людського капіталу пов'язано з розглянутою вище її людською сутністю, яка потребує до себе відповідної уваги суспільства, науки і кожної людини, бо відповідає її інтересам і потребує прямоування до гармонічного поєднання особистих і су-

спільно-людських інтересів у сучасному суспільстві, економічні взаємини якого вимірюються через вартісну форму економічних взаємин. Саме до такої форми економічних взаємин випестувана майбутня економічна система. Але слід враховувати, що теоретично у світі до сьогодення визначено лише дві взаємопротилежні економічні системи: соціалістична і капіталістична, які в чистому вигляді людська історія не бачила. Існуючі ж практично в різних країнах світу економічні системи в різній мірі поєднують риси кожної з них.

Отже, в суспільстві об'єктивно відбувається пошук оптимального варіанту, до якого людство поступово наближається в соціально-економічному протистоянні між елементами цих систем до ідеального варіанту, який може так і залишитись провідною зіркою.

З таких уявлень сутність людського капіталу потребує особливого розгляду, бо їй в Україні і світі не випадково приділяється особлива увага як категорії виробничих відносин перехідного періоду від економічної системи, заснованої на засадах приватної власності на засоби виробництва і капіталу до економічної системи, заснованої на засадах суспільності. Тому більшість сучасних вчених економістів вважає за неминуче просування людства до прогресу, використовуючи симбіоз елементів приватно-власницької капіталістичної економічної системи і безпосередньо суспільної соціалістичної системи, заснованої на суспільній формі власності на засоби виробництва. Такий варіант як перехідний до соціальних перетворень у майбутньому не виключений, бо він, як свідчать історичні події минулого, більш придатний і менш руйнівний, ніж насильницький революційний переворот, що несе за собою руйнування продуктивних сил і людської єдності. Про це свідчить досвід поєднання елементів різних економічних систем в різних країнах світу, який вже накопичено і дає змогу визначати спрямованість соціальних змін світу з тим, щоб уникнути руйнації. До того ж, використання історичного досвіду соціальних перетворень в багатьох країнах світу, який започатковано після другої світової війни – це шлях до спотворення ідеального суспільства, яке стало мрією, провідною зіркою поколінь, до якої існує тернистий шлях через подолання суспільних протиріч та помилок, сутність якого людство навіть ще не наважилось визначити.

Тому, за нашою думкою, кількісне визначення переваги соціалістичного чи капіталістичного шляху до соціальних перетворень суспільства можуть визначати відповідні коефіцієнти, які вимірюються вартісно визначеною часткою людського чи фізичного капіталу в структурі трудового потенціалу за формулою 2, що розкриває не тільки рівень продуктивних сил суспільства, а і виробничих його відносин та, що принципово важливо, нівелює різноманітність поглядів різних учених-економістів на характер кількісно визначених виробничих відносин у суспільстві.

Виходячи з цієї тези, ми пропонуємо таку формулу визначення індексу соціалізації виробничих відносин суспільства ($I_{свв}$):

$$I_{\text{свв}} = \frac{L_k \times 100}{T_n}, \quad (3)$$

де L_k – людський капітал, як вартісна субстанція, що належить найманим працівникам, млн. грн.;
 T_n – трудовий потенціал суспільства, млн. грн.

Для визначення коефіцієнту капіталізації виробничих відносин суспільства ($I_{\text{квв}}$) пропонується формула:

$$I_{\text{квв}} = \frac{\Phi_k \times 100}{T_n}, \quad (4)$$

де Φ_k – фізичний капітал, як вартісна субстанція, визначення засобів виробництва і технологічної енергії, що належить підприємцям, млн. грн.;

Для доказу практичної можливості користування таким методом наведено приклад відповідних розрахунків.

В таблиці наведені вихідні дані для розрахунку індексів соціалізації і капіталізації суспільства за статистичною звітністю Донецького регіону у довосному 2012 р.

Таблиця 1

Вихідні показники визначення рівня трудового потенціалу і його складових у Донецькому регіоні за 2012 р.

Елемент трудового потенціалу	Рівень показника, млн. грн.	Структура, %
Довиробничий людський капітал	3086,5	2,75
Відтворювальний людський капітал	82466,8	73,58
Інноваційний людський капітал	1596,5	1,42
Загальний рівень людського капіталу	87149,7	77,75
Амортизація основних засобів	12024,0	10,73
Технологічна енергія	12903,4	11,52
Всього фізичний капітал	24957,4	22,25
Всього трудовий потенціал	112077,1	100,00

Виходячи з показників табл. 1, встановлено, що індекс соціалізації виробничих відносин в Донецькому регіоні на той час складав:

$$I_{\text{свв}} = \frac{87149,7 \times 100}{112077,1} = 77,8 \%$$

Індекс капіталізації складав:

$$I_{\text{квв}} = \frac{24927,4 \times 100}{112077,1} = 22,2 \%$$

Отже, за такою методологією дослідження соціально-економічних перетворень у суспільстві стає можливим вияв закономірностей соціального розвитку сучасного товариства еволюційним шляхом, а співвідношення цих коефіцієнтів у співтоваристві виявляє його соціальну зрілість, за якою спотворюються напрями подальших суспільних перетворень людства еволюційним шляхом. Та вибір шляхів соціальних перетворень людства завжди залишається за світовим товариством, тенденція зростання якого посилюється з часом. Коефіцієнт перевищення соціалістичного чи капіталістичного напрямку у соціальному розвитку людства виявляє його можливості до нових суспільних утворень людства в його еволюції.

Доказом цієї думки є спрощений розрахунок коефіцієнту соціальної зрілості суспільства ($\Delta K_{\text{сз}}$), який завжди дорівнює коефіцієнту соціалізації:

$$\Delta K_{\text{сз}} = [(1 - I_{\text{квв}}) \times 100] = [(1 - 0,222) \times 100] = 77,8 \%$$

Практично вияв підвищення індексу соціалізації виробничих відносин людства досягається забезпеченням найманим працівникам нарівні з власниками капіталу законодавчо закріплених прав, свобод і рівних економічних можливостей до життя, запоруку неминучості такого сценарію людського розвитку виявляють зміни, які відбуваються у всесвіті, а саме, небувале якісне і кількісне зростання продуктивних сил, яке усуває дефіцит засобів

до життя, інтелектуалізація людського капіталу та зростання свідомості і освіти мешканців планети, як прояву і потреби людської матеріальної, духовної і суспільної людської природи.

Тому, з оцінки історично виявленого досвіду соціальних перетворень людства у минулому виникають і шляхи їх здійснення у майбутньому. Саме відсутність ефективних економічних методів підприємницької зацікавленості у виробництві у минулому СРСР, за яким виник дефіцит засобів існування людей, спіткала до зникнення його соціалістичної моделі як і самої держави.

Відповідно до цього випадку слід розуміти, що саме ленінська нова економічна політика (НЕП) була зародком соціальної моделі розвитку Радянської держави, яка б гармонійно поєднувала методи соціалізації і капіталізації перехідного періоду людського суспільства в Росії того часу, та виявляла б взаємодію продуктивних сил і виробничих відносин у новій економічній системі. Зокрема, розвиток продуктивних сил було передбачено планом «ГОЕЛРО», а виробничих відносин – через їх кооперацію.

Однаково цим планам не судилося втілитись у життя через передчасну смерть їх автора, а втілена у життя сталінська модель не витримала випробування часом.

Але, з другого боку, слід враховувати і те, що приватно-підприємницька ініціатива капіталізму здатна і до розшарування бізнесу, і знищення накопичених матеріальних цінностей внаслідок конкурентної практики і економічних криз, які останнім часом прямують від циклічності до безперервності. Тому слід визнати за доцільний досвід сучасного Китаю у пошуку напрямів соціальної перебудови економічної системи країни шляхом використання

одночасно методів соціалізації і капіталізації суспільства у майбутньому.

Отже, доводиться також зважувати на попередження К. Маркса про неможливість перемоги соціалізму в одній окремо взятій країні насильницьким шляхом в умовах її світового капіталістичного оточення, що і підтвердила історична дійсність, за якою виявились переваги еволюційного шляху соціальних перетворень людства над революційним шляхом.

Висновки. Виникнення теорії людського капіталу, започатковане американськими ученими Т. Шульцем і Г. Беккером у середині ХХ століття, дає поштовх до розуміння шляхів соціального перетворення людства у подальшому. Сутність цієї економічної категорії її винахідники визначили як знання і професійний рівень працівника. Та треба розуміти і те, що за своєю економічною природою людський капітал притаманний до поняття капіталу взагалі, бо його вияви проявляються в структурі трудового потенціалу, який відображає рівень продуктивних сил суспільства і приналежність до них самої людини та її фізичних можливостей, а також засобів виробництва, які є власністю підприємця. Тому, ці елементи людського капіталу виявляються як продуктивні сили, так і виробничі відносини капіталістичного ладу за часом його виникнення, а не за часом його винаходу у ХХ столітті, та мають вартісний вираз свого рівня.

Отже, річ може йти, в першу чергу, про соціально урівноважене суспільство, рівновага якого досягається відповідністю виробництва і розподілу між класами благ та їх споживання до кількості і якості витраченої праці або минулих заслуг перед суспільством (пенсійне забезпечення).

В такому разі суспільні стосунки визначаються і регулюються за критерієм виробничих відносин, які ми пропонуємо кількісно вимірювати за індексом соціалізації суспільства або перевищення рівня людського капіталу над рівнем фізичного капіталу, що вже за історичною дійсністю надає перевагу показнику соціалізації суспільства над його капіталізацією.

Неминучість історично визначених процесів соціальних перетворень людства у контексті розвитку людського капіталу відповідає вимогам потрійної людської природи і сутності.

Та пануюче в економічній теорії уявлення про біо-соціо-духовну сутність людини [15, 16] насправді спотворює реальну дійсність, її існування як прояву матеріальної, духовної і суспільної людської природи, відповідно до якої відбувається закономірний розвиток людства за об'єктивними законами людського буття, а винайдені методи кількісного визначення рівня і глибини соціальних перетворень людства, використовуючи розкриті індекси соціалізації і капіталізації людського співтовариства.

В теорії соціального перетворення людства принципово важливим виявляється питання визначення сутності поняття соціальності, бо відоме його трактування як «громадськості» або «товарисько-

сті» не викриває її суспільний характер, притаманний не окремій людині, а всьому людству тому, що у сьогоденні ця економічна категорія має класову основу за часом її виникнення і виражає експлуаторську сутність розподілу результатів праці між виробниками і володарями засобів виробництва. Тому із зникненням класової структури суспільства очікується перетворення категорії соціальності на духовну гуманістичну домінанту суспільства, як божеської віри, совісті, людяності. Отже, історична місія соціальності виявляється каталізатором поєднання людей планети за інтернаціональною ознакою побудови гуманної економічної системи.

Таким чином, за теоретичною уявою можливим може бути досягнення коефіцієнту соціалізації на рівні 100 %, що визначатиме відповідний рівень соціальної зрілості суспільства і наявність соціалістичної економічної системи у чистому вигляді.

Література

1. Schultz T.W. The Economic Value of Education. – New-York: Colombia University Press. – 1963.
2. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Сост., науч. ред., послесл. Р.И. Капелюшников; предисл. М.И. Левин. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
3. Самуэльсон П., Нордхаус Д. Экономика ; [пер. с англ.]. – 16-е изд. – М. : Вильямс, 2000. – 688с.
4. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика ; [пер. с англ.]. – 11-е изд. – К. : ХаГар, 2000. – 785 с.
5. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : учебник / Б. М. Генкин. – 8-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2009. – 464 с.
6. Добрынин А. И. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А. И. Добрынин, С. А. Дятлов, Е. Д. Цыренова. – СПб.: Наука, 1999. – 309 с.
7. Хромов М. И. Императивы развития людского капитала : монография / М. И. Хромов. – Донецк: Вид-во «Ноулідж», 2011. – 326 с.
8. Мельничук Д. П. Теория людского капитала: зарождения, эволюция идей и дискуссия про призначення / Д. П. Мельничук // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – Спец. вип. Праця в ХХІ столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. – Т. 2. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 154-162.
9. Дятлов С. А. Теория человеческого капитала / С. А. Дятлов. – СПб.: УЭФ, 1994. – 160 с.
10. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
11. Щетинин В. П. Человеческий и имущественный капитал: общность и различие / В. П. Щетинин // МЭиМО. – М. – 2003. – № 8. – С. 55-61.

12. Кір'ян Т. М. Нове в теорії, методології та практиці людського капіталу / Т. Кір'ян, Ю. Куліков // Україна: аспекти праці. – К. – 2008. – № 4. – С. 26-31.
13. Гаман Г. В. Еволюція концепцій людського капіталу в процесі генезису економічного мислення / Г. В. Гаман // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – Спец. вип. Праця в ХХІ столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток : у 2 т. – Т. 2. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 240-246.
14. Геец В. М. Какое будущее у социального государства? / В. М. Геец // Экономика Украины. – 2013. – № 7. – С. 4-20.
15. Буланов В. С. Основы социально-экономической теории развития человека : монография / В. С. Буланов. – М.: Проспект, 2014. – 208 с.
16. Задорожный Г. В. Человекомерная экономическая наука: проблемы методологии / Г. В. Задорожный, О. Г. Задорожная. – Харьков: ВНОО имени В. И. Вернадского, 2015. – 416 с.
17. Белопольский Н. Г. Энвайроника – наука будущего развития человечества / Н. Г. Белопольский. – НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 436 с.
18. Ковалёв В. Н. Истоки социальных преобразований человечества в третьем тысячелетии / В. Н. Ковалёв. – East European Science Journal. – № 4 (32), 2018. – S. 45-55.
19. Ковалёв В. Н. Социальные последствия развития человеческого труда / В. Н. Ковалёв, Е. А. Атаева // Економіка України, 2016. – № 11 (652). – С. 19-33.

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ass. prof. Alma Čišić

Doctor of Humanistic sciences in the field of Linguistics

Department of Bosnian, Croatian and Serbian language and literature

Faculty of Philosophy

University in Tuzla

St. Tihomila Markovića 1

75000 Tuzla

Bosnia and Herzegovina

ON PERSONIFICATIONS IN ORIENTAL-STYLE LYRIC POETRY

In this work we dealt with folk lyric poetry that was developing during the advance of the Eastern Islamic culture through the Slavic South. The folk lyric poems bring to mind: the quaintness of Bosnian towns; love affairs; unexpectedly interrupted marriages; the beauty and charm of men and women; lyrical monologues of young men and women and so on. The magic and beauty of the folk lyric poetry were given by personifications, stylistic figures that we analysed in the poems that were collected by the famous researcher of folk lyric poetry V. Gunić. He collected them under the titles «Sevdalinke 1» and «Sevdalinke 2». The percentage value of folk lyric poems presence with personifications is also presented.

Key words and phrases: *folk lyric poem, a figure of speech, personification, mythology.*

Oriental style folk lyric poetry is one of the most representative genres of Bosnian-Herzegovinian oral literature and folk art in general. It developed when oriental forms of lifestyle came to be adopted in the Slavic South by the populace of medieval Bosnia, which adopted Islam. It happened around the beginning of the 16th century when Bosnia was conquered by the Ottomans. That was the beginning of the golden age of the oriental style lyric poem, which lasted until 1878th when Bosnia was occupied by the Austro-Hungarian empire.

At that time the lyric poetry did not cease to exist, but the social backdrop that gave life to it was disrupted. That backdrop consisted of specific town communities with all the required institutions, town quarters, alleys, houses with enclosed yards, with side doors, gardens with enclosed porches and flirting windows. During its existence, the oriental style lyric poetry was created and sung at girls' and young men's meetings, folk dancing events, social gatherings, weddings and other family gatherings. It all took place: in yards, gardens, towers, enclosed porches, inside houses; on picnics, on the road, during evening chatters, in road-houses, walking through the neighbourhood, riding a horse, in spas and hammams, on pastures, while hunting, on town fortresses, in captivity, on military campaigns, under foreign skies.

Besides numerous songs about respectable people, love lives in Bosnia-Herzegovina towns, which are in the third person, there are also songs of a different nature. It is those that become lyric monologues, by young men or girls, feeling hopeless because of unrequited love, infidelity, loneliness and waiting, or exclamations of the joy of love, quivering with the expectation of meeting the beloved one. Young men's lyric monologues were sung under the windows of the beloved ones, in the silence of the night, at men's gatherings, during evening chatter, which began at dusk on enclosed porches, or in gardens. Those love-songs were also called drunkards' songs. Girls' lyric monologues were sung in solitude, at the gatherings of girls by the tambour or doing some other kind of handwork [1, p. 210-215].¹

Part of the charm and beauty of oriental style lyric songs comes from the personifications, stylistic devices we are going to discuss analysing them in the poems which renowned researcher into folk lyric poetry V. Gunić collected and published as «Sevdalinke 1» [2] and «Sevdalinke 2» [3]. We will also establish the percentage of the love-songs with personifications, compared to their total number.

We will first focus on the term stylistic device. With regard to that, we will also quote the classification of stylistic devices according to P. Girraud. He classifies them as follows:

¹ The oriental style love songs sang of the beauty of women, girls, persons that were known not only by name, but by the part of town they lived in. Living in accordance with the strict laws of patriarchal life, women stayed at home and raised children. Girls were covered by niqab, a kind of women's clothing made of homespun, and hidden until the moment of getting married. In better off classes of the Bosnian town populace, the woman was totally isolated from men so that the beauty of the persons from the songs was sometimes known only from hearsay which was based on the words of another girl or woman. The beauty of the person in question could only be imagined, and the impossibility to see her made that

concealed beauty even more alluring and inspiring to the poet's imagination. The beauty and splendour of the women and girls could catch the eyes of unknown poets, who sang praises to them, in case the girl came from a social class that did not oblige her to hide of her face, or if the beauty in question came from the Christian community in which women's faces did not have to be concealed from men's eyes. Alone, hidden from male eyes, women and girls could look at men on the street or atmeydan, especially in the days of flirting, or looking through the dense veil that covered the faces of Bosnian women when they left the house [1, p. 210-215].

1. «*Figures of diction*, which relate to p r o n u n c i a t i o n. They include: metathesis, prosthesis, paragoge, apheresis, syncope, apocope, dieresis, synthesis, crasis.

2. *Figures of structure* relate to s y n t a x. For example, word order: hyperbaton, ellipsis, zeugma, syllepsis, pleonasm, linking, separation, attraction, repetition, confrontation.

3. *Figures of speech or tropes* are: metaphor, synecdoche, metonymy, allegory, irony, sarcasm, cat-achresis, euphemism, autonomasia, metalepsis, antiph-rasis.

4. *Figures of thought*: hyperbole, litotes, antith-esis, apostrophe, interjection, epiphonema, question, subjection, communication, enumeration, conces-sion, gradation, suspension, interruption, avowal, pe-riphrasis, prosopopoeia and hypotyposis» [4, p. 73].

We will now turn to definitions of personifica-tions. According to V. Jelačić -Srbulj personification belongs to the figures based on iconic signs. In accord-ance to the semiological opinion it would be the same as belonging to the class named figures of speech or tropes. Personification is defined by V. Jelačić Srbulj as a «subtype of the metaphor, which gives human characteristics to the things, natural occurrences, ab-stract objects, animals and plants» [5, p. 198].²

M. Milinković defines personification as a figure of speech which attributes human characteristics to the things and abstract objects [6, p. 113].

I. Škarić gives the following definition of person-ification. «The personification is a kind of metaphor which gives human characteristics and activities to non-human beings, things or abstractions [7, p. 120].

Bearing in mind that in this work we will be deal-ing with the personifications to be found in the folk lyric songs, we shall quote several specific examples out of this rich trove.

In example (1) the lyric song «Flowers are bloom-ing, grass is growing» highlights lyric monologue and dialogue by young girl, feeling hopeless because of sol-itude and waiting the beloved one. These monologue and dialogue reveal mythological traces³ of dis-ap-peared forms of life.⁴ Her lyric monologue reveals fact that the forest and her are able to feel emotions in the same way. Finally, she compares her own sorrow with happiness of shining nature:

«Flowers are blooming, grass is growing,
Forest is shining green.

Forest met her leaves,
But I could not do it with anybody.
My beloved one is so far away,
Oh, if I could be with him [...] »
[2, p. 39].

Assigning human characteristics and activities to non-human beings, things or abstractions was the way of spiritual being of paleolithic population. So, tearful girl decided to send the message to the lover by the pi-geon.⁵ She gives him advices. If he becomes violet, she will be the rose, if he becomes falcon to pick her up, she will be the quail:

«[...] Tearful I send him the message
By the pigeon:
- Ah, my darling, become violet,
I will be the rose!
- Ah, my darling, become falcon,
I will be the quail! [...]»
[2, p. 39].

Now, we have here the verses with mythological traces about human beings transformation⁶ into the an-imals, flowers, which confirms the equality between human and non-human existences. It is caused by the fact that these birds and other animals were observed by our ancestors in the same way as themselves. Be-cause they were made of the same substance, they had the same life rules [8, p. 30].

Finally, she sent him the warning message not to look other girls if he wants her.

«[...] If you want to pick me up,
Do not fly so high!
If you want to take me to your castle,
Do not look other girls!»
[2, p. 39].

In example (2) the lyric song «Brighty star, where you shined yesterday» is dedicated to Sarajevo, capital city of Bosnia and Herzegovina. Unknown singer, us-ing personification, asks star where it was shining yes-terday and what it was looking. The answer was Sara-jevo city:

«Brighty star, where you shined yesterday?
- I was shining above Sarajevo!
- Shining star, what did you see?

² According to V. Jelačić Srbulj «group of figures based on iconic signs is consisted of: metaphor, allegory and personifi-cation» [5, p.195].

³ Mythology did not talk about theology in the way of modern perception of the life and environment. Mythology was inter-ested in the human experience. It was thought that the gods, humans, animals and nature were unbreakable connected. Made of the same substance they have the same rules. Onto-logical abyss between the world of gods and human world did not exist. Talking about divine meant talking about secular affairs. The existence of the god was unbreakable connected with the existence of the storm, sea, river or strong human feelings – love, anger or sexual passion [8, p. 14].

⁴ Paleolithic population was faced with fact that if they want to survive they must kill. Hunters suffered because of killing

animals, they felt their fear and heard their screaming. So they created myths to make themselves life easier [8, p. 30-32].

⁵ According to the ritual of transformation, very often human beings are converted into the birds. Very often they use birds for riding. After many researchings, N. J. Marr claims that the oldest animal for riding in Europa was deer [9, p. 310-311].

⁶ The ritual of transformation is connected with the initiation ceremony. In tribal communities boys adolescents who became mature men had to be for a while separated from their mothers and communities passing painfull exams. Suffering became the way of their transformation into the mature men. After these activities they learned that death means a new start. Then, they are ready to die as a hunters or warriors [8, p. 33-34].

- I saw Sarajevo city!
[3, p. 99].

The sky never lost the power to remind people to something sacred. High level⁷ survived as a mythical symbol of God presence. It is the oldest remain of disappeared forms of life [8, p. 26]. So, dialogue between unknown singer and star⁸ revealed the capital city as something very sacred.

In example (3) the lyric song named «Mother gave birth to a son in the forest» preserve mythological traces highlighting the women as a personification of the life, which needs constantly men or animals sacrifices.⁹ The song starts with statement that son was born in the forest surrounded by the wolfs:

« Mother gave birth to a son in the forest,
Mother gave birth to a son in the forest,
In the forest where the wolfs were bringing forth,
[...]

[2, p. 254].

She-wolf, doe and white fairy help her. Mythological elements appeared with these helpers¹⁰ who stand by mother in difficult situation. They got human characteristics and abilities. She-wolf cut the umbilical cord to her son. White fairy wrapped him in silk, doe carried over him to the castle.

«[...] She-wolf cut him the umbilical cord,
White fairy wrapped him in silk,
Doe carried over him to the castle,
Dear sister brought him in the castle,
Dear mother breast-fed!»

[2, p. 254].

In example (4) the song named «Black forest, full of the shades» highlights lyric monologue by young girl, feeling hopeless because of solitude. So she is telling her grief to the black forest. She has no mother or sister, lover is so far away, so the black forest is her only one friend who share sorrow with her. So, this song confirms unbreakable mythology connection between humans and nature.

« Black forest, black forest,
Full of the shades, full of the shades,
My heart, full of the grief,
I have no mother to share sorrow with her
I have no sister to tell her my pain,
I have beloved one, but so far away,
So far away, a hundred overnights! »

[2, p. 67].

Following the examples quoted from the analysed texts that V. Gunić, a distinguished scholar in the field

of folk lyric poetry, collected under the titles «Sevdalinke 1» [2] and «Sevdalinke 2» [3], we will also quote the percentage value that shows the frequency of folk lyric songs with personifications compared to the total number of songs under analysis. We have analysed 517 folk lyric songs included in the collections mentioned above and found personifications in 88 examples. This means that the percentage of songs with personifications amounts to 17%.

At the end we can draw the following conclusions. Oriental style folk lyric poetry is developed when oriental forms of lifestyle came to be adopted in the Slavic South by the populace of medieval Bosnia, which adopted Islam. It happened around the beginning of the 16th century when Bosnia was conquered by the Ottomans. That was the beginning of the golden age of the oriental style lyric poem, which lasted until 1878th when Bosnia was occupied by the Austro-Hungarian empire. Besides numerous songs about respectable people, love lives in Bosnia-Herzegovina towns, which are in the third person, there are also songs of a different nature. It is those that become lyric monologues, by young men or girls, feeling hopeless because of unrequited love, infidelity, loneliness and waiting, or exclamations of the joy of love, quivering with the expectation of meeting the beloved one. Young men's lyric monologues were sung under the windows of the beloved ones, in the silence of the night, at men's gatherings, during evening chatter, which began at dusk on enclosed porches, or in gardens. Girls' lyric monologues were sung in solitude, at the gatherings of girls by the tambour or doing some other kind of handwork. Oriental style folk lyric poetry reveals mythological traces of disappeared forms of life including initiation ceremonies. According to these mythological traces the charm and beauty of the folk lyric poems derives in part from the personification, a figure of speech which we have analysed in the texts collected by the famous researcher of folk lyric poetry V. Gunić under the titles «Sevdalinke 1» and «Sevdalinke 2». The percentage value indicating the presence of personifications in this poetry is 17%, compared to the total number of analysed poems. The use of personifications in these poems highlights the following: the fact that the forest and girl are able to feel emotions in the same way; human beings transformation into the animals, flowers; existence of the helper [pigeon]; confirmation of the mythological spiritual world in which there are no differences between human and non-human existences [«Flowers are blooming, grass is growing»]; dialogue between unknown singer and star which revealed the capital city as something very sacred [«Bright star, where you shined yesterday»]; mythological observing

⁷ People dedicated to mysticism and mythology regularly are rising to the sky and create techniques to achieve trance and concentration. They claim that they had to pass many levels in the sky to achieve the sphere of God [8, p. 26].

⁸ According to that mountains are very often sacred in mythology. These are placed halfway between earth and sky. It was the place where Moses met his God. Myths about flying exist in all cultures revealing universal human need for being free from material existence [8, p. 26-27].

⁹ Goddess from Katal Hujuk is giving a birth eternally, but her partner, bull must die. Hunters took a risk their own lives to feed their women and children [8, p. 37-38].

¹⁰ The presence of helpers is connected with the initiation ceremony. During their passing very painful exams tribal boys met the helpers [8, p. 33-34].

the women as a personification of the life, which needs constantly men or animals sacrifices [«Mother gave birth to a son in the forest»]; friendship between girl and black forest [which share sorrow with her]; confirmation of unbreakable mythology connection between humans and nature [«Black forest, full of the shades»];

References

1. Buturović Đ., Maglajlić M. Bošnjačka književnost u književnoj kritici [Bosnian Literature in Literary Criticism]. M.; Alef, Sarajevo, 1998. 760 p.
2. Gunić V. Sevdalinke 1 [Oriental-Style Lyric Poetry 1]. M.; Planjax, Tešanj, 2003. 333 p.
3. Gunić V. Sevdalinke 2 [Oriental-Style Lyric Poetry 2]. M.; Planjax, Tešanj, 2003. 349 p.
4. Petrović S. Retorika [The Rhetoric]. M.: Gradina, Niš, 1975. 423 p.
5. Jelačić Srbulj V. Rhetorikè tèchne [The Rhetorical techniques]. M.: Art print, Novi Sad, 2007. 415 p.
6. Milinković M. Retorika [The Rhetoric]. M.: Bratis, Užice, 2004. 282 p.
7. Škarić I. Temeljci suvremenoga govorništva [The basis of the Modern Oratory]. M.; Školska knjiga, Zagreb, 2003. 191 p.
8. Armstrong K. Kratka istorija mita [The Short History of Myth]. M.: Čigoja, Beograd, 2005. 115 p.
9. Prop V. J., Historijski korijeni bajke [The historical origin of the fairytales], Svjetlost, Sarajevo, 1990. 552 p.

Kost S.A.,

Ph.D. in Philology

Professor, Head of the Department of Ukrainian Press

Ivan Franko National University of Lviv

Кость Степан Андрійович,

кандидат філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української преси,

Львівський національний університет імені Івана Франка

LVIV'S SYGNAŁY NEWSPAPER (1933-1934) IN THE CONTEXT OF POLISH-UKRAINIAN MUTUAL UNDERSTANDING

ЛЬВІВСЬКІ «SYGNAŁY» (1933-1934) У КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ

Summary: The author analyzes the activities of the *Sygnaly* newspaper (1933-1934), in particular, its role in the Polish-Ukrainian relations of the early 30's of the twentieth century. According to the author, this edition, representing the Polish cultural and artistic environment of Lviv, tried to overcome the Polish-Ukrainian political contradictions. The *Sygnaly* represented those Polish artistic forces, which, through culture, contributed to the Polish-Ukrainian mutual understanding, cultivated the idea of multiculturalism.

Keywords: *interwar era Poland, normalization, Polish-Ukrainian mutual understanding, history of the Polish press, the Sygnaly newspaper.*

Анотація: Автор аналізує діяльність газети «Sygnaly» (1933-1934), зокрема, її роль у польсько-українських взаєминах початку 30-х років XX ст. На думку автора, це видання, що репрезентувало польське культурно-мистецьке середовище Львова, намагалося подолати польсько-українські політичні суперечності. «Sygnaly» репрезентували ті польські мистецькі сили, що завдяки культурі сприяли польсько-українському порозумінню, культивували ідею мультикультурності.

Ключові слова: *Польща міжвоєнної доби, нормалізація, польсько-українське порозуміння, історія польської преси, газета «Sygnaly».*

Постановка проблеми. Польсько-українські стосунки ніколи не були простими й однозначними. Не була винятком і доба між двома світовими війнами. Перемога поляків у польсько-українській війні започаткувала лише новий етап міжнаціональних взаємин, оскільки основна причина польсько-українських конфліктів залишилися. Полягала вона в тому, що українці не відмовилися від прагнення відновити втрачену державність, а польське суспільство не було готове визнати Львів українським, будувати багатонаціональну державу, відмовитися від спроб асимілювати непольське населення. Історія не знає умовного способу. Можна лише моделювати певні ситуації, як могли б розвиватися національні взаємини у багатонаціональній (і мультикультурній Польщі), якби не було змови між двома потужними тоталітарними режимами –

Німеччиною Гітлера і Радянським Союзом Сталіна. Тобто можна уявити і автономію західноукраїнських земель у складі Польщі (Антанта доручила полякам лише тимчасово адмініструвати в Сх. Галичині, визнаючи за останньою особливий статус; наприкінці 1919 року на Паризькій мировій конференції було опрацьовано проект договору з Польщею, який передбачав автономію Сх. Галичини, проте польська делегація і уряд не погодилися; все ж, як зазначає Г. Дильонгова, «Серед інших ухвал Версальського миру, що ратифікував сейм Польської Республіки, Польща і решта новоутворених держав мусили підписати т.зв. трактат про меншини, що гарантував захист національним меншинам» [1, с. 114]; в березні 1923 року Рада амбасадорів визнала східні кордони Польщі, але застерегла ав-

тономію для Сх. Галичини). Проте все це стоєть теоретичних розмірковувань, а практично національне питання з урахуванням національних меншин розв'язано не було, а це стосувалося майже третини населення Польщі. Ось чому Г. Дильонгова слушно зауважує, що «Питання національних меншин до кінця Другої Республіки не було розв'язано за пропозиціями жодної зі сторін. Пропагована ендецією політика колонізації білорусів і українців не мала успіху, попри антибілоруські та антиукраїнські дії щодо шкільної політики» [1, с. 120].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Із тезою про те, що у міжвоєнній Польщі національне питання не було розв'язано (хоча кожна польська політична партія іноді мала і по кілька варіантів ставлення до національних меншин – інша річ, чи вдавалося їх реалізувати), погоджується багато польських дослідників. Цікава в цьому відношенні праця Т. Пйотркевіча «Українське питання в концепції пілсудчиків 1926-1930». На його думку, ендеки мали дуже міцний вплив у польському суспільстві, це вони вважали, що польська держава повинна реалізувати інтереси польської нації коштом національних меншин [5, с. 156]. На відміну від Р. Дмовського і ендеків Ю. Пілсудський і його соратники виступали за державну асиміляцію національних меншин, але не за національну, вони були прихильниками осі «Варшава – Київ», саме у цьому середовищі зародилася ідея федеративного союзу держав від Балтійського моря до Чорного. Т. Пйотркевіч зробив такий висновок: «Відсутність програми передвоєнних урядів щодо українського питання і меншин загалом, яку так колись критикували пілсудчики, після п'яти років існування урядів моральної санації, ще більше набула прав громадянства. З такими труднощами підготовлену програму державної асиміляції українців санація намагалася реалізувати боязко і фрагментарно» [4, с. 61].

В. Парух аналізував концепцію державної консолідації і питання національних меншин у політичній думці середовища Пілсудського упродовж 1926-1935 років. Його висновки дещо інші, але принципових розходжень із поглядами Т. Пйотркевіча нема. У середовищі Пілсудського (1926-1935 років) 1) категорію «національні меншини» не сприймали як фундаментальну і самостійну і пов'язували її з категорією «держава», а національна консолідація була необхідною в умовах нестабільної міжнародної ситуації; 2) у межах середовища Пілсудського зобов'язувала директива, зумовлена поглядами Ю. Пілсудського: сприймати нації як політичний чинник, як нації, що історично пов'язані своїми долями з Польщею, ось чому і суспільство Другої Республіки означували як однорідну політичну націю; 3) разом із цим у таборі пілсудчиків співіснували різні погляди на національне питання, що послаблювало ступінь реалізації задекларованих проєктів; 4) розв'язання проблем національних меншин пілсудчики вбачали у двох площинах – це творча активність індивідів і держави, правової і оздоровленої моральною революцією; 5) погоджуючись із думкою про націю як

чинник державний і політичний, пілсудчики послідовно не хотіли трактувати національні меншини як цілісні і окремі групи натиску етнічного [4, с. 170-171].

Концепцію ставлення до національних меншин у політичній думці ендеків досліджувала і Е. Май, автор статті «Національні меншини в політичній думці національних демократів» у збірнику «Національні меншини в польській політичній думці XX століття» [4, с. 35-58]. (Відомо, що Р. Дмовський називав українців «зіпсованим гатунком поляків»). Підсумок її дослідження: «ендеки» в політичній, економічній і культурній діяльності національних меншин у Польщі вбачали засадничу небезпеку для існування держави; щодо українців і білорусів вони пропонували асиміляцію як спосіб розв'язання проблеми, щодо німців – пропонували усунути їх від впливу на діяльність держави, щодо євреїв – беззастережно ізолювати від участі в житті польської нації аж до еміграції з Польщі; національні меншини було визнано за головного ворога національної держави поряд з комуністами і масонами; така політика призводила до внутрішньої антагонізації польського суспільства, хоча у сфері ідеологічній ендеки пропонували національну консолідацію; гасла національного егоїзму, експансіонізму, асиміляції слов'янських меншин, обмеження ролі німецького населення, антисемітизму з усіма його наслідками, апелювали, на думку Є. Май, може до низьких інстинктів, але й водночас доповнювали низку національних польських комплексів [4, с. 56-57].

Висновок Б. Павловського (стаття «Національні меншини в політичній думці християнських демократів» у цьому ж збірнику): християнські демократи, як і ендеки, проголошували пріоритет польських національних інтересів, але уникали крайнощів оцінок в середовищі ендеків, які ставили польський національний інтерес понад усе, які стверджували неминучість і постійність національних конфліктів і не визнавали прав інших національностей; християнські демократи погоджувалися з ендеками у тому, що сувереном у польській державі повинна бути польська нація; вони були переконані у цивілізаційній місії Польщі; деякі елементи поглядів християнських демократів наближались до позицій певних кіл у римо-католицькій церкві, хоча формально римо-католицька церква в Польщі відмежовувалася від національної ідеології.

В. Міх – автор статті «Національні меншини в політичній думці консерваторів» у цьому ж збірникові. Він зазначає, що консерватори погоджувалися з тим, що українська проблема полягає в тому, що в цій спільноті існують сепаратистські прагнення, існує також небезпека втратити Східну Малопольщу (Сх. Галичину), що призвело би до занепаду держави; консерватори вважали, що Сх. Галичина є і буде частиною Польщі, яку населяють як поляки, так і українці, приречені на співжиття; йдеться лише про те, щоб українці прийняли цей стан речей, їх інтереси узгоджуються із інтересами

польської держави, а тому нема жодних інших причин для конфлікту крім сепаратистських прагнень, які й треба усунути; відповідь на це вкладається в три концепції: 1) перечекання, 2) угода, 3) союз. Розбіжність, неузгодженість цих концепцій, на думку В. Міха, свідчать не про інтелектуальну слабкість консервативного руху, а про складність національних проблем у міжвоєнній Польщі – розв'язати їх було неможливо [4, с. 95]. Докладніше цю проблему В. Міх аналізує у монографії «Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918-1939)» [3].

Народний (людовий) рух не був однорідний. Так, Польська народна партія «Визволення» пропонувала широкий спектр реформ для розвитку різних сфер життя слов'янських меншин, а Польська народна партія «П'яст» вважала їх громадянами другої категорії. Після об'єднання в Народну партію (1931) представники цього руху захищали рівноправність громадян без огляду на національність і віросповідання, визнавали права на розвиток культурний і економічний у рамках польської держави (хоча через реформи хотіли витиснути євреїв із торгівлі й ремісництва, підтримували еміграцію євреїв, – так вважає Я. Яхимек [4, с. 119].

С. Міхаловський аналізував проблему національних меншин у політичній думці Польської соціалістичної партії. Він вважає, що цю проблему в партії розуміли й інтерпретували в багатьох аспектах. Характерна для соціалістів гуманістична чи й просто романтична оцінка політичної дійсності зумовлювала гасло про право кожної нації на власну державу, про право нації чи навіть якоїсь частини населення на визнання своєї державної приналежності; жодній національній меншині соціалісти не відмовляли ані в громадянських правах ані права на розвиток своєї національної ідентичності; особливо уважно соціалісти ставилися до українців і білорусів; проте уклад політичних сил у міжвоєнній Польщі був такий, що у соціалістів не було можливості реалізувати свої концепції, а тому й важко відповісти на питання, чи реалізація цих концепцій допомогла б уникнути багатьох бурхливих, а часто і кривавих сторінок історії польського народу і сусідніх народів, особливо українського [4, с. 142].

Щодо позиції польських комуністів. Саме в них національне питання було найбільш суперечливим, бо доводилося вибирати і маневрувати між польським патріотизмом (а серед польських комуністів були патріоти) і вказівками Комінтерну, що знаходився в Москві і мав ідею світової революції. К. Трембіцька («Національні меншини в політичній думці комуністичної партії Польщі») має рацію, бо зазначає, що ця партія не мала позитивної програми в національному питанні, польські комуністи критикували національну політику урядів міжвоєнної Польщі і були змушені погодитися з більшовицьким підходом до розв'язання національного питання, а їхню програму потрібно сприймати лише як частину стратегії Комінтерну; в партії уникали дискусії про патріотизм і націоналізм; націоналізм для комуністів однозначно мав

забарвлення принизливе, а категорії «нація», «вітчизна», «незалежність» поступалися категоріям «клас», «революція» [4, с. 190-193]. Зрештою, у будь-якій країні комуністів важко назвати партією національною і патріотичною, якщо вона сповідує ортодоксальні марксистські (чи більшовицькі) погляди на національне питання.

Якщо узагальнити і теоретичні концепції партій, і конкретну національну політику урядів, то є всі підстави зробити висновок, що міжвоєнна Польща, яка перебувала у складній міжнародній ситуації через сусідство із своїми історичними ворогами – Німеччиною і Росією (Радянським Союзом), на жаль, національного питання не розв'язала. Щоправда, не національне питання було причиною поразки на початку Другої світової війни. Н. Дейвіс з цього приводу зазначає: «Для об'єктивності потрібно вказати на справжню природу занепаду Польщі в 1939 році. Друга Республіка була витвором крихким, але вона не вмерла природною смертю. Її офіційно вбили два агресори, що діяли у змові. Сила духу й енергії, з якими вона захищалася під час цього підлого нападу, свідчить, що напевно могла вилікуватися від своїх хворіб. Але їй не дали шансу виздоровіти» [2, с. 153].

Погоджуючись із Г. Дильонговою в тому, що питання національних меншин у міжвоєнній Польщі розв'язано не було, ми вважаємо, що значення цього факту в історичній долі держави перебільшувати не треба, як і не треба демонізувати характер польсько-українських взаємин. Справді, початок 30-х років не був сприятливим для налагодження міжнародного порозуміння: маємо на увазі паціфікацію, терористичні акти Організації українських націоналістів. Це дало підстави зробити Г. Дильонговій такий висновок: «Зростала ненависть в обох спільнотах. У Березі Каргузькій було ув'язнено поряд з поляками українських опозиційних діячів. Спроби порозуміння відкидали фактично обидві сторони. Українців не задовольнила б навіть автономія, якої зрештою їм не пропонували ні влада, ні жодні кола польського суспільства. Українці хотіли незалежності. За це врешті вони боролися уже в 1918-1920 рр.» [1, с. 121]. Такий висновок не узгоджується із фактами, особливо там, де йдеться про «ненависть». Теза про обопільну ненависть – оціночне судження, занадто категоричне і явно перебільшене. Вживши слово «ненависть» для характеристики польсько-українських взаємин 30-х років дуже просто буде пояснити і події на Волині, і повоєнну операцію «Вісла», бо можна не вникати ні в суть, ні в причини, ні в підтекст цих подій.

Значно об'єктивніше і поміркованіше оцінив ситуацію Зб. Запоровський у монографії «Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939»: «Діяльність українців у Сеймі завершується водночас із його останнім засіданням 2 вересня 1939 р. С. Скрипник і В. Мудрий від імені українців заявили про лояльність щодо Польщі і заявили про участь українського суспільства в її захисті. Таким чином українці встали на захист держави, громадянами якої, щоправда, вони були, але яку тривалий час не визнавали, вважаючи її за окупанта» [6, с. 158].

Зб. Запоровський здає собі справу з того, що українське суспільство (як і послы до Сейму) не було однорідним, бо були політичні сили помірковані, які орієнтувалися на парламентські шляхи розв'язання проблем, а була і підпільна Організація українських націоналістів, яка визнавала лише революційний шлях відновлення державності. (Інша річ, що Зб. Запоровський вважає, що територіальна автономія для українців могла спричинити дезінтеграцію держави, відбудованої з такими труднощами. По-перше, це питання спірне і дискусійне, а по-друге, в українців було, як і в поляків, таке ж історичне і природне право мати власну державу – полякам треба віддати належне, бо після останнього розподілу вони кілька років повставали зі зброєю в руках, українці, на жаль, зробили це значно пізніше). І ще одна цитата із праці Зб. Запоровського: «17 років перебування українців на Вейській (вулиця, де знаходився Сейм. – С. К.) – це тривкий внесок в історію Сейму Речі Посполитої [6, с. 120].

Мета статті. Не має рації Г. Дильонгова, коли стверджує, що спроби порозуміння відкидали фактично обидві сторони. Власне, навпаки. З обох сторін були політичні сили, які виступали за порозуміння, за нормалізацію польсько-українських взаємин, бо в політичний і публіцистичний обіг 30-х років увійшло таке поняття як «нормалізація». На сьогодні є і польська, і українська історіографія цього питання, а відображення цього історичного феномену у польській і українській пресі досліджено мало. Так ось, промовистим прикладом спроби порозуміння між польським і українським суспільством була низка видань – «Sygnały», «Biuletyn polsko-ukraiński», обговорювалося це питання на сторінках солідного місячника «Sprawy narodowościowe», з української сторони це була, насамперед, газета «Діло». Рамки публікації не дають змоги схарактеризувати діяльність кожного з цих видань, а тому спочатку схарактеризуємо саме «Sygnały» 1933-1934 років. Мету статті вбачаємо в тому, щоб схарактеризувати діяльність газети «Sygnały» 1933-1934 років у контексті польсько-українського порозуміння (незважаючи на те, що «Sygnały» згодом підтримували ідеї Народного фронту).

Виклад матеріалу. Місячник, який виходив у Львові, порушував на своїх сторінках проблеми суспільного життя, літератури і мистецтва. Йшлося, як правило, про львівських митців. Оскільки «Sygnały» почали виходити на рік пізніше, ніж «Biuletyn polsko-ukraiński», то не можна не зауважити впливу появи цього друкованого органу з орієнтацією на нормалізацію польсько-українських взаємин. Ось чому на його сторінках були рубрики «Українське питання» і «Українська проблема». Контекст цих рубрик і сьогодні не втратив значення: замітка про те, що О. Архипенко (відомий український скульптор, чия творчість набула міжнародного розголосу, мешкав на той час у Парижі) подарував Українському національному музеєві кілька своїх робіт (радянська влада знищила їх разом з творами інших українських митців у 1952 р.); повідомлення про

виставки українських художників (з відповідними ілюстраціями), вірші і уривки із прозових творів українських письменників (С. Гординського, М. Рудницького, Ю. Косача, Ю. Клена); рецензії на їх нові поетичні збірки; тут же схвальна рецензія Я. Охендушка (видавець «Sygnałów») на книжку Л. Василевського (його, нагадаємо, у польському політикумі вважали українофілом) «Українське питання як міжнародна проблема». Появлялися в «Sygnałach» і тематичні сторінки «Українська колонка» (це одна сторінка або дві суміжні сторінки тексту, з відповідними публікаціями та ілюстраціями).

Тон задали ч. 4-5 за березень 1934 року – воно повністю присвячене українській культурі. На першій сторінці є текст редакційного звернення (по суті воно було адресоване не лише читачам, цільова аудиторія значно ширша). Редакція зазначала, що це число не було задумане як політичний акт і його не можна сприймати як такий – це акт культурницький, а українські автори, які виступають на шпальтах числа, теж не виступають від імені якихось груп чи організацій – вони виступають від свого імені. І ще одна важлива теза звернення: «Ми вибрали цей шлях, щоби польське суспільство побачило і запізналося із правдою і реальністю життя, про яку воно чуло із часто zdeформованої і сфальшованої легенди – щоб письменник і митець нації, досі відокремленої від нас колючим дротом, міг без посередників висловитися, як він насправді думає і чує».

Українську культуру у цьому числі «Sygnałów» репрезентували відомі постаті – Б.-І. Антонич, С. Гординський, В. Блаватський, О. Боднарович, І. Кедрин, П. Ковжун, М. Осінчук, М. Рудницький, А. Рудницький, В. Сімович, С. Чарнецький.

Б.-І. Антонич, наприклад, схарактеризував постфранківський період української літератури і літературні об'єднання українських письменників у Сх. Галичині і на еміграції. Оцінки його цікаві, але й відповіді на запитання, з якого боку барикади поезія, проти кого барикада, він не дає – (назва статті – «Поезія з того боку барикади»). Можна припустити, що він має на увазі барикаду між культурою і антикультурою, бо справжня культура виходить за суто національні межі, вона не завжди сумісна з політичною боротьбою. (Доречно зауважити, що концепцію націоналістичної культури обґрунтував у низці статей у другій половині 30-х – на початку 40-х років теж відомий поет і діяч ОУН О. Ольжич – «До проблеми культурної ділянки», «Культурна політика» в «Українському слові», «Націоналістична культура» в газеті «Наступ», «В авангарді героїчної боротьби» (в альманасі «В авангарді» та ін.).

С. Гординський (стаття на першій сторінці «Культура антракту») сприймав тогочасний момент як короткотривалий антракт між війнами, коли «панове Крупп, Крезю і Армстронг полірують гарні чорні труби» (дула гармат, тобто). Це було напрочуд слушне передчуття близької війни.

В. Блаватський і С. Чарнецький писали про український театр – перший про сучасний, другий – про український театр у Галичині.

М. Драган, М. Осінчук, П. Ковжун зробили огляд різних видів образотворчого мистецтва. В. Сімович оцінив стан гуманітарних наук. І. Кедрин у статті «Багатство чи убогість української преси» зазначив: «Якщо вона (українська преса. – С. К.) бідна, як бідний український народ, то зате багата його силою і нестримним рухом до постійного розвитку».

Усі ці публікації – це посутня, стримана, розважлива розмова про той чи інший вид українського мистецтва без патетичної риторики, без фальшивої гіперболізації і національного самовдоволення.

Від політичної оцінки не втримався лише М. Рудницький в інтерв'ю з ним «Шлях на Захід». Він цілком слушно визначив вектор орієнтації і курс української культури на Захід (на Європу тобто), відповіді його були слушні і дотепні, а про «Вістник» Д. Донцова М. Рудницький досить категорично заявив, що той згуртовує навколо себе націоналістів фашистського покрою, хоча радше згуртовує твори певної тенденції, а не таланти. Це було дисонансом у загалом спокійній тональності цього числа.

Були тут, крім публікацій, і вірші багатьох і різних за поглядами поетів – М. Рудницького і Б.-І. Антонича, Б. Кравціва і Ю. Косача, П. Карманського і П. Тичини, О. Ольжича і Є. Маланюка, С. Гординського і Р. Купчинського, С. Чарнецького і новели В. Стефаника та М. Черемшини. На сторінках цього числа були й численні репродукції творів таких відомих художників як П. Ковжун, О. Новаківський, М. Бутович, М. Глушенко, О. Архипенко. Це число «Sygnałów» – це справді цінне джерело не лише для сучасних істориків преси, але й для істориків літератури і мистецтва.

Впадає в око один збіг – серед авторів «українського» числа «Sygnałów» були такі, хто входив до редколегії української газети «Назустріч», що виходила у Львові (О. Боднарович, С. Гординський, М. Рудницький, В. Сімович, навіть Б.-І. Антонич. Газета появилася 1 січня 1934 року). І «Sygnały», і «Назустріч» належали до одного типу видання – за змістом, за тональністю публікацій, навіть за ментальністю, можна б сказати, а найголовніше, що їх об'єднувало – обидва видання не порушували драгливих політичних проблем і обмежувалися, як

правило, проблемами культури. Таким чином, цей збіг не був випадковим, бо метою обох видань було служіння мистецтву, але не відриваючись ні від суспільства, ні від національних джерел творчості.

У контексті предмета роздумів нашої публікації потрібно вказати ще на одну особливість «Sygnałów» – видання було одним із перших, яке на початку 30-х років порушило проблему мультикультурності. Це була констатація і відображення реального стану речей у тогочасному Львові. Ось чому поряд із «Kolumną ukraińską» на сторінках видання була і «Kolumna żydowska». Це, власне, було знаковим, це був заклик до толерантності, до міжнаціонального єднання не лише у культурній сфері.

Висновки. «Sygnały» 1934 року завершували період пошуку компромісу між польською владою і українським політикумом (головно УНДО), а цей пошук тривав уже від часів т.зв. «пацифікації», тобто від осені 1930 року. З 1932 року виходив уже «Biuletyn polsko-ukraiński». Нормалізація польсько-українських взаємин почалася наступного року. Це вже тема наступної статті.

Список літератури:

1. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990 / Ганна Дильонгова / Пер. з пол. М. Кірсенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
2. Davies N. Serce Europy. Polska: przeszłość we współczesności / Przekład E. Tabanowska / Norman Davies. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2014. – 544 str.
3. Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu konserwatywnego (1918-1939) / Włodzimierz Mich. – Lublin, 1992. – 306 str.
4. Mniejszości narodowe w myśli politycznej XX wieku / Pod red. J. Jachymka. – Lublin: Oficyna wydawnicza “Czas”, 1992. – 255 str.
5. Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny 1926-1930 / Teofil Piotrkiewicz. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1981. – 165 str.
6. Zaporowski Zb. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. – 265 str.

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

Prykhodko S.V.

Candidate of economic Sciences, Senior Researcher

Center of Humanitarian Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev

Приходько С. В.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Центр гуманітарної освіти Національної академії наук України, Київ

ЕКОНОМІЧНИ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ЕТИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ЗЛОВЖИВАНЬ В ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ ECONOMIC ASPECTS OF SOCIAL-HUMANITARIAN TECHNOLOGIES: ETHICAL REGULATION OF FINANCIAL ABUSES IN HUMANITARIAN TECHNOLOGIES

Summary: The author proposes the analysis of meanings of ethics management, moral and social responsibility of the subject of management and the role which it has in the modern society, as well the analysis of economic consciousness as a regulator of prevent financial abuse.

Keywords: *Ethic of management, ethic of subordinate, social responsibility, moral responsibility, economic consciousness, the regulation of financial contraventions and abuse.*

Анотация. У статті досліджується проблема етичного регулювання фінансових зловживань в гуманітарних технологіях. Запропоновано авторський аналіз значення в сучасному суспільстві таких понять як етика управління, моральна і соціальна відповідальність суб'єкта управління, а також економічної свідомості керівника як регулятора запобігання фінансовим зловживанням.

Ключові слова: *етика управління, соціальна відповідальність, моральна відповідальність, субординаційна етика, економічна свідомість, правове регулювання, фінансові зловживання.*

Постановка проблеми. Експерти стверджують, що у фінансовій сфері за одну хвилину відбувається вдвічі більше порушень і зловживань, ніж в інших сферах життя, разом взятих. Порушення і зловживання у фінансовій, бюджетній сфері, як правило, не мають ні стійкої послідовності, ні національної прив'язки. Виходячи з позиції цієї проблеми, слід проаналізувати яку роль в сучасному суспільстві відіграють такі поняття як етика управління, моральні норми та соціальна відповідальність суб'єкта управління. Чи є економічна свідомість керівника найважливішим ресурсом ефективного управління підприємства та важілем запобігання фінансових зловживань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблема співвідношення етики управління та соціальної відповідальності є досить актуальна. Ця тема каталізує у світі широкий науковий пошук у етиці, політології, філософії, соціології, психології та державному управлінні, тощо. Тему моральних аспектів управління та соціальної відповідальності зазначили у своїх працях Д. Заточник, С. Оріховський, П. Могила, Т. Прокопович, П. Орлик, М. Драгоманов, В. Липинський, А. Плахотний, Н. Фокіна, Н. Головка та інші.

Так Н. Фокіна вважає, що соціальна відповідальність складається з моральної та правової. На думку Н. Головка, соціальна відповідальність існує у формі політичної, правової та моральної відповідальності. Л. Грядунова до соціальної відповідальності відносить політичну, громадянську, партійну, виробничу, правову, моральну, сімейно-побутову. А. Плахотний пропонує розподіляти соціальну відповідальність за способами регулювання і забезпечення права і моралі.

Метю статті є дослідження проблеми етичного регулювання фінансових зловживань в гуманітарних технологіях та роль соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Проблема морального вибору стоїть перед людиною завжди: вирішує він особисту проблему чи вирішує конфліктну ситуацію в колективі. Кожен член колективу, і особливо його керівник, має визначити свою позицію, мотивувати свою лінію поведінки у сформованій ситуації. На думку автора, важливим є звернути увагу на складову суті етичного регулювання фінансових зловживань, якою перш за все, має бути висока соціальна відповідальність суб'єкта управління. Вивчаючи зміст категорії «відповідальність», слід зазначити, що соціальну відповідальність не можна зводити до одного з її різновидів: моральної, політичної, юридичної, професійної та ін. У процесі вивчення цих різновидів відповідальності необхідно мати на увазі те, що співвідношення соціальної відповідальності з її різновидами можливо уявити як діалектичний зв'язок загального та особливого.

Відомо, що соціальна відповідальність відіграє важливу роль для підприємств, сталий розвиток яких характеризується економічною та соціальною складовими. Прибічники концепції цього розвитку пропонують гармонізувати такі складові діяльності підприємства, як:

- економічна складова збереження сукупного капіталу, за допомогою якого повинен вироблятися максимальний дохід.

- соціальна складова розвитку, яка підкреслює важливість збереження стабільності існуючих соціальних систем [1].

Соціальну відповідальність є вольове соціально зумовлене ставлення суб'єкта до панівних у суспільстві норм і цінностей, що виражаються в обранні суспільно значущого варіанта поведінки

і його активної реалізації [2].

Згідно з концепцією соціальної відповідальності підприємства його власник має ухвалювати рішення і здійснювати дії, які збільшують рівень добробуту і відповідатимуть інтересам як суспільства, так і підприємства [3, 4]. Тому концепція соціальної відповідальності традиційно відноситься до сфери організаційної діяльності, в основі якої лежить моральна та етична відповідальність суб'єкта, як правило - суб'єкта управління організацією, а саме керівника підприємства, який повинен мати високий рівень відповідальності перед суспільством, технологічне етичне знання, економічну свідомість та керуватися принципами етики управління.

Проблему співвідношення етики і управління вперше поставив Н. Макіавеллі [5]. Він розробив особливе політичне мистецтво створення твердої державної влади будь-якими засобами, не зважаючи на жодні моральні принципи: «мета виправдовує засоби». Проте в управлінні суспільством центральне місце посідає людина, тому не можна ігнорувати те, що можна позначити поняттям «людський вимір». Таким чином етика є найважливішим ресурсом ефективного управління, а не тільки філософською наукою. Її можна розглядати як систему соціально-схвалюваних норм, правил поведінки, спрямованих на регулювання людських взаємин, виживання і розвиток соціуму.

Головні моральні принципи, що визначають концептуальні засади управління, передбачають повагу до людської гідності й відповідальність, слідування обов'язку і чесність, справедливість і легітимність, сприяння суспільному благу й економічну свідомість. Керівник повинен усвідомлювати, що його індивідуальне рішення, судження, думка повинні відповідати етичному кодексу, інакше його професіоналізм, чесність і правдивість можуть бути піддані сумніву. Принципи етики управління зобов'язують керівника дотримуватися загальнолюдських норм поведінки, культурних традицій, а також корпоративні та професійні кодекси честі, норми субординаційної етики. Етика управління включає культуру взаємин між керівниками і підлеглими, що базується на солідарності, лояльності і порядності. Тому доцільним є зауважити наступне, що етика управління - це:

- культура управління людьми в організації, що забезпечує можливість досягнення корпоративних цілей, на основі поваги людської гідності та сприяння суспільному благу;

- технологічне етичне знання, матеріалізоване в програмах, проектах, етичних кодексах, нормах, еталонах, стандартах, експертних висновках, етичних комітетах та інших видах практичної діяльності, заснованих на моральному виборі рішень і вчинків.

Вона виявляється як на мікрорівні - це моральні відносини в організаціях, так і на макрорівні - це моральні відносини між суб'єктами господарської діяльності. При цьому етика управління тісно пов'язана з правовим регулюванням організації підприємства. Яке забезпечує адекватність соціальної діяльності людей її предмету, засобам і умовам, що розглядається в якості властивості соціальної організації та має такі характеристики, як навісність, цілеспрямованість, прогнозованість бажаних наслідків регулюючого впливу на соціальний об'єкт [6].

Специфіка діяльності керівника полягає в тому, що він мусить поєднувати самоменеджмент зі впливом на поведінку інших людей, який традиційно вважається управлінням. Тому слід зазначити, що від сучасного керівника вимагається ширший кругозір та сміливість, активне прагнення до нового, вміння керувати в нетрадиційних ситуаціях, які характеризуються складністю та невизначеністю.

Керівник - особа, яка виконує в організації функції цілепокладання, планування, організації та координації роботи, стимулювання та контролю [7].

Ефективне керівництво значною мірою залежить від особистих якостей керівника. До основних якостей керівника належать:

- інтелектуальні такі як розум, широта інтересів, загальна ерудиція, пам'ять, інтуїція, увага, зосередженість, здатність генерувати ідеї тощо;

- ділові це здатність визначати цілі, ставити завдання, організаційні здібності, професійна компетенція, вміння використовувати владу, оперативність;

- імпульсивно-вольові це вимогливість, твердість характеру, упевненість у власних силах, самовладання, рішучість, мужність визнати помилку тощо;

- ставлення до життя де важливим є відповідальність, відчуття нового, самокритичність, турбота, відчуття гумору та міри тощо;

- моральні - людяність такі як порядність, вірність слову, єдність слова та діла, почуття обов'язку, скромність, принциповість, послідовність, доброзичливість, чуйність, нетерпимість до відступів від моралі, чесність, об'єктивність, тактовність, ввічливість тощо.

Організаторські зусилля мають бути спрямовані на раціоналізацію праці апарату управління, на вміння чітко поставити мету та обрати раціональні шляхи її досягнення, на стимулювання ініціативи та творчості. А це можливо при умові високої особистої зібраності та організованості керівника, його компетентності, діловитості та наявності економічної свідомості. Що до останньої, то економічна свідомість є важливим компонентом економічної культури,

вона піддає дійсність емоційній оцінці, забезпечує економічну діяльність - у попередньому проєктуванні дій і передбаченні їх наслідків, контролюванні економічної поведінки і керуванні нею, у здатності людини справлятися в навколишньому

матеріальному світі, у власному економічному житті. Отже, економічна свідомість - не просто образ економічної дійсності, а особлива форма психічної діяльності, орієнтована на відображення і перетворення економічної дійсності.

Економічна свідомість у філософії економіки – це область «ідеального», котра розкривається у ставленні людини до самої себе як людини економічної, господарюючої, інших людей, природи, культури та її цінностей. Особливо в процесах самовизначення і боротьбі за власність. Економічна свідомість виконує декілька функцій: по-перше, це пізнавальна функція, яка реалізується в процесі наукової діяльності й у практиці економічного життя; по-друге, це регулятивна функція, яка реалізується за допомогою права, моралі, політики у сфері виробництва й розподілу матеріальних благ; по-третє, це евристична функція, яка забезпечує індивідуальні й суспільні програми економічної діяльності, творчо трансформує й адаптує їх до нових умов економічного життя; по-четверте, це виховна функція, яка реалізується в якостях підприємництва. Економічна свідомість дозволяє виявити, що в цій сфері діють вже не споживчі (матеріально-економічні) критерії і мірки; лише сутність справи повинна вказати, хто і як формує орієнтири розвитку, якими є критерії розуміння смислу людського буття, місця і призначення в ньому людини [8].

Висновки. Узагальнюючи вищенаведені викладки підкреслимо, що формування критеріїв соціально відповідальної поведінки і механізмів їх стимулювання, розробка заходів підвищення соціальної активності суб'єктів управління на основі узгодження економічних та етико-соціальних інтересів усіх зацікавлених сторін є одними з перспективних напрямів запобігання та регулювання фінансових зловживань на підприємстві. Виконання норм та правил державного регулювання, що встановлюють заходи контролю з боку держави за додержанням законодавства, стандартів, постанов та розпоряджень з конкретних питань господарської діяльності. Повага до закону є одним з найваж-

ливіших життєвих принципів, яким повинні керуватися відповідальні особи, тому що нормально розвиватися можна тільки в правовій державі на основі розвинутого законодавства. Дуже важливо, щоб керівники високого рівня служили рольовими моделями належної етичної поведінки, а організації мали можливість підвищити свої етичні стандарти. Водночас держава повинна сприяти підвищенню етичних норм та культури керівника стимулюванням чесності, сумлінності і порядності та покаранням за порушення моралі відповідними санкціями.

Список літератури:

1. Балашов А. Концепція сталого розвитку у глобальному вимірі та її управлінська операціоналізація [Електронний ресурс] / А. Балашов. http://www.nbuv.ua/portal/Soc_Gum/Dums/2009_3/09bamvoo.pdf.
2. Шабуров А. В. Социальная ответственность личности и уголовное право / А. В. Шабуров // *Вопр. совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе: межвуз. сб. науч. тр.* – Свердловск, 1986.
3. Бобильов С. Н. Економіка стійкого розвитку : навчальний посібник / С. Н. Бобильов, Е. С. Гирусов, Р. А. Перельот. – М., – 2004. – 437 с.
4. Льовашев К. В. Про соціальну суть концепції стійкого розвитку / К. В. Льовашев // *Соціологічні дослідження.* – 1997. – № 4. – С. 3–14
5. Макиавелли Н. Избр. соч. М., 1982.
6. Петрунин Ю.Ю., Борисов В.К. Этика бизнеса. М., 2001. С. 15.
7. Василевська Т. Е. Етика державного управління : підручник / Т. Е. Василевська, В. О. Саламатов, Г. Б. Марушевський ; за заг. ред. Т. Е. Василевської. – К. : НАДУ, 2015. – 204 с.
8. Бабосов О.М. Экономическая социология. / Бабосов О.М - М.:УП «Технопринт», 2004.
9. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Метафізика економіки / В.Д.Базилевич В.В. Ільїн. – К.:Знання, 2008. – 718 с.
10. Сен А. Об этике и экономике. М.: Наука, 1996.

Tetiior A.

Dr. Sc., Professor

Russia, Moscow Agricultural Academy

Tetiior A. H.

Доктор техн. наук, профессор.

Россия, РГАУ МСХА им. К.А. Тимирязева, г. Москва

THE ILLUSIONS OF THE CLUB OF ROME ІЛЛЮЗІИ РИМСКОГО КЛУБА

Abstract. The Club of Rome published the report to its fiftieth anniversary «Come on! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet». Created after World War II, the Club of Rome is widely known for their reports, which have been always aimed at attracting attention to the topical problems of planet - from the upcoming exhaustion of hydrocarbons to urban growth and limits to growth. Even more sad to read anniversary report, which on the one hand repeats the known truths, including subjected to criticism («sustainable development», «common humanity», new thinking, «fast transformation», etc.); on the other hand, does not notice the important issues and trends in the development of society («capitalization» of all aspects of life; growth of military conflicts and the number of dead and refugees; invalid growth of weapons; formation of opposing military blocs; invalid entropic technologies; catastrophic reduction of natural environment and soil layer, etc.). Report

authors hope on unrealistic perennial myths about quick formation of a new mindset, a new «common humanity». Key words: Club Of Rome; Jubilee report; unilateral truth; illusions of Club of Rome; multiple World

Аннотация. Римский клуб опубликовал доклад к своему полувековому юбилею «Давай! Капитализм, скоротечность, население и разрушение планеты». Созданный после II мировой войны Римский клуб широко известен своими докладами, которые всегда были направлены на привлечение внимания к изучаемым учеными актуальным проблемам планеты – от близящегося истощения углеводородов до роста городов и пределов роста. Тем более печально читать юбилейный доклад, который, с одной стороны, повторяет уже известные, в том числе и подвергаемые критике, положения («устойчивое развитие», «единое человечество», новое мышление, быстрая трансформация, и пр.); с другой стороны, не замечает важные проблемы и тенденции развития общества: реальность и неотвратимость неустойчивого развития и кризисов, «капитализацию» всех сторон жизни, рост военных конфликтов и числа погибших и беженцев, недопустимый рост вооружений, формирование противостоящих военных блоков, недопустимую энтропийность техники, катастрофическое сокращение площади естественной природы и почвенного слоя, и пр.; авторы надеются на нереальные мифы о возможности быстрого формирования нового мышления, «единого человечества». Ключевые слова: Римский Клуб; юбилейный доклад; односторонние истины; иллюзии Римского Клуба; множественный мир

Римский клуб опубликовал доклад к своему полувековому юбилею «Come on! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet» (в свободном переводе - «Давай! Капитализм, скоротечность, население и разрушение планеты»). Созданный после II мировой войны Римский клуб широко известен своими докладами, которые были направлены на привлечение внимания к выявленным членами Клуба актуальным проблемам планеты – от близящегося истощения углеводородов до быстрого роста городов.

Тем более печально читать юбилейный доклад, который, с одной стороны, повторяет уже известные, в том числе и подвергаемые критике, положения (устойчивое развитие, «нулевой» рост экономики (широко известные разные предложения, например, [9]), единое человечество, новое мышление, и пр.); с другой стороны, не замечает или не акцентирует внимание на важнейших проблемах и тенденциях развития общества (безусловная реальность неустойчивого развития и кризисов, недопустимый рост «экологического следа», «капитализация» всех аспектов жизни, рост военных конфликтов и числа беженцев, формирование противостоящих друг другу военных блоков, категорически недопустимая энтропийность техники, катастрофическое сокращение площади естественной природы и почвенного слоя, и пр.); подчеркивая призывы к плюрализму, авторы не воспринимают реальную множественность мира, призывая к устойчивому развитию, ничего не говорят о неоднозначной оценке проблемы неустойчивости развития, и надеются на нереальные многолетние мифы о возможности быстрого формирования нового мышления, нового человека.

Иллюзии Римского Клуба являются следствием свойственного мозгу человека упрощенного мышления, склонного к созданию простых решений типа «да-нет», «хорошо-плохо», и др., способствующего выживанию его предков в дикой природе. Это мышление предполагает возможность быстрой реализации односторонних решений, далеких от реального сложного мира: По мнению авторов, если развитие мира неустойчиво, то для перехода к устойчивости нужно быстро изменить

мышление и так же быстро трансформировать системы производства и потребления. Итак, нужен новый человек и новая общественная система взамен существующего множества. Но этот человек вместе с общественными институтами были созданы в ходе длительной эволюции. Революционное изменение («фундаментальная трансформация») полученных результатов невозможно, невыполнимо. Отсутствуют реальные механизмы такой трансформации, для этого нужны другая планета и другое человечество, другие законы эволюции. Тем не менее авторы посылают в мир свои мысли, не имеющие ничего общего с реальностью:

1. Возможность фундаментальной трансформации мышления, результатом которой должно стать «целостное гуманистическое мировоззрение, свободное от антропоцентризма».
2. «Быстрая и фундаментальная трансформация систем производства и потребления».
3. Надежды на «устойчивое развитие» стран и мира.
4. Идеализированные пожелания создания «единого человечества»,
5. «Достижение равновесия между человеком и природой», и пр.

Основная тема доклада, по мнению авторов - философские корни текущего состояния мира: авторы пишут, что мир находится в опасности, надо менять мировоззрение человека. Непонятно, зачем авторам понадобилось введение неудачной, тривиальной концепции «пустого» и «полного» миров: есть более научные термины «естественный мир» и «антропогенный мир». Доклад состоит из трех частей: первая – показывает глубину современного кризиса; во второй критикуется доминирующее мировоззрение и представлена предлагаемая авторами альтернативная философия; в третьей части даны некоторые практические решения. Но «философские корни» не найдены, для их поиска нужно было бы обратиться к этологии [8].

Авторы констатируют, что «планета деградирует, кризис не ограничен природой, он включает социальный, политический, культурный, моральный кризис, кризис демократии, идеологий и капи-

талистической системы. Десяносто восемь процентов финансовых операций носят ныне спекулятивный характер. В оффшорных зонах спрятано от двадцати одного до тридцати двух триллионов долларов». Далее они сообщают известные глобальные проблемы - глобальное потепление, «шестое массовое вымирание» фауны и флоры, предлагают идеализированную «быструю и фундаментальную трансформацию систем производства и потребления». Но быстрая и фундаментальная трансформация гигантских систем производства и потребления невыполнима, нужна многовековая работа. В частности, нужно создание негэнтропийных технологий, и исключение энтропийных (то есть обычных сейчас).

Авторы отмечают избыточное потребление, и неравенство не только в потреблении, но и в объеме загрязнений. Клуб продолжает настаивать на необходимости максимального сокращения рождаемости, не предлагая рецепта. «Есть реальная опасность неконтролируемого развития и неэтичного использования технологий и пока не ясно, как этого избежать. Кроме того, обещания техноутопистов демотивируют людей: если технологии решат все проблемы, нет нужды в поиске сложных, комплексных решений, требующих изменения образа жизни». Справедливое неприятие авторов вызывает ВВП, но для его изменения требуется «иная политическая и цивилизационная философия». Но где она? Не слишком ли крупное требование, имеющее глобальный и вряд ли решаемый в течение короткого времени характер? Это - один из многих нерешенных вопросов доклада.

Вторая часть доклада, «Давай! Не цепляйся за устаревшую философию», посвящена мировоззрению. Авторы разбирают истоки и патологии современного мировоззрения, после чего описывают альтернативную философию «нового Просвещения»: ее ключевая задача - **фундаментальная трансформация мышления**, результатом которой должно стать «целостное гуманистическое мировоззрение, свободное от антропоцентризма, открытое развитию, но ценящее устойчивость и заботящееся о будущем». Но как реализовать трансформацию мышления? Мозг - самый консервативный орган. Авторы считают, что новое мышление должно быть построено на трех факторах: комплементарности (взаимодополнении), синергии (примирении противоположностей), и равновесии. Три фактора - свидетельство упрощенности новой философии [7]. Нужно достичь равновесия: в отношениях между человеком и природой (это исключено при существующих энтропийных технологиях); между кратковременной и долгосрочной перспективой; между скоростью и стабильностью (коэволюция человечества и природы невыполнима [1]); между индивидуальным и коллективным; между женщинами и мужчинами; между равенством и справедливым вознаграждением; между государством и религией.

В заключительной части обобщаются экспериментальные подходы к управлению, экономике, об-

разованию, общественному развитию, и приводятся примеры их успешного претворения в жизнь. «Обсуждаемые вопросы включают устойчивое сельское хозяйство, децентрализованную энергетику, регенеративную урбанизацию, круговую экономику, реформу финансового сектора, этическое инвестирование и т.д.». Интересна тенденция доклада, подчеркивающая отсутствие системного подхода: с одной стороны, постоянно подчеркивается необходимость плюрализма, множественности мнений, и, с другой стороны, столь же постоянны призывы к нереальным односторонним решениям - к «единому человечеству» и пр. Так, авторы доклада считают неизбежным появление глобальных правил, обязательных для всех стран. Для реализации этого есть два перспективных варианта - «Всемирный совет будущего» (*World Future Council*) Я. фон Икскулля и «Великий переход» (*Great Transition*) П. Раскина. Второй имеет конечной целью формирование «единого человечества». Оба подхода разбиваются о всеобщий закон бинарной множественности [6-8], который не поддерживает одностороннее развитие. Человечество исключительно множественно, в том числе и по особенностям работы мозга и мышления, и лучше не мечтать о «едином человечестве», а иметь дело с реальным.

Авторы отмечают, что «экономика будущего должна стремиться к устойчивости, а не к росту, и увеличивать общее благо, а не частную выгоду. Производимые предметы будут оптимизированы для ремонта и повторного использования» (это, как и многое другое, давно известно).

Противоречив раздел «образование для будущего». С одной стороны, авторы полагают, что нужно «давать молодым умам весь спектр противоречивых и комплементарных перспектив», в котором одни формы знания дополняли бы другие, а не исключали и отвергали их. Культурное разнообразие так же необходимо для социальной эволюции, как генетическое для биологической. С другой стороны, вместо декларируемого плюрализма навязывают односторонние суждения о «едином человечестве», о глобальных правилах, обязательных для всех стран. Авторы доклада полагают, что новому обществу нужна новая философия. Они предлагают альтернативную философию «нового Просвещения»; новое мышление должно быть построено на комплементарности (взаимодополнении), синергии (примирении противоположностей), и равновесии. Но в основе нового мышления должна быть новая философия множественного мира, учитывающая плюрализм, множественность всех предметов и явлений [10].

Рассмотрим некоторые важные проблемы доклада.

1. Необходимость новой философии множественного мира. Новая философия уже создана [8]. Философия бинарной (двойственной) множественности целостного эволюционно разветвляющегося и затем сходящегося мира - это осознание бинарной множественности целостной разветвляющейся и затем сходящейся Вселенной, природы, общества,

человеческих качеств, материальной и духовной культуры, техники, потребностей, поселений, и др., при динамичном внутреннем единстве мира, с цепными реакциями приспособления к новой усложненной (при эволюции) или упрощенной (при деволюции) целостности. В свете этих положений исследованы некоторые фундаментальные проблемы развития мира – начиная от содержания и форм эволюции природы, взаимоотношений человека и природы, эволюции человека и его культуры, этологии человека, и до роста грехов, возрастания степени искусственности среды и жизни, некоторых важнейших (тупиковых для человечества, пока практически не разрешимых) особенностей развития (неограниченного роста потребностей, энтропийности большинства технологий, роста числа и степени опасности грехов, неустрашимости «животных» корней, влияющих на множество аспектов жизни, упрощенного мышления, и др.).

В философии множественности мир предстает сложным, многогранным, включающим бинарное множество объективно сосуществующих предметов и явлений – позитивных, негативных, нейтральных с точки зрения человека (сочетающих эти качества в бинарном множестве вариантов). Философия множественности не предполагает односторонне положительных объектов и явлений, не дает надежд на прекрасное бесконфликтное будущее, на всеобщее исправление человечества от недостатков, грехов. В таком мире невозможны быстрые целиком положительные (с точки зрения человека) антропогенные изменения предметов и явлений, в том числе человека. Такой сложный мир труднее понять упрощенным мышлением, в нем труднее существовать, чем в привычном мире, созданным упрощенным мышлением человека, с делением качеств бытия на 2-3 параметра (да-нет, друг-враг, хорошо-плохо, прогресс-регресс, полезно-вредно, и пр.). Упрощенные (тривиальные) постулаты философии и истории должны быть заменены на множественные; упрощенные законы диалектики также должны претерпеть множественную трансформацию. Все тривиальное должно уступить место множественному. Осознание глубоких этологических корней множества аспектов институционального устройства, бытия и поведения человека поможет человеку понять свои природные истоки, осознать свою глубинную связь с живой природой. Осознание бинарной множественности мира может помочь человеку объективнее взаимодействовать в обществе и с природой.

2. Возможность быстрых изменений в мышлении человека.

Один из исследователей, которые предполагают возможность быстрых изменений в мышлении и поведении человека, известный философ Э. Фромм, писал: «Чтобы избежать полной деградации, мы должны стремиться приблизиться к «образцу человеческой природы», а это значит, что мы должны быть как можно более свободными, разумными, активными. Мы должны стать тем, кем мы можем стать». Э. Фромм предлагал новые и более

экологичные цели (смыслы) существования человека. Новое общество должно сформировать нового добродетельного человека. Стремление к быстрому совершенствованию и человека, и общества понятно: это – реальный путь ухода от возможности глобального кризиса, самый быстрый путь к устойчивому обществу (хотя проблема «устойчивости – неустойчивости» сложна, неоднозначна). Наполнение жизни каждого человека глубоким добродетельным смыслом, если бы оно было осуществимо, может быть, позволило бы избежать многих конфликтных ситуаций, приблизило бы общество к созданию подобия рая на Земле. Но это означало бы возможность существования однополярного общества и такого же человека. Исходя из бинарной множественности мира, такое однополярное общество и такой же однополярный человек невозможны. Исходя из этого же, кризис и неустойчивость, – зачастую необходимые условия развития.

Всего лишь один из факторов общества будущего – альтруизм его членов – чрезвычайно трудно достигим. Об этом, например, писал Р. Докинз: «Если он (человек) стремится к созданию общества, члены которого великодушно и самоотверженно сотрудничают во имя общего блага, ему нечего рассчитывать на помощь со стороны биологической природы человека. Давайте попробуем учить щедрости и альтруизму, ибо мы рождаемся эгоистами. Научиться альтруизму при этом может оказаться труднее, чем если бы мы были генетически запрограммированы на альтруизм».

3. Стремление к упрощенному мышлению.

Известные ученые (Ст. Хокинг, Н.Ф. Реймерс, М. Ваккернагель и др.), не раз высказывали предупреждения о приближении мира к витальному (критически важному для обеспечения жизни) кризисному состоянию и даже о необходимости спасения человечества путем перелета с непригодной для проживания Земли на другие планеты. Поводом для этого было антивитальное развитие мира (нехватка и истощение ресурсов планеты, изменения климата, военные конфликты, неравноправие, глобальные загрязнения, сокращение биоразнообразия, вытеснение и гибель живой природы, и пр.). Тем не менее основным показателем позитивного развития государств остается их постоянный экономический рост, основанный на использовании невозобновимых ресурсов и энтропийных технологий. Концепция более приемлемого в условиях глобального кризиса нулевого, и, тем более, отрицательного роста, не поддерживается, как и отказ от энтропийных технологий. Таким образом создан миф о возможности постоянного роста экономик (ВВП) при истощительном использовании невозобновимых ресурсов и энтропийных технологиях. Одновременно создан параллельный миф о возможности сохранения природной среды планеты и всех ее компонентов в условиях постоянного роста экономик (ВВП), вытеснения и гибели живой природы. В действительности точка невозврата уже пройдена, живая природа производит меньше органической продукции, чем требуется для ее существования. Началась

дискуссия о поиске планет для перелета человечества на них (хотя в реальности ничего нет – ни планет, ни технологий перелета, ни ресурсов). И если человеку лететь куда-то, то ни в коем случае не брать с собой свои проблемы, потому что на новой планете быстро наступит та же кризисная ситуация. Человечество не может улететь от себя, от особенностей мышления.

Человек стремится к упрощенному и чаще всего одностороннему восприятию действительности. В основе этого лежат эволюционные истоки упрощенного мышления и сознания человека. При реагировании на действующий стимул человек запоминает ограниченное число единиц информации, не сопоставимое с ее действительным большим

объемом. Человек «живет» в кратковременной памяти. Дуальность восприятия действительности и реагирования была сформирована в процессе эволюции человека как представителя животного мира среди других живых организмов природы, для обеспечения естественного гомеостаза. Дуальный анализ реальности (плохие – хорошие релизеры, ситуации и стимулы, особенно если они имеют высокую биологическую цену) протекает намного быстрее, чем множественный. Дуальное восприятие реальности является одним из наиболее необходимых механизмов выживания в живой природе. Поэтому в процессе естественной эволюции было закреплено упрощенное бинарное и даже однополярное мышление (рис. 1).

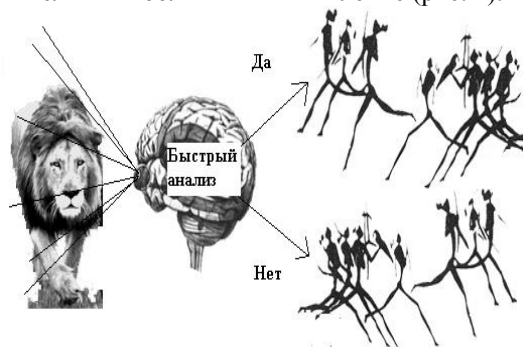
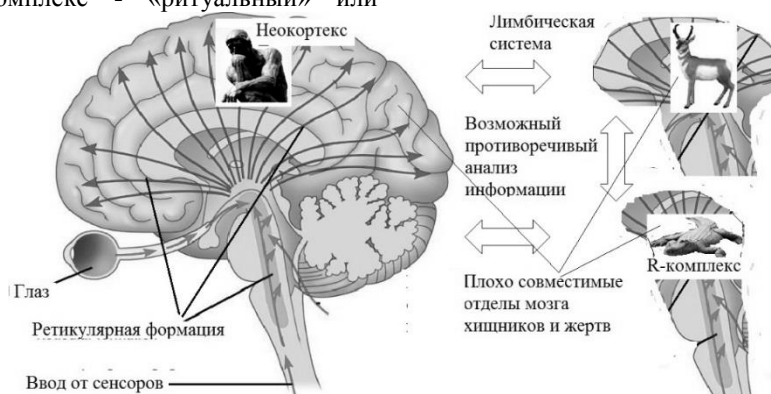

Рис. 1. Генезис быстрого дуального реагирования

Известны особенности антропогенеза и филогенеза мозга, в результате чего в мозгу человека имеются и действуют современные и более древние отделы (несколько условно считается, что древнейшая часть мозга – это мозг пресмыкающихся, затем – мозг высших млекопитающих (лимбическая система, расположенная выше самых древних отделов мозга), и самая крупная новая кора мозга – неокортекс) [5]. Рептильный комплекс, возникший несколько сот млн. лет назад, общая со всеми млекопитающими лимбическая система, появившаяся около 150 млн. лет назад, и новая кора, последняя в ходе эволюции, появившаяся десятки млн. лет назад, определяют поведение человека.

Новая кора стремится управлять более древними структурами, но ее контролирует ретикулярная формация. Части триединого мозга названы в соответствии с их определяющими функциями: неокортекс – это когнитивный (познавательный) мозг; лимбическая система – эмоциональный мозг; «рептильный» комплекс – «ритуальный» или

«агрессивный» мозг. Для оценки влияния сложной структуры мозга на поведение человека наибольший интерес представляет степень влияния более древних структур на восприятие и поведение. Эти структуры занимают сравнительно небольшой объем мозга, но существенно влияют на его работу. Закрытые более новыми слоями древние участки мозга сохраняются, так как, очевидно, они не могли быть исключены в процессе эволюции: они контролировали важнейшие функции, обеспечивающие жизнь и выживание – двигательные, физиологические, равновесие, координацию движений, и др. Поэтому информация в кору больших полушарий поступает по нескольким каналам не одновременно. Если более древние структуры нервной системы не полностью исчезают по мере ее совершенствования, то можно считать, что в ходе эволюции происходило наслаивание новых структур, и в мозгу человека сохранилось множество нервных систем предков (рис. 2).

Очевидно, у разных людей могут быть разные соотношения указанных выше функций и относительное преобладание тех или иных типов мышления и поведения. Исключительно большое количество разнообразных сочетаний типов мышления и поведения, на которое к тому же наложены темпераменты, характеры, воспитание, психические отклонения, приводит к невероятно разнообразному человечеству («единое человечество» - абсолютный миф). Объективно сосуществование людей с самыми разными, позитивными и негативными нормами поведения. Если вспомнить, что целесообразность - это выработанная в результате естественного отбора приспособленность организмов к условиям существования и к выполнению определенных функций, то совершенно естественно утверждение о целесообразности и негативных явлений и предметов. Все отрицательные черты явлений и предметов - низменное, агрессивное - это отрицательные эстетические свойства мира, свойства явлений и предметов, их вторая сторона; они постоянно проявляются.

Рис. 2. Взаимовлияние отделов мозга

Деление мозга на три части, описанное выше, условно; сложный мозг человека, несмотря на наличие древних и более новых отделов, является единым целым, объединенным с помощью сети нейронов. Мозг несет в себе всю историю антропогенеза. «Человек не произошел от низших видов, но сам в себе их несет: человек есть всеживотное и в себе содержит как бы всю программу творения» (С.Н. Булгаков).

Упрощенное мышление позволило свести сложнейшие проблемы развития человечества и мира к простейшим, включающим минимум важных параметров. Так появилась концепция устойчивого развития мира в 21 веке (тогда как до этого многовековое развитие мира было исключительно неустойчивым, противоречивым, конфликтным, кризисным).

4. Концепция «устойчивого развития».

На принятую в 1992 году на конференции ООН «Рио-92» концепцию «sustainable development» (неточно переведенную как устойчивое развитие; точнее - выдерживаемое развитие) возлагались большие надежды [2]. Но прошедшие конференции «Рио+5, +10 и т.д.» констатировали значительное отставание выполнения решений «Рио-92». Продолжающиеся военные конфликты, невиданная ранее экспансия терроризма, сохраняющаяся нищета и неравенство в мире, развивающийся глобальный экологический кризис, подтверждают отсутствие уверенного движения к «устойчивому развитию». В истории человечества было много полезных и правильных учений и идей, начиная с Библии. Но, как нет медали с одной стороной, как нет только черного или белого, как нет односторонних эстетических категорий (только «хороших»), так и в истории человечества присутствовали и добро, и зло, и правда, и ложь, и мир, и войны. Есть крупные проблемы в осуществлении «устойчивого развития»:

1. Нет стратегии перехода к устойчивому развитию, фундаментальных положений теории

«устойчивого» развития, одобряемых всеми странами и людьми. Имеется много определений этого развития.

2. Невозможно всеобщее быстрое улучшение человеческих качеств - воспитания общества и его членов в духе любви, дружбы, понимания, солидарности, общительности, альтруизма, когда общества ориентированы на совершенно другие качества. Для формирования людей с новыми качествами нужна длительно действующая система образования и воспитания.

3. Необходимо становление новой системы ценностей, необходимой для воспитания и поддержания новых человеческих качеств: духовных, этических, философских, социальных, эстетических, политических, культурных, и пр. Одна из основных проблем здесь - необходимость замены привычного антропоцентрического мышления на экоцентрическое.

4. Сумеет ли человечество справиться с войнами, с неравенством, с бедностью, с различными пороками (преступность и пр.), которые сопровождают человека в течение его истории. «Устойчивое развитие» в условиях войн и неравенства, бедности и голода, отсутствия крова над головой у одних и потребления сверх всяких норм - у других, невозможно.

5. Успеет ли человечество создать принципиально новые негэнтропийные технологии, которые позволят не разрушать природу, восстановить нарушенную ранее среду, осуществить экологическую реставрацию ландшафтов? Успеет ли оно экологизировать всю свою деятельность, в том числе и потребление?

Эти проблемы настолько велики, что достижение состояния глобального «устойчивого развития» невозможно. К тому же понятия устойчивости и неустойчивости, как и большинство понятий, далеко не однозначны. Известно, что нестабильность, кризис, неустойчивость несут в себе зародыши развития. Как писал И.Р. Пригожин в книге с характерным названием «Философия неустойчивости», «понятие нестабильности (или неустойчивости) освобождается теперь от негативности оттенка. Неустойчивость далеко не всегда есть зло, подлежащее устранению, или же некая досадная неприятность. Неустойчивость может выступать условием стабильного и динамического развития». Но отношение к нестабильности должно быть осторожное: «Если ... природа содержит нестабильность, как существенный элемент, мы должны ее уважать, ибо мы не можем предсказать, что может произойти». Кризис и неустойчивость - это условия развития, но отношение к этому состоянию природы должно быть очень осторожным, так как последствия непредсказуемы. Несмотря на хорошие идеи, заложенные в «Повестке дня 21 века», мир не становится более устойчивым: в конце концов устойчивость - это, как сказано выше, не только достоинство. Идеология «устойчивого развития» чревата недостатками, которые делают эту идею нереализуемой:

1. Крупнейшим недостатком идеологии «устойчивого» развития является то, что она ориентирует человечество в первую очередь на развитие, и на втором плане в ней стоит природа: это - развитие, выдерживаемое природой, а не природа, необходимая человеку, без которой он не сможет выжить. Постоянное развитие, постоянный рост экономики невозможны ввиду ограниченности ресурсов планеты. Необходимо замедление роста, переход к «нулевому» росту, и затем – к сокращению роста, к экологической реставрации нарушенных земель с целью возврата в природное состояние, и экологической реконструкции всех построенных объектов.

2. Крупнейшим недостатком является надежда на возможность быстрого изменения мышления человека. Это - идеализация сложнейшей проблемы длительного (если это вообще возможно) формирования «нового», экологического мышления. Собственно, вся идеология «устойчивого» развития построена на представлении о возможности создания «нового мышления», на формировании «нового» человека и такого же курса. Но быстрая смена мышления в принципе невозможна, мозг - наиболее консервативный орган, а потребности надежно закреплены в самых древних его структурах.

3. Создателями концепции не анализируется сложнейшая проблема замены энтропийной техники и технологий на новые негэнтропийные.

4. Концепция была принята в условиях исключительного неравенства стран и людей, отмеченного в «Повестке дня XXI века».

5. Концепция была принята в условиях исключительного неравноправия в доступе к ресурсам Земли, что позволяет отнести некоторые наиболее развитые страны мира к «экологическим хищникам и паразитам». Экологический паразитизм заключается во взаимоотношениях страны – «экологического паразита», живущего за счет использования экологических ресурсов страны – «хозяина» (группы стран), и связанного с ним в своем жизненном цикле.

6. Идеология «устойчивого развития» ориентирована более всего на «среднего» человека, который работает и получает достойное вознаграждение, регулярно питается, имеет надежную крышу над головой и более или менее обеспеченное будущее. Она не учитывает разнообразие людей.

7. Эта идеология не учитывает реальное деление мира по крайней мере на два существенно противоположных мира - бедных и богатых, и пр.

Таким образом, концепция «устойчивого развития» противоречива, а само «устойчивое развитие» недостижимо. Вместо этой концепции можно использовать понятие «упругость социально-экологической системы. Упругость социально-экологической системы зависит от экологизации всей деятельности человека, являющейся одним из важнейших направлений «мягкого» взаимодействия с природой. Экологизация – это система знаний, мероприятий и решений по сохранению среды жизни, поддержанию экологического равновесия, сокращению негативных воздействий человеческой деятельности на природную среду и постепенному переходу к позитивному взаимодействию, направленному на сохранение и восстановление природы и среды жизни, с использованием природосберегающих и природовосстанавливающих методов хозяйствования, с повышением эффективности использования ресурсов и преимущественным потреблением возобновимых ресурсов. В круг системно рассматриваемых объектов экологизации должны войти: все компоненты нарушенных природных ландшафтов - атмосфера, литосфера, гидросфера, биосфера; весь комплекс охраняемых природных территорий; все направления человеческой деятельности - архитектура, строительство, промышленность, энергетика, транспорт, водоснабжение, удаление и переработка отходов; природосберегающие и природоохранные здания и сооружения; «умные» системы зданий и интеллектуальные здания; архитектурно - ландшафтная и этническая среда города; система мониторинга, управления качеством среды, очистки; социально - психологическая и социально – экономическая среда; экологическое удовлетворение насущных и всех других потребностей жителей. Концепция упругости экологической инфраструктуры может иметь такой вид (табл. 1). Идеологической базой экологизации являются экологические постулаты [4] – законы, правила и принципы. Все направления экологизации должны основываться на соблюдении экологических теорем, а также пяти принципов биопозитивности, описанных в [6-8].

Таблица 1

Направления повышения упругости социально-экологической системы

Природный компонент	Социальный компонент
«Мягкое» взаимодействие с природным компонентом системы	«Мягкое» управление социальной системой
Сохранение не менее 60 % территории в естественном состоянии	Полное удовлетворение экологически обоснованного круга потребностей
Сохранение и поддержание биоразнообразия	Поддержание равноправия во всех областях жизни и деятельности
Сохранение и поддержание генетического разнообразия	Быстрое реагирование с целью адаптации к возникающим проблемам
Экологизация всей деятельности	Гибкость в решениях проблем
Использование экологически обоснованного объема возобновимых ресурсов	Равный доступ всех граждан к естественным ресурсам страны

Экологическая реконструкция загрязняющих объектов и технологий	Равный доступ к образованию, к коммунальному обслуживанию, к принятию решений
Экологическая реставрация нарушенных ландшафтов с возвратом в природное состояние	Поддержание баланса власти между разными группами
Архофитомелиорация поселений	Искоренение нищеты, бездомности, бесправия, рабства, преступности, пороков
Биопозитивное строительство	Равное обеспечение раскрытия способностей, творчества
Экологическое образование и воспитание	
Система постоянного контроля состояния социально-экологической системы	
Постоянное совершенствование гибкой системы «мягкого» адаптивного взаимодействия и управления	

Необходимая человеку и здоровой биосфере упругость социально-экологической системы и устойчивость среды жизни как социально - экологической подсистемы достигается способностью ее к адаптациям в меняющемся мире. Адаптивная способность экологического компонента среды жизни связана, как правило, с сохранением необходимой экологической инфраструктуры, обоснованного объема естественной природы, с генетическим и биологическим разнообразием. Адаптивная способность социального компонента зависит от множества факторов (равноправие, удовлетворение потребностей, быстрое реагирование, гибкость в решениях проблем, баланс власти, и пр.).

Упругость среды жизни, к которой надо стремиться, – это ее способность возвращаться в исходное состояние после изменений под влиянием негативных факторов, способность выдерживать внешние и внутренние воздействия без разрушения и изменения основных функций. Она имеет фундаментальную ценность как важнейшее условие эволюции природы и человека. В среде жизни есть безусловно не изменяемые, сохраняемые части (естественно эволюционирующая природа и ее ресурсы), и искусственно изменяемые в процессе развития человечества (среда поселений, социально-экономическая среда), а также взаимодействующие между собой внутренняя и внешняя среды. Природа во всем ее многообразии – единственная эволюционно приемлемая среда жизни, поэтому нужно сохранять динамичную социально-экологическую среду жизни на базе широкой экологической инфраструктуры, экологического строительства, экологизации мышления и действий, постоянного экологического образования и воспитания с привлечением новой экологической философии, и экологической этики. «Мягкое» адаптивное управление позволяет взаимодействовать с природой в условиях постоянных изменений и неопределенности.

Историческое развитие человечества во многом противоречиво, и развитие мира неустойчиво, поэтому социально-экологическая система должна постоянно адаптироваться к негативным воздействиям, чтобы поддерживать динамичную устойчивость без принципиального ухудшения функций. Только в результате длительного экологического образования и воспитания, привития экологической философии и этики, «мягкого» адаптивного взаимодействия с природой путем использования

экологических, природоподобных технологий, можно будет в течение неопределенно долгого времени сохранять целостную среду жизни как единственную непреходящую ценность для человечества. В этих условиях реален путь развития, основанный на глубоком понимании объективной «неустойчивости» мира, проявляющейся и в естественной природе (разнообразные стихийные явления), и в человеческом сообществе (материальное неравноправие, разный доступ к ресурсам, разное качество жизни, конфликты, резко разный образ мышления, разные религии и культы, и пр.). Как природа, так и человеческое сообщество отличаются неустойчивостью, что предполагает постоянные адаптации к воздействиям. На неустойчивое взаимодействие человека с природой оказывает существенное влияние особенности мышления, обусловленные сложным строением мозга. Человек должен научиться жить в условиях неустойчивости.

Продолжаются с нарастающей интенсивностью два важнейших исторических процесса: рост негативных воздействий человека на природную среду, приведший к глобальным экологическим проблемам и к глобальному экологическому кризису, первому в истории Земли, и уход человека из полезного для него поля естественного отбора, сопровождающийся ускоренным возрастанием искусственности жизни человека. Этот процесс необычен для человека, так как он наблюдается впервые в истории и его последствия пока не ясны. Сложность эволюционного процесса подчеркивается его дуализмом, двойственностью. [6-8]. С одной стороны, человек стремится к устойчивому развитию, с другой стороны, неустойчивость – условие динамичного развития [3]. Эта двойственность характерна для многих аспектов эволюции человека.

5. Неустойчивость развития.

Результаты развития человечества множественны. Научно-техническая революция совпала с наиболее крупными войнами в истории человечества; на Земле сохраняется неустойчивость развития, не прекращаются вооруженные конфликты, растут бедность и неравенство, голод и безработица, возникли признаки глобального экологического кризиса. Достижение состояния глобального «устойчивого развития» в принципе невозможно: известно, что нестабильность, кризис, неустойчивость несут в себе зародыши развития.

Известно, что все кризисы – это, прежде всего, кризисы мышления. Вероятно, причинами кризисного развития человечества и его взаимодействия с природой Земли являются особенности его мышления, сложный «триединый» мозг (наличие наряду с неокортексом также и древних систем, в том числе лимбической системы высших млекопитающих и, возможно, всех его предков - рептилий и др.), его двойственность как человека биологического и социального. Многослойный и эмоциональный мозг человека, в котором существенную роль играют древние структуры, поощряющие быстрое принятие простых решений и удовлетворение эмоций, не дает возможности предвидеть последствия шагов, совершать дальновидные действия по управлению собой и природой.

Заключение. Юбилейный доклад Римского Клуба полон иллюзий, не сопровождаемых решениями, ничем не подкрепленных идеализированных пожеланий относительно «единого человечества», «быстрой и фундаментальной трансформации систем производства и потребления», «альтернативной философии «нового Просвещения», имеющей целью фундаментальную трансформацию мышления, результатом которой должно стать целостное мировоззрение», «достижения равновесия: в отношениях между человеком и природой», и пр. В докладе - масса благих нерациональных пожеланий без конкретных решений: так, нужна фундаментальная трансформация мышления (она невозможна, мозг – самый консервативный орган), и др.

Основная тема доклада, по мнению авторов - философские корни текущего состояния мира. Но эти корни не выявлены, хотя их можно было бы найти в этологии [8]. Предложенная авторами альтернативная философия «нового Просвещения» с ее глобальной ключевой задачей - фундаментальной трансформацией мышления – это только благое пожелание, научно не обоснованное, следствие упрощенного мышления, свойственного человеку.

Реальной новой философией должна стать предлагаемая философия множественного мира [8].

Похоже, что авторам юбилейного доклада Римского Клуба для выполнения задач «устойчивого развития» нужен другой, единообразно и упрощенно мыслящий, «единый» человек в составе «единого человечества» на другой, устойчиво развивающейся планете. Но это единство – иллюзия, мир множествен.

Список литературы:

1. Данилов-Данильян В.И. Возможна ли коэволюция природы и общества? – М.: Экопресс. 1998. – 87 с.
2. Китинг М. «Программа действий» («Повестка дня на 21 век») - Центр «За наше общее будущее», Женева, 1993. – 70 с.
3. Пригожин И.Р., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
4. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Москва, «Мысль». 1990. – 637 с.
5. Саган К. Драконы Эдема. Рассуждения об эволюции человеческого разума. – М.: Знание, 1986. – 256 с.
6. Тетиор А.Н. Новая концепция философского осмысления мира и эволюции живой природы. – Российская Академия Естествознания, 2015. – 235с.
7. Тетиор А.Н. Этологические истоки упрощенного мышления и сознания человека. – М.: Ж-л «Сознание и физическая реальность», №1, 2003, стр.2-14.
8. Тетиор А.Н. Философия множественного мира. Сетевое издание. - М: Академия Естествознания, 2016. – 788 с.
9. Jackson T. Prosperity without Growth. Economics for a Finite Planet. London, Earthscan, 2009. – 299 p.

#9 (37), 2018 część 5
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#9 (37), 2018 part 5
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>